

Проф. ПЕТЪР ТИВЧЕВ
КИПЪРСКИТЕ АСИЗИ КАТО
ИСТОРИЧЕСКИ ИЗВОР

Prof. PETĀR TIVČEV
LES ASSISES DE CHYPRE — UNE SOURCE HISTORIQUE

Рецензент: ст. асист. *Георги Бакалов*

Редактор: проф. *Димитър Ангелов*

I. УВОДНА ЧАСТ

През последните десетилетия на XII в. настъпили съдбоносни промени в историята на остров Кипър. Както е известно, векове наред той е бил неделима част от владенията на Византийската империя. Попаднал под властта на арабите за няколко века, той отново бил присъединен към Византия (965). През управлението на византийския император Андроник I Комнин (1183—1185) на острова като самостоятелен владетел се обявил един от представителите на Комниновата династия. След 1185 г. Кипър никога вече не се присъединил към цариградската империя. Краткотрайната власт на Исак Комнин, ненавистна за местното население, била бързо унищожена и той попаднал в ръцете на кръстоносците от Третия кръстоносен поход начело с Ричард I Лъвското сърце. След това за кратко време бил владение на ордена на тамплиерите и накрая бил продаден на френския рицар Ги де Лузинян.¹ В 1192 г. остров Кипър станал окончателно негово владение и в него се организирило Кипърското кралство—една държава от западен военно-феодален тип. Кипърското гръцко население за дълго време останало под властта на западните феодали, които го подлагали на жестока експлоатация и на народностна и религиозна дискриминация. След 1291 г. с превземането на последните владения на Ерусалимското кралство с център Акра от египетския султан кралските инсигнии били пренесени на остров Кипър (в гр. Фамагуста) и кипърският владетел се коронясал и за ерусалимски крал и носел титлата крал на Ерусалим и Кипър.

Династията Лузинян, установявайки своето господство над остров Кипър, изразявала преди всичко интересите на феодалната аристокрация от западен произход. С покоряването на острова латинците получили феоли заедно с подвластно население, което да ги обработва. След своето настаняване на остров Кипър кръстоносците въвели своя държавно-политическа, военна и съдебно-административна система и организация. Местната гръцка аристокрация естествено понесла тежък удар и загубила голяма част от своите права и привилегии. Като цяло тя преминала на заден план, но въпреки това отделни единици били привлечени и присъединени към съсловието на новата феодална аристокрация и получавали служби от династията Лузинян.

Разбира се, първенстващо значение и роля имала латинската аристокрация, която била предимно от френски и италиански произход, но била попълвана постоянно с представители и на други народности, като англичани, испанци, немци и др.

Изградено на чисто военно-феодална основа, Кипърското кралство през цялата своя история било тясно свързано с папството, с ордена на хоспи-

талиерите на остров Родос и с други ордени с военна организация на католическата църква. Неговата политика била тясно свързана с политиката на западните държави, като Франция, италианските държавици, Испания и др. За да закрепи своето господство на острова, аристокрацията била принудена да лавира, да привлича постоянно наемници от различен произход (сицилийци, ломбардци, испанци, арменци и др.). Органически свързани със Запада, Лузиняните търсели неговата опора, обвързвали се с военни съюзи, полагали васална клетва, засилвали своята власт чрез династически бракове с принцеси от управляващите дворове на Испания, Франция и др. Без тези връзки възникналите на базата на завоеванието кръстоносни феодални държавици в Близкия Изток рискували да загинат така бързо, както се появили. Те чувствували остра нужда постоянно да бъдат подпомагани с военна и друга помощ от Запада.

Рожба на папството и на феодалната западна аристокрация, държавните формации, като Ерусалимското и Кипърското кралство, същевременно трябвало да се приспособяват към местните условия, да държат сметка за разположението на силите в редица източни страни. Те поддържали, макар и нередовни връзки с Византийската империя, сключвали договори с арменските държавици, с турските емирства и владетелите на Египет. В своята политика те трябвало да лавират, да влизат в компромиси, да следват, общо взето, линията, която папата им начертавал, но едновременно с това да пазят зорко своите непосредствени интереси, тясно обвързани с Изтока. Значително влияние върху тяхната външна политика оказвали и италианските търговски републики Генуа и Венеция, известно влияние имали и испанските търговци.

Остров Кипър като важен център на търговията между Изтока и Запада² бил мястото, където се организирани търговски стоварища, собственост на генуезци, венецианци и други западни търговци. Чуждите търговци получавали редица привилегии³ от кипърските крале, в това число и правото на екстериториалност, което усложнявало отношенията им с местното население и с органите на кипърската държава. Разбира се, Кипърското кралство също имало дял в търговията с Изтока. Наличието на многолюдни западни общини в главните търговски средища на Кипър и значителните интереси на италианските републики в търговията с Левант давали своето отражение. Републиките упражнявали силно влияние върху външната политика на кралството.

При общата характеристика на Кипърското кралство не би трябвало да се отминие значението на църквата. Католическата църква завоювала важни позиции в една държава, която била възникнала като крепост срещу мохамеданството. Католическото висше духовенство било неделима част от феодалната аристокрация в кралството. Наред с това, проводник на папската политика, то със своя религиозен фанатизъм упражнявало силно влияние върху цялостната вътрешна и особено върху външната политика на държавата.

И тъй като креатура на папството и западните феодални държави Ерусалимското и Кипърското кралство водело непоследователна и противоречива външна политика. Като формация, която била на границата, където най-остро се сблъсквали мохамеданството и християнството, то въпреки някои успехи било изложено на постоянната опасност да бъде унищожено от турците или сарацините. Неговото съществуване било до голяма степен функция от военната помощ, която кралството получавало от Запада или от

почти непрекъснатото вербуване и докарване на острова на наемни отреди. За сметка на тия отреди то засилвало своя иначе неголям военен потенциал.

Заслужава внимание и вътрешното състояние на тази латинска държава. Властта на западните феодали начело с краля, общо взето, се отличавала с нестабилност. Това се дължало преди всичко на недоволството и съпротивата, която местното гръцко население оказвало в отговор на жестоката феодална експлоатация. Освен това сред аристокрацията съществували почти непрекъснати борби и заговори, жертва на които станали дори някои от кипърските крале. Нестабилността на държавата се засилила и в резултат на икономическото проникване и политическото домогване на италианските градове-републики (Генуа и Венеция), които в последна сметка наложили своето влияние и сложили ръка на кралството.

Организирано като феодална държава от западен тип, Кипърското кралство имало строга феодална йерархия, начело на която стоял кралят. Той разполагал със значителни имения и кралски села, от които получавал големи доходи. Освен това кралската хазна се попълвала и чрез събираните от краля данъци, такси и мита, които отивали за издръжката на кралската фамилия и за военни нужди. Властта на краля била ограничена от специален съвет или от събранието на големите феодали, т.нар. Висока палата. Тази палата, състояща се от едри феодали, същевременно била и феодален съд, и военно-политически съвет, където се обсъждали въпросите на войната и мира. Отношенията между краля и аристократите били регламентирани в специален сборник от закони — Асизи.⁴ Чрез Асизите, както ще видим, аристокрацията бранела своето привилегировано положение спрямо подтиснатите слоеве от местното население. Кипърският крал, подобно на своите западни короновани братя „бил пръв между равните“. Всеки опит за самостоятелна политика или за централизиране на властта се посрещал от аристокрацията със заговори и недоволство.

Близките роднини на краля заемали най-висши дворцови служби и разполагали с обширни феодални владения. На тях били давани и високи титли, които носели до края на живота си (например антиохийски принц, граф на Триполи, конетабъл на Ерусалим, конетабъл на Кипър и др.). Някои от дворцовите длъжности, като маршал, сенешал, шамбелан и др., били заемани от различни хора, които кралят сменял по свое желание. Други висши длъжности, като адмирал, аудитор, туркопулиер и др., били заемани пак от представители на аристокрацията. Членовете на аристокрацията съобразно със своето положение и ранг били собственици на по-едри или по-дребни феодални имения. Характерна черта за кипърската аристокрация са огромните богатства, с които разполагала. Тези богатства тя натрупала предимно в резултат на експлоатацията на местното гръцко население, което в своето мнозинство било принудено да работи в господарските имения.

Важен дял в тези богатства заемала и плячката от походите срещу турци и сарацини. Кипърските феодали не се отказвали и от плячката, добита чрез морско разбойничество. Те организирали пиратски нападения, въоръжавали и снабдявали корсарите с всичко необходимо (оръжие, кораби, храна и др.) и след това получавали дял или откупували докараната плячка и роби.

Разполагайки с едра феодална собственост, заемайки високо положение в държавния апарат и войската, значителна част от аристокрацията трупала богатства, живеела охолно и се отдавала на необуздан разкош, за който често се говори в тогавашните извори.⁵

От доходите на своите феодални владения аристократите въоръжавали военни отреди и поддържали крепостите във владенията си. Те строели за себе си прекрасни замъци с места за развлечения и лов. Аристократите правели всичко възможно, за да получат нови дарения (села и други имоти, пари) от краля.

Както вече бе отбелязано, към господстващата класа в кралството спадал и висшият църковен клир на латинското духовенство. Богатствата на католическото духовенство нараснали за сметка на православния клир. Имотите на православните епископи били отнети и раздадени на латинското духовенство. Дори имотите, които византийският император подарил на гръцките епископи, впоследствие били отнети и дадени на латинските рицари, както съобщава кипърският хронист Леонтий Махера.⁶ Земите на латинското духовенство, на църквата и манастирите били обработвани от гръцките селяни. Някои от монашеските ордени (например орденът на хоспиталиерите от Родос) също владеели села на Кипър.⁷

Латинското духовенство било много активно и особено епископите и монасите като проводници на папското влияние се опитвали по всякакъв начин да наложат католицизма над православното гръцко население. Така наред с феодалната експлоатация латинското духовенство упражнявало и религиозна дискриминация, която засягала дълбоко православното гръцко население.

За да запази своето класово и съсловно господство, кипърската аристокрация и управляващата династия били принудени да направят известни отстъпки на местната кипърска знат. Част от нея била привлечена на служба, предоставени ѝ били земи и имения. Към господстващата класа спадали и аристократи от арменски и сирийски произход.

Характеризирайки социалната структура на Кипърското кралство, не може да отминем градското съсловие, което имало твърде голямо значение в търговско средище като Кипър. В някои от градовете на острова се създадо силно търговско съсловие, което укрепнало икономически в резултат на успешна търговия, водена с турци и араби. Особено сред жителите на важното пристанище Фамагуста се издигнали едри търговци, които се откроявали сред своите съграждани с извънредно големите си съкровища. Състоятелните граждани гравитирали към аристокрацията и краля и се чувствували свързани с тях.

Населението на кипърските градове било разнородно по своя етнически състав. Освен гърци в градовете живеели много евреи, арменци, сирийци. Оживена търговска дейност развивали, както бе споменато, и италианските търговци — венецианци, генуезци и пизанци, които имали свои общини, складове и магазини. Радвайки се на благосклонното отношение на държавната власт към тях, генуезците и венецианците се държели предизвикателно и брутално към местното население. От своя страна кипърското население, най-вече в градовете, било недоволено от търговската експанзия на италианските републики и особено от икономическото проникване на генуезците. Още повече, че това проникване било придружено и с политически натиск.

Масата от жителите на кипърските градове били дребни търговци и занаятчии, които по своето социално положение, бит и култура не се отличавали съществено от останалите принизени народни слоеве. Бедните и средните градски жители се борели срещу чуждата латинска власт, която ги отрупвала с тежки данъци. Кипърските търговци и занаятчии се борели и срещу

влиянието на италианските търговци, виждайки с основание в тяхно лице опасни конкуренти, които с помощта и съдействието на кралската власт бързо забогатявали и ги лишавали от препитание.

Причина за неприязненото отношение на кипърското градско население към латинската власт са и различията в религиозния култ. Сред жителите на градовете, както бе отбелязано, имало различни народности, които изповядвали християнството в неговата източноправославна форма, яковити, несториани и др. Напълно естествено било те да реагират остро срещу опита да им бъде наложена латинската католическа форма на християнството.

Основната част от кипърския народ било селячеството. Селяните се делили на парици, перпериариди и свободни (елевтери). Името парици, наследено от византийската епоха, означава феодално зависими селяни. Този термин продължил да се използва и през периода на франкското владичество в Кипър. Парикията била най-тежка форма на зависимост. Господарите имали редица права над париците. Те били задължени да плащат поголовен данък, да работят два дни седмично ангария в имението на феодала и да дават част (една трета) от реколтата. Наред с париците в именията на отделните феодали имало и т. нар. кралски парици, които били закрепостени към кралските имения.

Перпериаридите се наричали така от данъка, който плащали в перпери (или номизми, златни византийски монети). Те били лично свободни, както те самите, така и техните деца. Те били освободени по споразумение с господарите си. Годишно те плащали по петнадесет перпери на своите господари.

Елевтерите (свободни) селяни били бивши парици, освободени от своите господари. Те били задължени не към феодалите, а към краля и кралската администрация.⁸ Елевтерите участвували във войската по призива на краля.

На най-последната степен в йерархията на кипърското феодално общество се намирали робите. Те били придобивани чрез покупко-продажби, но главно чрез грабителски нападения над съседните, населени с мюсюлмани турски и арабски земи. На остров Кипър се намирали и голям брой татари, българи и др. През втората половина на XIV в. по островите били пръснати много роби, които били пленени от османските турци при техните опустошителни набези на Балканския полуостров.⁹

* *

Властта на феодалната аристокрация освен чрез силата на оръжието била и правно закрепена чрез въвеждането на законодателство, типично за западните феодални държави, но което намира своя най-ярък израз в т. нар. Ерусалимски асизи.

По въпроса за възникването на Ерусалимските асизи като кодекс като на западното феодално право няма голяма яснота, тъй като съществуват противоречиви сведения, имащи в повечето случаи легендарен характер. Както е известно, през 1098 г. кръстоносците избират за крал на Ерусалимското кралство Готфрид Булонски. На него именно се приписва политическото, военното и съдебното организиране на първата на Изток латинска държава. На него се приписва и създаването на два кодекса, известни под името Асизи. Първият правен сборник уреждал взаимните връзки и задължения между владетеля и феодалите, положението на феодалната аристокрация и

изобщо феодалната военна уредба на Ерусалимското кралство. Вторият кодекс уреждал частните отношения и включвал гражданското законодателство. Създадени били и две палати—т. нар. Висока палата (Haute Court), председателствувана от краля, и Низша палата (La basse Court, La Coure des Bourgeois), която съдела гражданите и била председателствувана от един кралски надзорник, висконт (viscomte) и дванадесет заклетни съдии (jurés).¹⁰

Тези два кодекса на Асизите се пазели в храма на Ерусалим при Божи гроб и затова носели името Пйсма на Св. Божи гроб (Lettres de Saint Sépulture). Те били написани с големи букви и на всяка страница стояли подписите и печатите на Готфрид Булонски, на патриарха и на висконта.

Споменатите два кодекса били загубени по време на завземането на Ерусалим от Саладин (1187). Те били възстановени по памет, но издадени едва от кипърските крале.

Асизите на Високата палата били написани на френски език от юристите Филип де Навара и Жан д'Ибелин (през XIII в.) на остров Кипър. Кодексът на Гражданския съд (Низшата палата) не носи нито името на съставителя, нито данни за времеписването, но се смята, че той е по-стар, написан е по всяка вероятност между 1173 и 1180г. Не се знае също така кога са били донесени Асизите на остров Кипър. Смята се, че пръв ги е донесъл Ги де Лузинян (през 1192 г.) За това пише Стефан Лузинян в своята история, но това едва ли би било премълчано от кипърските юристи.¹¹

Според друго предание през 1204 г. кръстоносците в Цариград изискали препис на Асизите от краля и от патриарха. Това предание обаче е недостоверно, защото по това време в Ерусалим, подчинен на сарацините, не е имало нито крал, нито патриарх.¹²

На гръцки език са били преведени само Асизите на Низшата палата. Асизите на Високата палата представлявали интерес само за аристокрацията и за управляващите среди, затова тяхното превеждане било до голяма степен излишно.¹³

В Кипър като закон на държавата Асизите били признати в 1369г., когато феодалите се събрали по повод смъртта на крал Пиер I Лузинян.¹⁴ Тогава аристократите направили една официална редакция на Правната книга на Жан д'Ибелин съобразно развитието на правото през XIV в. и били направени допълнения.¹⁵

В научната литература съществуват известни резерви, че Асизите на Низшата палата били съставени в Кипър.¹⁶ Известно основание за това дава § 42 от Асизите, в който се говори за даване на имущество, което да бъде закарано до определено място, а бъде откарано другаде. В този параграф се дава следният пример: „Ако някой даде 25 или 100 перпери на друг, за да плава по море, *да речем да отиде в Кипър*, а той отиде другаде“;¹⁷ законодателят по-нататък предвижда какви санкции следват срещу нарушителя. Този параграф показва, че кодексът е внесен отвън. Обаче може да се допусне, че това законодателство, зародено в Ерусалимското кралство, окончателно е било оформено на Кипър. Този параграф отразява момент от търговската дейност на пристанищата в Ерусалимското кралство, т.е. един по-ранен етап. При окончателната редакция, извършена на остров Кипър, този параграф не е намерил съответна поправка.

Западното феодално право, разпространено на Изток, съобразно местните особености в различните области се явява в няколко кръга от юриди-

чески извори. На територията на Ерусалимското кралство, където възникнало това право, то може да се обозначи като франко-сирийско; в княжество Антиохия и арменските земи — франко-арменско право; в земите на Гърция — франко-гръцко право.¹⁸ За Ерусалимските асизи и за останалите юридически паметници от тази епоха има натрупана огромна литература.¹⁹ Сравнително по-слабо е изследван важният паметник „Асизите на Низшата палата“, преведен на гръцки език и използван като законодателен сборник в Кипърското кралство. Именно на тази паметник ще бъде посветено настоящото наше проучване.

Преди да преминем към конкретно разглеждане на този законодателен паметник, да видим какво точно означава терминът Асизи. Във френските текстове гражданският кодекс се нарича *Assises de la Court des Bourgeois*, *Assise des Bourgeois*, *Assise de la Basse court* за разлика от другия кодекс на феодалите, наречен *Assise de la Haute court*. В гръцкия текст няма точно определение за значението на думата асизи. Тя е предадена като „закон на Ерусалим“, „закон на Ерусалимското кралство“, „добрите обичай на Ерусалимското кралство“, „право на асиза“, „конституция“ (синтагма)²⁰ и др.

Асизите се определят като обичайно право, като обичаи, които са равни на закон. Те не са нищо друго освен записано феодално или гражданско право. Друг е въпросът, от чие обичайно право и в каква степен са се повлияли тези асизи и кое право е основното в тях.²¹

Кога е станало превеждането на Асизите на гръцки език, не се знае точно. Систематизирането на Асизите е станало при крал Хуго (1205—1218). Гръцките текстове, с които разполагаме, са от началото на XIV в. Поради широкото приложение, което имали Гражданските асизи, преведени на гръцки език, на о. Кипър били намерени още през XV в. много преписи, пръснати по целия остров. Така например, когато венецианците наредили да се преведат асизите на италиански език, от манастира в Левкозия били донесени осем преписа на гражданския кодекс. Редакторите ги прегледали и само един (написан през 1436 г.) бил признат за автентичен, а останалите били отхвърлени като невалидни. На базата на този ръкопис и на един друг кодекс на Високата палата Флорио Бустрон го превел на италиански език (венециански диалект), отпечатан през 1535 г. във Венеция.²²

Гръцкият текст на Асизите е дошъл до нас в няколко сродни ръкописа: *Cod. Paris. gr. 1390*, *Cod. Paris. suppl. gr. 465* (написан пред 1512 г. и донесен от Миноидес Минас от Атон в Париж по поръчение на френското правителство), и един друг Атонски ръкопис от лаврата Св. Атанасий, написан също през 1512 г., но който според Ц. фон Лингентал не е идентичен с намиращия се в Париж Атонски ръкопис. Един четвърти ръкопис се намира у Флорио Бустрон (+1570), който той е превел през XVI в. за Венецианската република, но който бил загубен. Трите ръкописа се отличават от оригинала на Бустрон, който бил изгубен, и се приближават повече до френските ръкописи.²³ От трите кодекса на Гръцките асизи два се намират в Парижката национална библиотека, а третият е бил запазен в Атон до 1839 г., чиято съдба сега не е известна. Два от ръкописите са анонимни, а третият (*Cod. Paris. gr. 1390*) носи името на преписвача — Никола Синклитикос, и датата, на която е завършен преписът (последният ден на октомври 1469 г.). Преписвачът принадлежи на известната кипърска фамилия на Синклитиките. Завършвайки своя труд, той е прибавил традиционния за много средновековни гръцки книжовници завършек — „Както чужденците се радват да видят отечеството

си и както пътуващите по море да видят пристанище, така и пишещите — да видят края на книгата.“²⁴

По всяка вероятност от текстовете най-стар е ръкописът от Атонската лавра, описан от Ц.фон Лингентал и от който са публикувани малки откъси. В него старофренските думи са дадени по-близо до тяхното произношение, употребява се по-старото название на златните византийски монети — номизми, вместо иперпири или перпири и др. Предполага се, че този ръкопис е от XIII в.²⁵ Каква е съдбата на този ръкопис, не е известно.

От запазените ръкописи в Парижката национална библиотека ръкописът на М.Минас е по-стар. В него гръцките думи са дадени по-правилно. Наредбите в него са дадени по-кратко, докато в другия кодекс правните норми са изразени по-многословно и по-описателно. Независимо от това според издателите на Асизите някои глави от втория кодекс се явяват по-стари от първия.²⁶ Затова издателят на Асизите К. Сатас е публикувал и двата ръкописа, като е дал известно предпочитание на кодекса на М. Минас и го публикува като вариант А, а другия кодекс — като вариант Б.

Гръцките асизи са издадени от К. Сатас с една обширна уводна част, в която изказва редица свои съображения относно възникването на асизите, тяхната история, езика, на който са написани, и др. Кратка характеристика и сведения за изданията и съществуващата литература намираме у К. Крумбахер в неговата „История на византийската литература“²⁷.

Гръцките асизи са написани на кипърски диалект. Езикът е силно вулгаризиран. В него личат промените, които са настъпили в гръцкия език след настаняването на кръстоносците на остров Кипър. В Асизите са използвани нашироко думи от чужд, френски и италиански произход. Езикът много подобява езика, с който се срещахме в хрониката на Леонтий Махера и неговия продължител Георги Бустрон. Както е известно, след като Кипър отпада от Византийската империя, настаняването на латинците и на други завоеватели налага отпечатък върху развитието на гръцки език. Но, общо взето, кипърският диалект е останал като продължение на византийския език и в него има запазени старинни думи и форми. Упадъкът на езика е станал сравнително късно и се е ограничил предимно в градовете.²⁸ В Асизите този упадък вече се чувства. К. Сатас пише за Никола Синклитикос, един от копистите на Асизите: „Добрият Никола толкова е знаел матерния си език, че е забравил правописа на собственото си име.“²⁹

По въпроса за езика на Асизите ще се спрем по-подробно на съответното място.

Върху Ерусалимските асизи, както бе споменато, съществува обширна литература. Западната наука винаги е проявявала жив интерес към феодалното законодателство, възникнало в кръстоносните държави на Изток. Това законодателство в същност представлява типично западноевропейско право, кристализирало обаче в латинските държавици на Изток, по-специално в Ерусалимското кралство. Изследвания са правени както върху Асизите на Висшата палата, така и върху Асизите на Низшата палата, или Гражданските асизи. Сравнително по-малко внимание е обърнато на Асизите, преведени на гръцки език в Кипър. Като изключим някои текстологични проучвания, свързани с издаването на Асизите, и някои правно-исторически изследвания, то този изключително важен юридически паметник не е използван като извор за социално-икономическата история на средновековен Кипър, не е интерпретирано достатъчно съдържанието му и не е разкрита същността

на това право, в което са отразени в една или друга степен съществуващите в кипърското общество социално-правни и имуществени отношения.

За проучването на Асизите големи заслуги има гръцкият учен К. Сатас, който е подготвил едно критично издание, публикувано в том VI на неговата Средновековна библиотека.³⁰ В уводната част (повече от сто страници) наред с характеристиката на средновековния гръцки език, в това число и на езика на Асизите и на други исторически извори от латинското господство в Кипър (Леонтий Махера и Георги Бустрон), К. Сатас поставя и се опитва да разреши редица въпроси, свързани с възникването на Асизите, с тяхното превеждане на гръцки език, с въпроси около взаимоотношенията между новото латинско право и заварените закони на Кипър, какви права и елементи на юрисдикция са останали на местното население и на гръцкото духовенство и др.³¹

Тук заслужава да споменем Ц. фон Лингентал, който наред с някои други по-стари автори дава приноси около изясняването на характера на Асизите, за кодексите и пр.³²

В своите проучвания върху Асизите известният немски юрист Х. Митайс допринася за изясняването на чисто юридически категории, които са налице във феодалното право на латинските държави на Изток, за търговското право и пр.³³

През 1925г. в Юридическия факултет на Мюнхенския университет е защитена дисертация от гръцкия студент-юрист Николаос Зигадинос.³⁴ В нея той разглежда Асизите, като отделя специално внимание на Гражданските асизи, преведени на гръцки език в Кипър. Той се спира на въпроси около възникването на Асизите, на изворите, които са използвани, на пренасянето на този сборник (Гражданския кодекс) на Кипър, превеждането му на гръцки език, на смесването на донесеното от латинците със завареното гръцко-римско право и др. Н. Зигадинос очертава няколко периода, през които действа последователно донесеното право, и местното право, повлияно от Асизите. Наред с това той подлага на анализ Асизите от юридически позиции. Изводите, до които достига авторът, засягат решаването на чисто правни въпроси около прилагането на законите и делението на правото. Те са в съответствие с формално-юридическия подход, приложен от автора на дисертацията.

Задачата на настоящото проучване е да разгледа Асизите на Низшата палата, преведени на гръцки език в Кипър, като исторически извор, да ги подложи на анализ главно с оглед на социално-икономическата история на Кипърското кралство и кипърското общество през периода XII—XVI в. Структурата на работата е по-различна и не е в съответствие с обичайната схема, характерна за правни и историко-правни изследвания. В такъв род изследвания например въпросите на наследството и наследяването се разглеждат по-към края. Авторът се е опитал да групира в първата глава въпроси, свързани с класово-съсловната структура на кипърското общество, с феодалната собственост и нейното наследяване, даряване и т.н. Тук естествено проблемите на наследството съдържат и въпроси на семейно-брачното право. Във втора глава се говори за търговията и занаятите, за покупко-продажби и кредитни операции, за сдружения и др. Третата глава е посветена на проблеми от съдебно-процесуален характер и се прави опит да се охарактеризира съдът и съдопроизводството, класовата насоченост на съда и др.

Асизите на гражданите, преведени на гръцки език, са твърде богат и интересен юридически паметник, който съдържа извънредно важни сведения за гражданското съдопроизводство в Кипърското кралство. Още в началото се говори, че тази книга на Палатата на гражданите била създадена от Готфрид Булонски. В началото се разказва на кой човек е разрешено да бъде висконт и кои хора да бъдат съдии в споменатата палата и кои не могат да бъдат. Те трябвало да съдят всеки мъж и всяка жена, които дойдат пред тях в съда. След това се изброяват делата, които този съд има право да разглежда: 1. За убийства и кражби. 2. За купуване и продаване. 3. За дългове. 4. За къщи и ниви. 5. За лозя. И за всякакви други неща.

Този паметник обхваща разнородна правна материя, разпределена в 296 параграфа с различен обем (общо около 250 печатни страници). Всеки параграф има отделна рубрика, в която се излага накратко съдържанието на параграфа. Понякога заглавието на параграфа липсва или пък е запазено само заглавието, а параграфът е изгубен, но това са изключения. В Асизите, въпреки че се казва предварително за какво ще се съдят в този съд, не е направена ясна систематизация на правните разпоредби по материя, те са дадени понякога разбъркано. Наред с разпоредби за углавни престъпления фигурират указания от съдебнопроцесуален характер или се уреждат отношения из областта на семейно-брачното или вещното право. Независимо от това могат да се набележат няколко групи параграфи, които се обединяват тематично. Една група разпоредби имат съдебнопроцесуален характер. Те се отнасят до това, кой има правото да съди, какъв е съставът на съда, каква е компетенцията на отделните съдилища (разграничават се чуждите съдилища на италианските републики, на генуезци и венецианци, от местните съдилища), строга диференциация според характера на престъпленията, кои дела са за Низшата палата, кои са за Високата палата, кой има правото да бъде свидетел, на какви изисквания да отговарят свидетелите и т.н. Друга група разпоредби уреждат въпроси, свързани със собствеността на гражданите (покупко-продажби, заеми, залози, дарения, наследство, завещания и др.). Трета група разпоредби засягат брака и семейноправните отношения. Освен това в Асизите има сведения за правата и задълженията на гражданите, отношенията между граждани и феодали, за отношението към църквата и нейните представители, регламентират се отношенията между свободни и роби и др.

Една част от правните разпоредби уреждат въпроси, свързани с търговията и занаятите. Остров Кипър като твърде важно търговско средище привличал търговци от различни страни както от Изток, така и от Запад. В Асизите са регламентирани отношенията между чуждите и местните търговци, размерът на митата и таксите, които се заплащали от чуждите и местните търговци, и т.н.

Необходимо е да обърнем внимание на обстоятелството, че за някои от параграфите изрично е посочен латинският им произход (например § 92, 112, 145, 150, 155 и много други).³⁵ Следователно за останалите закони, за които не е споменато нищо, може да се допусне, че не са от латински произход. Тук възниква въпросът за произхода на останалите текстове, които носят друго обозначение (например „царски“) или пък за тях изобщо нищо не се казва. Ясно е, че една част от Асизите са съставени въз основа на зава-

реното от латинците право на остров Кипър. На острова, както е известно, дълго време е било прилагано византийското право и кипърското население имало вече изградени трайни традиции в тази насока. Завоевателите несъмнено са се съобразявали в една или друга степен със завареното местно право. От друга страна, има категорични данни, че на остров Кипър силно влияние имало и египетското право.³⁶ Изобщо в Кипър съществували редица особености в областта на правото и правораздаването. Налице е една силна гръко-римска традиция, дълбоко повлияна от източното, по-специално от египетското право.

II. Глава първа

СВЕДЕНИЯ ЗА КЛАСОВО-СЪСЛОВНАТА СТРУКТУРА НА ФЕОДАЛНОТО ЛАТИНСКО ОБЩЕСТВО. СОБСТВЕНОСТТА И РАЗПОРЕЖДАНЕТО С НЕЯ

В Кипърските асизи наред с данни за правото и съдопроизводството е отразена съсловната непълноправност на мнозинството от жителите на Кипър. Независимо от неколкократното подчертаване в Асизите, че всички трябва да бъдат съдени наравно, че съдиите трябва да проправят път на истината и справедливостта и не трябва да се отклоняват нито надясно, нито наляво, и еднакво да съдят и големия, и малкия, и бедния, както богатия и аристократа,³⁷ това си остава само фразеология. И според Асизите, а и на практика аристократите, рицари и васали, се ползували със значителни привилегии в сравнение с останалото население. Асизите защитавали правата на господстващото малцинство, представено от латинската аристокрация, над широките подчинени слоеве от градското и селското население, предимно от гръцки произход. Това е осъществено по няколко начина: чрез неравноправен съд и нееднакви санкции, при дела между аристократи и обикновени жители на Кипър и чрез общата насоченост на законите в интерес на латинската аристокрация и в ущърб на народните маси. В законите се чувства ясно класовата насоченост на Асизите като система от правни разпоредби, чувства се също така и класовият характер и подход на съда и съдопроизводството. Аристокрацията, за да държи в покорство масата от кипърските гърци, санкционирала чрез законодателството своето господстващо положение и лична неприкосновеност и безопасност. Ако обикновен жител на Кипър вдигнал меч срещу рицар или васал, той се осъждал да му бъде отсечена дясната ръка.³⁸ Леонтий Махера, един от най-важните извори за епохата, пише, че това било направено, за да не въстават гърците.³⁹ Ако обаче обикновен жител бил нападател от васал и защитавайки се, равнявал васала или рицаря, т.е. при законна самоотбрана, законът го съдел, като че ли е наранил обикновен гражданин.⁴⁰ Законът предвиждал защита на аристократите в случай, че някой граждани или друг беден човек се е разбунтувал. Кралският съд веднага го съдел, като кралят бил длъжен да окаже закрила на аристократите.⁴¹

Така например според Асизите в Кипър парик не е могъл да стане свидетел в Пазарния съд. В § 288 например изрично се подчертава баилът и съдиите в Пазарния съд да не вземат парик за свидетел, а да приемат съгласно

закона, други свидетелски показания.⁴² Робите не били допускани като свидетели при завещание,⁴³ както ще видим по-нататък. Но докато част от населението на средновековен Кипър било безправно или непълноправно пред закона, свидетелските показания на васали пред съда имали голяма стойност. Така например, ако двама васали са видели извършването на убийство, съгласно Асизите веднага след техните показания убиецът трябвало да бъде обесен, „защото толкова трябва да важи свидетелството на двамата васали, както на двамата съдии по този въпрос, и това е справедливо и подходящо според асизите“⁴⁴. Високото им положение и клетвата, която положили пред краля, им давали голяма тежест пред съда. Но за да се избягнат злоупотребите, законът предвижда убиецът, ако е бил познат на васалите, да не бъде обесен веднага, но да го подложат на изтезания и ако признае престъплението, тогава да го обесят. Мъченията траяли три дни. Ако обвиняемият не признае, че е убил, да го сложат в тъмница и да прекара в нея една година и един ден. Ако през това време не дойде никой да го обвини, че е извършил споменатото убийство, да бъде свободен.⁴⁵

Интересен е и параграфът за обезщетението, което трябвало да плати един подковач на собственика на кон или добиче, което поради лошо лечение осакатее или умре. Ако собственикът бил васал (*lignus*), подковачът бил задължен да му даде обезщетение за кон — 40 перпери, а за муле или товарно добиче — 30 перпери. Ако животното било на гражданин или на рицар, *но не на васал*, подковачът бил задължен според Асизите да даде друг кон или такава сума, каквато е струвало добичето в деня, когато е било лекувано.⁴⁶ Тук очевидно се прави разлика в обезщетението, което се изплаща на васал и на обикновен рицар или гражданин. Законът предвиждал твърда сума, която кралският васал трябвало да получи.

В Асизите се бранят интересите на господарите и тяхната собственост. Така например в § 208 се говори за отношенията между господари и управители (сенешали) на имоти. Ако някой богат човек, се казва там, има баил или сенешал в къщата си или вън от къщата си, той е задължен към господаря или към господарката да подрежда и гледа добре работите им и няма право да дава в заем, нито да доверява, нито да залага нещо от имуществото на господаря си без негово знание. Ако е направил нещо такова, той е бил задължен да възстанови всичко, което било загубено, и цялата липса от заплатата си на баил или сенешал. От своя страна господарят бил задължен да плаща заплатата на баила или сенешала.⁴⁷

От Асизите се вижда какво е било отношението към обикновените хора в служба на аристокрацията. От 83 до 88 параграф се регламентират отношенията между господар и слугите му (сержант или стайна прислужница). Господарят според това своеобразно трудово законодателство имал правото да се освободи от слугите си, преди да изтече уговореният срок, като им заплати прослуженото време. Слугите обаче не могли да напускат преди този срок. Ако направели това, при случай, че се заловят, те били жестоко наказвани. Освен че се лишавали от заплатата, за наказание им била пробирана дланта с нагорещено желязо и след това изпълнявали службата си до края на срока. Суровото наказание, предвидено в Асизите, ги поставя едва ли не в положението на закрепостени лица.

Интересна е и разпоредбата на Асизите за намерено имане от слуга (сержант, този термин е равнозначен на слуга) или прислужница. Господарят в такъв случай получавал половината от намереното съкровище. Ако гос-

подарят бил заминал заедно с господарката или във войската, те трябвало да получат също половината от имането, а слугата или прислужницата — другата половина.⁴⁸ Законът третира слугите като непълноправни лица, лица под властта на господарите си, които, дори ако отсъствуват, пак получават половината от намереното имане. Това, че господарят отива във войската, подсказва, че в случая се касае за представител на феодалната аристокрация.

Слугите били длъжни да възстановят изгубен или откраднат от тях предмет от дома на господаря си, когато той отсъствувал от къщи. Ако крадецът се залови, той трябвало да понесе телесно наказание според това, колко струва предметът, който е откраднал.⁴⁹

В Асизите се предвижда съвсем слаба защита срещу произволите на господарите по отношение на слугите. Така например, ако господарят удари плесница на своя сержант или на прислужницата и те се оплачат в съда, господарят не носел отговорност за тази плесница. Но в случай, че господарят или господарката бият слугата или накарат да го бият без мярка и ако му нанесат открита рана и той се оплаче в съда, получавал защита.⁵⁰ Лекият побой е бил в реда на нещата и съдът не вземал отношение при такива случаи. Само при тежки телесни повреди, при нанесен тежък побой, било лично, било чрез други лица, но по заповед на господаря, слугата можел да се оплаче в съда и да получи известна защита.

Феодалният характер на правото и защитата на феодалната собственост проличава дори в такива дребни подробности като загубата на ловна птица. В § 244 четем, че ако барон, рицар, гражданин или който и да е загуби ловна птица (сокол), когато я пусне да ловува и след това тя се хване от някой птицелов или бъде намерена закачена на някое дърво и се продава тайно, с цел да не бъде позната въпросната птица, такъв човек бил обвинен като крадец и че е извършил кражба. Собственикът можел да вземе своето в продължение на една година и един ден от деня на загубването на птицата и на продажбата ѝ по такъв начин. Цената на птицата трябвало да се върне от крадеца на лицето, което я купило. Птицата трябвало да се изложи три дни на пазара, където се продават птици. Ако собственикът откриел птицата, доказвал чрез свидетели, че тя е негова, като заплати разходите по издръжката на птицата и почерпи този, който я намерил. Но ако собственикът не е бил през тези три дни в столицата, а вън от нея, за да търси своя сокол, след като го открие, да получи обратно сокола, но като заплати разходите за намирането и храненето на птицата и почерпи съответно този, който я намерил.⁵¹ Този закон, както изрично се отбелязва, бил утвърден от крал Фулко (от Анжу), който управлявал Ерусалимското кралство от 1131 до 1143 г.

Независимо че тук наред с барони и рицари се споменават и граждани и други лица, известно е, че с лов са се занимавали предимно представителите на феодалната аристокрация и този параграф, който е твърде обемист (почти две страници), е посветен на това тяхно любимо занимание.

В Гражданските асизи са залегнали положения, които са в защита на църквата и на нейната собственост и привилегии. Както е известно, църквата представлявала част от господстващата класа в средновековен Кипър и била верен крепител на латинската власт. §13 е озаглавен „За правата на църквата и за привилегиите ѝ“. Никое светско лице нямало право да отнема нещо от църквата според закона и според Асизите. В параграфа се казва, че църквата, от която получаваме тайните на вярата, трябва да бъде почетена с много привилегии, т. е. сигилии, и да не се отнема нищо от нея.⁵²

§ 14 доразвива казаното в предишния параграф. Съдиите били задължени според него да помагат на светата църква при нейните оплаквания, да ги съдят и да ги решават. Да се спазват привилегиите на църквата, от която всички християни получават тайните на вярата, и да се спазват всичките сигилии, т.е. привилегии и документи, за да могат епископите и архиепископите, архидяконите, икономите и всички дякони да живеят от благата ѝ. „Кесаревото кесарю, божие то богу“ — така е казал Исус; тези дела, които са за църквата, да се разглеждат в църквата, тези, които са за кралския съд — в кралския съд.⁵³

НАСЛЕДЯВАНЕ НА СОБСТВЕНОСТТА

Една част от Асизите са посветени на въпроси, свързани с наследяването на собствеността. Това е един важен момент за разпореждането със собствеността след смъртта на собственика. Най-често наследството се уреждало чрез завещание. В случай, че собственикът не бил оставил завещание, законът посочвал кой да получи наследството. Параграфите за завещанията са латински, но по всяка вероятност те са силно повлияни от местното византийско право. В § 192 се определя как трябва да бъдат написани завещанията, на какъв материал да се напишат, четливо и пр. Този, който е съставял завещанието, не трябвало да бъде роднина на наследодателя. Основното изискване в Асизите при съставяне на завещание е да има добри свидетели, „защото цялата сила лежи в свидетелите“⁵⁴. При липса на свидетели завещанието могло да не се признае. За свидетели не се допускали жени, роб или робиня, лице, което е невменяемо (което е загубило разсъдък си, както буквално пише в Асизите), нито човек, уличен в престъпление към държавата, нито в някаква кражба, нито пък лице, което е загубило доверие пред съда. Неправоспособно е било лице (мъж) под четиринадесет години. Нито на едно от тия лица, споменати дотук, не се разрешавало да бъдат свидетели при съставяне на завещание. Ако такива лица участвували, не следвало да им се вярва. Ако пък такива лица били повече от едно, завещанието било обявявано за невалидно. При такива случаи, ако наследодателят не е оставил нещо на някой свой роднина, всичко оставало за краля с изключение на това, което е оставил за душевното си спасение, т.е. на църквата. Но ако наследодателят имал баща, майка или други роднини, това, което остане извън споменатото дарение за душевно спасение, да се раздели поравно между тях.⁵⁵

В Асизите се отделя голямо внимание на завещанията — за последната воля на мъжа или жената, които са почти пред смъртта и как да се спазят и изпълнят завещанията им. Така например, ако някой се разболеел и направи завещание и е оставил пред свидетели някакви пари на своята жена или някакво движимо имущество тя да получи тази сума без спор. Но ако ставало дума за къща, трябвало да се води дело.⁵⁶

Жената се явява като един от главните наследници на мъжа. Например, ако един мъж бил придобил наследство или други богатства, преди да се ожени, и след това се ожени и почине внезапно, без да остави завещание, то всичко, което е останало, трябвало да се даде на жена му. Въпреки че починалият имал баща и майка, синове, братя и сестри, според закона и Асизите на Ерусалимското кралство единствен наследник се явявала жена му, „за-

щото никой не е истински наследник на починалия, както неговата законна жена“⁵⁷.

Ако жената е починала преди своя мъж (§ 178), според Асизите частта на жената се падала на децата им и бащата нямал право да взема от тази част, която се е паднала на тях от майка им. Само при глад, за да се изхранят, децата могат да продадат или заложат част от падналото им се наследство от майката. Но докато бил жив техният баща, децата не са могли да вземат своята част пряко волята на своя баща.⁵⁸

Родителите имали правото да завещават на своите деца различно имущество — на едно повече, отколкото на другото. Това е било неотменимо. Същото могли да правят и по отношение на своите роднини — да оставят на едни повече, а на други по-малко от наследството.⁵⁹

Асизите забраняват да се дава в наследство чужда вещ. В § 186 изрично се забранява да се оставя в наследство вещ, получена в залог или в заем — да се даде на свещениците или на четците заради душата. В такъв случай завещанието се анулирало и висконтът вземал всички неща на починалия, правел публична разпродажба и от получените пари изплащал дълга на покойника. Ако останело нещо от тях след изплащането на дълга, то се давало за душата му. „Никой мъж или жена, пише в заключение законодателят, не може да прави дарения и да завещава чужда собственост.“⁶⁰

При липса на роднини или при оспорвано завещание наследник ставал владетелят на страната или пък църквата. В това отношение интерес представлява разпоредбата за лице, което няма никакви роднини и почине внезапно (§ 180). Ако някой почине внезапно, както често става по волята на нашия бог, пише в Асизите, и този, който е умрял, няма майка, нито баща, нито никакви роднини, цялото му имущество остава на краля. Но ако починалият е бил анагност (четец), или е имал някакъв друг сан, или е бил монах, и е починал внезапно, всичко каквото притежавал, трябвало да се даде на митрополита на града, в който е починал (§ 180).⁶¹

§ 187 допълва § 180. Ако един мъж или една жена починат внезапно, без да са направили завещание, и нямат никакви роднини в цялата страна, но вън от нея имат, правото нарежда владетелят да получи всичко, каквото е имал този мъж, или е имала тази жена, които са починали, и всичко да се пази в продължение на една година и един ден. Ако в този срок се яви някакъв роднина, който да докаже чрез двама свидетели, че е действително роднина на починалия, съдът да върне имуществото. Но ако този срок е изтекъл и никой не е поискал това имущество, съдът не е задължен да връща имуществото и всичко оставало за краля. Но за да не се повредят тези неща и да не загубят от стойността си, висконтът заедно с двама съдии имали право да ги продадат публично и получените пари да съхраняват, докато мине една година и един ден, и тогава те ставали с право на краля.⁶²

Важно условие при получаването на наследство е изплащането на дълговете на наследодателя. Така например, ако някой човек е починал и е на правил завещание или е умрял внезапно и някой идва и се представя за роднина и иска наследство, трябвало да докаже това пред висконта и съда чрез двама надеждни свидетели и да се закълне, че е истински роднина на починалия. И след това съгласно закона да вземе наследството, но да плати дълга на починалия. Ако обаче дългът е бил повече от полученото наследство, той не трябвало да го плаща.⁶³

Както виждаме, получаването на наследство било съпътствувано от изплащане дълговете на покойника. Това се отнася и за роб, който получи наследство от своя господар. Той бил задължен да изплати дълговете му.

В Асизите се разглеждат отделни случаи, които дават ясна представа за наследственото право в средновековен Кипър. Така в § 185 се говори за двама съпрузи, които са получили наследство и от кое наследство трябвало да бъде изплатен дългът на мъжа. Законодателят предвижда най-напред да се продаде наследството на мъжа и ако то не стигне, тогава да се вземе и наследството от съпругата, за да бъде погасен дългът.⁶⁴

Много подробно се занимава законодателят с т. нар. посмъртен дар. В § 188 се разглежда казусът за мъж или жена, които се явяват и искат да получат оставен за тях посмъртен дар от някой починал. Те трябвало да докажат, че починалият е направил завещание и че дарът (дома, легатон) е вписан в него. Това трябвало да стане най-малко чрез двама свидетели. Ако не може да докаже това, да не му се вярва. Ако няма завещание, ищецът трябвало да докаже чрез трима свидетели, че те са чули покойният да е казал за оставения дар в полза на ищеца и той трябвало да го получи. Но ако нямало свидетели и ищецът твърдял, че покойният е оставил дара пред някой роднина, ако последният признае това, дарът да бъде получен и т.н.⁶⁵

В § 189 се говори за дар, направен от съпругата на своя съпруг, преди тя да умре. Ако този дар е бил направен при условие съпругът да не се жени повече, дарението било валидно. Обаче ако мъжът не спази това условие и волята на своята покойна съпруга и се венчае за друга жена, дарението не било валидно. Роднините на покойната изисквали обратно подареното. В случай, че няма роднини, дарението да се върне на владетеля на страната.⁶⁶

В § 190 се говори за посмъртен дар, оставен в полза на някое лице, но дарителят е длъжник. Тогава дарът трябвало да се получи, след като дългът бъде изплатен. Висконтът задържал вещите на покойния, докато дългът бъде изплатен, в срок от седем дни. След този седемдневен срок съдът трябвало да продаде вещите и да изплати дълга от получените пари. Ако останело нещо, тогава се давало на наследниците.⁶⁷

Ако съпругът е оставил посмъртен дар на съпругата си и ако такъв дар е бил от зестрата на жената, той не бил валиден, „защото това не е дарение“. Но ако е казано, че оставя къща или някаква парична сума над нейната зестра, тогава дарът бил валиден.⁶⁸

Част от казусите при уреждане на наследство са разгледани при регламентирането на брака и семейноправните отношения, тъй като са в тясна връзка с тях. В Асизите е отбелязано, че законът за венчаването е латински (§ 150). Съгласно Асизите брак могли да сключат лица, които отговарят на известни условия. Тези условия били задължителни както за представителите на аристокрацията — рицари и васали, така и за обикновените граждани. В Асизите е подчертано, че те засягат еднакво браковете на всички, както висши, така и низши. Нарушенията на тези изисквания водели до санкции от страна на църквата и съответни правни последствия, като лишаване от наследство, преминаване към монашеското съсловие и др.

За въпването в брак се изисквало лицата да бъдат най-малко на тринадесет години. Освен това църквата строго следяла да не се женят роднини помежду си, браковете да не се сключват по време на пости и др. Естествено бракове между християни и мюсюлмани са били забранени.⁶⁹

Ако някой мъж, рицар или гражданин, или който и да е — било висш, било низш (ἢ ψηλός ἢ χαμηλός) се оженил за своя племенница от трета или четвърта степен, такъв брак трябвало да се разтрогне. Мъжът и жената трябвало да станат монаси, а децата им се лишавали от наследство. Те не получавали нищо от имуществото на бащата или майката, а всички имоти (феоди, ниви и друго имущество) преминавали към краля. Ако някой от близките роднини се явил пред краля и поискал това владение, кралят трябвало да го върне. Ако обаче е изминала една година и един ден, всичко оставало за краля. Защото според Асизите кралят бил истинският наследник. Ако пък съпрузите са избягали от страната, Асизите нареждат цялото им имущество да бъде на краля.⁷⁰

Санкции се предвиждат и срещу свещеника, който е знаел за роднинството и въпреки това е извършил венчаването. На него се забранявало да служи в църква през целия си живот, а така също и на анагностата (четеца). Всички, които били на венчаването и са знаели за роднинската връзка между младоженците, трябвало също да бъдат отлъчени от църквата и да не влизат в църквата, докато не бъдат опростени заради своята грешка и заради беззаконието от епископа на столицата или от патриарха. Но ако свещеникът или пък лицата, които са присъствували на бракосъчетанието, не са знаели за роднинската връзка, не трябвало да се подлагат на наказание.⁷¹

Тази разпоредба на Асизите е твърде важна за наследственото феодално право. Нарушението на църковните канони води до тежки последствия за нарушителите и в сферата на имуществените отношения, а не само санкции от страна на църквата и нейните органи. Законодателят същевременно регламентира у кого да премине феодалната собственост, след като депата от такъв брак нямат право да наследят своите родители. По силата на феодалното право с феодалното имение в последна сметка се разпорежда кралят в качеството си на върховен сюзерен.

Ако е бил сключен брак между мъж и жена, без да са навършили тринадесет години, според Асизите този брак трябвало да се разтрогне по искане на двете страни или по искане на едната страна без никакви последствия за двамата. Свещеникът, който ги е венчал тайно, поради това, че е бил помолен или пък е получил някакъв подарък, трябвало да престане да служи в църква и да поиска прошка. В случай, че бракът е бил консумиран, съпрузите не могли да се разделят дори ако и двамата да искат това, освен ако имало някаква друга пречка за техния брак — например да са роднини (§152).⁷²

Ако някой искал да сключи брак с жена от аристокрацията или с гражданка, той трябвало да се закълне, че няма жива жена, с която е венчан или сгоден, и от двете страни се полагала клетва: заради мъжа се заклевали двама мъже, а заради жената — две жени и така ставал годежът. Църквата определяла кога ще стане бракосъчетанието и свещеникът обявявал публично на първата литургия за предстоящия брак. В срок от три дни тези, които имали да съобщят някакви пречки за предстоящия брак, могли да ги изложат пред свещеника. След този срок, каквото и лице да дойдело с подобна цел, неговите възражения не се приемали и бракът бил законен, ако мъжът или жената не са били роднини.⁷³

Ако някой е направил годеж, но след това се откажел, било мъжът, било жената, то годежът се развалял, но преди това се заплащало. След това мъжът или жената били напълно свободни да се женят за други.⁷⁴ Законът уреждал отношенията при такива случаи. Ако мъжът е направил някакви по-

даръци и след това се е отказал от годежа, то той имал право да ги получи обратно.⁷⁵ Ако мъжът или жената, които са сгодени, почине, преди да се венчаят, роднините им нямали право да искат освен половината от подарените неща. Ако пък преди годежа мъжът е целунал годеницата си, те изобщо нямали право да искат нещо от годеницата след неговата смърт.⁷⁶

Особено строго се отнася законодателят към вдовица, която не е изчкала една година от смъртта на съпруга си и се омъжила повторно. Тук той застава, така да се каже, на страната на мъжа и по един своеобразен начин зачита и брани паметта на починалия съпруг. Такава постъпка на вдовицата е била в разрез с общоприетия обичай и норми и се смятала за неетична. Освен порицанието в Асизите са предвидени редица санкции, които засягат материалните интереси на такава вдовица. Така в § 158 се подчертава, че от смъртта на съпруга трябва да мине една година и един ден и тогава вдовицата може да се омъжи отново. В случай, че се омъжи по-рано, тя не получава никакво наследство от мъжа си. Тези, които държат нещо в залог от починалия или на съхранение, не трябва да ѝ го предават. Ако тя е взела нещо, била задължена да го върне на наследниците на починалия и църквата и кралският съд да я накарат да го върне.⁷⁷

За такава вдовица, която се е омъжила, преди да изтече срокът от една година и един ден, се предвижда и друго наказание — да не получи нищо от това, което ѝ е оставил починалият съпруг. Тя могла да вземе само това, което са ѝ дали бащата или майката на починалия, или сестра му, или племенниците му от първа и втора степен. Ако починалият нямал роднини, цялото му имущество оставало за краля. Тя нямала право да получи нещо от това, което ѝ се пада от имуществото на някой починал роднина, ако няма завещание за това. Същото наказание се налага и на вдовица, която забременее в годината, когато е починал мъжът ѝ (освен ако е от нейния съпруг, а не от друг мъж). Тя нямала право да продава наследството, нито нивите, нито лозята или движимо имущество. Тя имала право да получава само приходите и наема от къщата. Всичко останало получавали децата на починалия или неговите роднини. От тези имоти се изваждала само зестрата ѝ, която тя могла да си вземе. „Не е разрешено да вземе нищо повече от имуществото на първия си съпруг, *защото е взела мъж по-рано, отколкото е прието.*“⁷⁸

В Асизите обстойно са разгледани случаите, когато бащата може да лиши децата си от наследство. Изтъкнати са в дванадесет пункта причините за това: ако синът или дъщерята вдигнат ръка да бият баща си или майка си; ако децата причинят голяма злина на бащата или майката; ако лъжесвидетелствуват в съда срещу баща си или майка си; ако децата не направят нищо при опит да бъде убит техният баща или тяхната майка; ако синът спи с мащеха си или ако дъщерята спи със своя пастрок; ако обвинят несправедливо баща си или майка си в престъпление и те претърпят щета; ако бащата или майката са в тъмница при агаряните за нещо и искат да им дадат залог, докато вземат своето имущество, и синът не желае да стане поръчител заради баща си; ако бащата или майката са в затвора на агаряните и децата им имат възможност да ги откупят, но не ги избавят от тъмницата; ако попречи на баща си или на майка си да направи завещание или пък да даде нещо заради бога на някой друг; ако синът или дъщерята без желанието на бащата и майката общуват с циркаджии и синът стане жонгльор, а дъщерята стане проститутка и баща ѝ и майка ѝ искат да я омъжат, а тя не желае; ако

бащата и майката са невменяеми и децата им не се грижат за тях, както трябва, и те се наранят или пострадат нещо, тогава наследството остава за владетеля. Като дванадесета причина за лишаване на децата от наследство се изтъква принадлежността на децата към някоя ерес — ако бащата и майката са православни, а децата са еретици или патарени.⁷⁹

В следващия § 229 са посочени причините, по които могат синовете да лишат баща си или майка си от всичко, каквото имат. Това могло да стане по седем причини: 1. Ако бащата или майката искат да убият децата си, без те да са им направили някакво зло.⁸⁰ 2. Ако бащата или майката искат да отровят децата си или да ги предадат, за да загубят имуществото им. 3. Ако бащата или майката попречат на сина си да се причасти и той не направи завещание за собственото си имущество и почине, без да се причасти.⁸¹ 4. (Текстът липсва); във вариант Б — ако майката или бащата забрани на детето си да се причасти, за да направи завещание за собственото си имущество, и то умре без причастие.⁸² 5. Ако синът или дъщерята са в тъмница при агаряните заради собствената си майка или собствения си баща и те не желаят да ги откупят и избавят от злото.⁸³ 6. Ако децата са православни, а бащата или майката са еретици (патарени).⁸⁴ Седмата причина — ако бащата или майката отидат и приемат мохамеданството (станат сарацини по вяра)⁸⁵ или станат юдеи или самаритяни.⁸⁶

Законодателят заключава, че поради всички гореспоменати причини трябва да се постъпва така „според закона и според Асизите на Ерусалимското кралство, тъй като тези неща е утвърдил благочестивият крал Балдуин де Бург, бог да го прости“⁸⁷.

Незаконородените деца нямали право на наследство. В § 169 се казва, че ако някой си е взел жена в къщата, която няма мъж, и той няма жена, и живеят заедно и имат деца от това съжителство, ако той няма законни деца, нито пък родители, могъл да им остави наследство. Обаче ако имал други законни деца или баща и майка, той не е могъл да стори това. Те могли да вземат наследство, ако другите братя ги признаят.⁸⁸

Тези разпоредби на Асизите, които уреждат въпроси на наследството или по-точно кога могат да бъдат лишени децата, респ. родителите, от наследство, очевидно са латински. Това се потвърждава от обстоятелството, че е споменато името на крал Балдуин II (Льо Бург), ерусалимски крал от 1118 до 1131 г., който утвърдил този закон. И при параграфа за лишаване на децата от наследство, и при обратния момент, когато родителите загубват своето имущество, законодателят държи сметка за поведението и на едните, и на другите. Тежки престъпления или нарушения от морално-етичен характер в отношенията между деца и родители имат като следствие загубване на имота. Интерес предизвиква и подчертаване на обстоятелството, че при попадане в сарадински (агарянски) затвор и деца и родители били задължени да си оказват необходимата помощ. Това, че родители или деца не откупват своите близки хора от агарянска тъмница (плен), е достатъчно основание да не им се даде нищо от наследството.

Законодателят запазва интересите на владетеля в случая, когато родителите са невменяеми и децата не полагат необходимите грижи за тях. Децата се наказват, като се лишават от наследство, но имуществото в този случай отива в полза на владетеля, респ. на държавата.

Законодателят обръща много голямо внимание на въпросите, свързани с религията и вероизповеданието. Лишаване от наследство или от имуще-

ство се предвижда за лица, които приемат мохамеданството, преминат към юдеизма или станат самаритяни. Същите санкции се предвиждат и за лица, които не са православни или католици, а са преминали към еретиците, споменавани като патерини, пателини (патарени). Очевидно в Асизите са залегнали моменти от борбата на западната латинска феодална аристокрация и католическата църква с еретическите движения. Те отразяват западната действителност и практика на католическата църква, пренесена в условията на Изтока. Еретиците са наречени патерини, т.е. патарени. За тях ще стане дума по-нататък.

СЕМЕЙНОПРАВНИ ОТНОШЕНИЯ. ЗЕСТРА

Асизите уреждат въпроси на семейството и брака, доколкото те са свързани с имуществото и неговото притежаване, наследяване и др. Иначе с чисто религиозната страна на брака, с разтрогването на брака и пр. се занимавала църквата и дела от такъв характер били от компетентността на църквата и нейните съдилища.

Вече разгледахме някои казуси във връзка с наследяването и завещанията, но с това не се изчерпват имуществените отношения, свързани с брака. Важно място сред тях несъмнено заема въпросът за зестрата на жената и изобщо за имуществото на жената в семейството.

Тук се чувства силното влияние, оказано от местното византийско право, в което въпросът за зестрата на жената е много подробно регламентиран и правата на жената върху нейното имущество са уредени и запазени още с брачния договор.

И в Асизите законодателят предвижда зестрата на съпругата да бъде запазена и върната при всички случаи. Така например, ако съпругът почине, наследниците били задължени да върнат зестрата на вдовицата. Ако зестрата е била дадена на бащата на починалия, т.е. на свекъра, или на неговата майка (на свекървата), или на поръчители, тя трябвало да се върне на вдовицата, като всеки даде според частта, която е получил от имуществото на умрелия.⁸⁹

Законът предвижда запазване зестрата на жената, ако съпругът започне да играе на зарове, да яде и да пие без мярка и започне да губи всичко, каквото има, и да обеднява. Тогава жената могла да получи зестрата си или нейната цена и да я даде на съхранение в „ръцете на благородни хора“⁹⁰. Това е било превантивна мярка, преди съпругът да пропилее донесената от съпругата зестра, тя да бъде отделена и запазена.

Ако съпругът е бил беден човек и не е могъл да заплати зестрата на жена си, не трябвало да го вкарват в затвора, но да даде, каквото може, и да се закълне над евангелието, че ще изплати зестрата, от това което изкара. Такъв съпруг не можел да напусне града без знанието на съпругата си, докато не ѝ изплати зестрата.⁹¹

Ако жената се раздели с мъжа си поради някаква сериозна причина (болест и др.), съпругът бил задължен да даде една сума в манастира, в който влиза съпругата. Тази сума трябвало да бъде равна на зестрата, която е получил при женитбата. Ако манастирът не я приемел, той трябвало да даде толкова, че да я приемат като монахиня. Но ако все пак съпругът нямал възможност да даде сума колкото зестрата на жена си, правото нареждало съпругът да даде „колкото има и не повече“⁹².

Законът предвижда санкции срещу незаконно дадена зестра.⁹³

Съпругата имала право да получи половината от имотите (лозя, ниви, къщи, овощни градини), които били придобити по времето на брака.⁹⁴

При неразбирателство и нанесен побой от страна на съпруга, съпругата се оплаквала не пред кралския съд, а пред църквата, защото това било работа на църквата. Освен това, ако бъде осъдена жена (ако се оплаче пред кралския съд), се казва в Асизите, тя трябва да плати, а щяла да заплати от парите на мъжа си. Само при убийство или заговор срещу краля съпрузите се съдели от кралския съд.⁹⁵

Разтрогването на брака ставало при сериозни причини. §166 е озаглавен „Колко пъти могат да се разделят съпрузите, след като се оженят?“ и следва бяла страница в ръкописа. На този параграф от вариант А отговаря § 164 от вариант Б. В него се изброяват причините, по които може да се разтрогне един брак. „Ако един мъж вземе една жена и се ожени за нея и тя след това се разболеє от проказа или стане от зле по-зле, или устата ѝ много мирише, или носът ѝ, или се напикава нощно време и завивките ѝ се похабят, правото нарежда мъжът да се оплаче в църквата, че не иска повече да бъде заедно с нея по тези причини, и църквата трябва да ги раздели съгласно правото.“ Но преди да ги раздели църквата, необходимо било да се извърши проверка, като се сложат три други добри жени да стоят с въпросната съпруга в продължение на 15 дни или на един месец, за да се установи дали мъжът ѝ казва истината. Ако действително такива причини, за които мъжът е заявил, били налице, редно било да ги разделят. Мъжът е могъл да си вземе нова съпруга. Изложените причини за разтрогването на брака важели не само за съпругата, но и за съпруга.⁹⁶

Асизите се грижат и за децата след разтрогването на един брак, ако имало такива. Ако децата били под четири години, трябвало да ги гледа майката, докато станат на седем години. Баща им трябвало да им дава да ядат, да пият, да се обличат и обуват, изобщо поемал всички разходи по тях. Ако майката се разболеє от проказа или друга лоша болест, се казва в Асизите, тя не трябва да гледа никое от децата но баща им да ги възпитава, защото лесно може да загине някое от децата ѝ, или да пострада, или да се зарази от болестта на майката, особено от проказата, която бързо прилепва. Но ако няма такава причина, за които споменахме по-горе, т.е. не е прокажена, нито пък страда от епилепсия, може добре да ги отгледа до 7-годишна възраст със средства на техния баща. След това, ако бащата искал да ги вземе при другите си деца от новия си брак, ако майката не желае това или по друга причина, съдът трябвало да прецени, след като изслуша основанията на бащата и на майката. Децата трябвало да останат там, където ще бъдат гледани по-добре, докато станат на 12 години. След като станат на тази възраст, те могли да отидат или при баща си, или при майка си, или където пожелаят, съгласно правото и Асизите.⁹⁷

Този закон звучи твърде съвременно. Бащата е задължен съгласно Асизите да дава издръжка на децата си от разтрогнатия брак. Законодателят отчита и твърде важното обстоятелство — разболяването на съпругата като сериозно основание за развод или за отнемане на децата. за да не се заразят.

Кипърските асизи съдържат доста сведения за наличието на роби във феодалното кипърско общество и за техния статут. Тези сведения се срещат обикновено във връзка с имуществени спорове. В Асизите се разкрива положението на робите главно когато се решават въпроси, свързани с този вид собственост, с въпроси за получаване на наследство от робите, за освобождаване на робите и т.н. Тези сведения се явяват ценно допълнение за решаване на проблемите, свързани с робството в средновековен Кипър.

Както е известно, и Кипърското кралство имало значителен брой роби. Това научаваме от други исторически извори. Една част от робите били докарвани предимно от арабските и турските области в резултат на грабителски нападения. Феодалната аристокрация била заинтересувана от приемане на нападения срещу турските малоазийски емирства или срещу владенията на каирския султан. Така например преди голямото нападение на мамелюците на острова през 1426 г. рицарите самоуверено заявили пред краля: „Знай, господарю, че султанът е много уплашен от нас и се страхува и заради това иска да сключи мир и моли и той съобщил на шейха да изпрати това писмо, за да ни заблуди и да не го нападне. И те уверяваме, че ако потеглим на поход, ще докараме толкова роби, че ще напълним острова.“⁹⁸ В резултат на тия нападения аристокрацията се обогатявала и придобивала плячка и роби. Някои от кипърските феодали инспирирали и улеснявали корсарски нападения, подпомагали пиратите, а след това евтино изкупували докараната плячка и роби. Дори когато Кипърското кралство било в мир със своите мюсюлмански съседи, тези нападения не били прекратявани.

Много от робите били докарани след започване на турското нашествие във Византия и балканските страни. Леонтий Махера съобщава изрично за това в своята хроника. След като турците опустошили Романия (Византия),⁹⁹ много роби, гърци, българи, татари и др. били докарани по островите.¹⁰⁰ Роби били закупувани и от арабските страни. Същият автор пише, че при своето завръщане от арабски плен през 1427 г. крал Янус (1398—1432) водел със себе си няколко кораба нови роби, закупени на Изток.¹⁰¹ За търговията с роби (в това число и роби от балканските страни) интересни и важни данни се съдържат в документите за покупко-продажба на роби.¹⁰²

Кипърската аристокрация притежавала роби от най-различен произход. Дори църкви и манастири притежавали роби. Латинската аристокрация се отнасяла сурово към своите роби, което е засвидетелствувано в тогавашните извори. Леонтий Махера описва тежкото им положение — измъчвани от прекомерен труд, лишавани от храна и т.н. Докарани до отчаяние, някои от робите се самоубивали.¹⁰³

Сведенията от наративните извори за положението на робите се допълват от редица разпоредби в Асизите, в които е регламентиран правно техният статут. Робите били обект на покупко-продажби. Наред с други имоти и движимо имущество робите били купувани и продавани. Законодателят урежда отношенията между собственици и роби, валидността на сключените сделки за покупко-продажба на роби, условията при които могат да бъдат освободени робите, правата на освободените роби и др.

Така например § 32 от Асизите се отнася за случая, когато някой купи роб или робиня и след това се окаже, че те са болни от лоша болест.

Законът предвижда, ако не е минала една година и един ден от деня на продажбата, купувачът да има правото да върне купения роб или робиня и да получи от продавача обратно дадената за тях сума. Но ако предвиденият срок от една година и един ден е минал, според Асизите продавачът не бил длъжен да връща парите.¹⁰⁴

Аналогично съдържание има § 33 от Асизите, в който става дума за роб или робиня, които след като бъдат продани, се разболеят от проказа, преди да е минал срок от една година и един ден. Купувачът имал право да върне роба или робинята и да получи обратно цената, която е дал за тях. Обаче след изтичането на този срок продавачът не бил задължен да приеме робите и да върне сумата.¹⁰⁵

Прави впечатление, че за продажбата на роби в Асизите се говори наред с параграфи, в които се третира случай за покупко-продажба на конс и добитък (например § 31 за кон с лош нрав, § 34 за свине, купени от месар или друг човек).¹⁰⁶ Очевидно в тогавашната юридическа теория и практика не е съществувала никаква особена разлика между правното оформяне на сделки с добитък или с роби. Малко по-нататък в Асизите се разглеждат случаи на покупко-продажби и на друго имущество. Следователно на покупко-продажбата на роби се гледа като на един частен случай от разпродажба и покупка на всякакво друго имущество, движимо или недвижимо.

Асизите предвиждат и грижа за робите, които са болни, ранени и др., което ставало с оглед на това да бъде защитена собствеността на господарите. Цяла една група разпоредби се отнася до лечението на роб, болен или наранен, до това, кой е длъжен да обезщети господаря на роба за нанесените щети, при неработоспособност на роба, при последвала смърт от неправилно или немарливо лечение и др.

Така например в § 225 подробно се разглеждат случаи, когато ранени роби се лекуват не както трябва или небрежно и от това е последвала тяхната смърт. Ако роб или робиня са ранени и господарят им повика лекар и той вземе пари и обещае в разстояние на три дни да ги излекува, но предприеме неправилна хирургическа намеса и робът почине следствие на това, лекаряг бил длъжен да заплати роба или робинята на господаря им. Ако робът е бил ранен на такова място (например в мозъка и др.) и трябвало да се слага топло, а вместо това лекарят слагал непрекъснато студено и раненият починал от това, лекарят трябвало да бъде съден и да даде обезщетение заради починалия роб или робиня. Ако робът бил ранен така, че е необходимо да се слагат смекчаващи средства, които да омекчат раната и да извадят чуждото тяло от нея, а лекаряг, напротив, слагал горещи и сухи лечебни средства и от това се получи влошаване и смърт на пациента, лекарят бил задължен да плати обезщетение. Предвижда се плащане на обезщетение, когато робът имал счупен череп и лекарят не знаел как да отстрани счупените кости и те влезат в мозъка на ранения и настъпи смърт. Ако робът имал опасна рана на главата или на ръката, или на друго опасно място и лекаряг не идва да го превърже и да смени превръзката един-два дни или сложи горещи средства, от които ръката или кракът загние или раната замирише поради това, че не се лекува ежедневно, и пациентът умре от това, то според правото лекарят трябвало да заплати роба, колкото струва, на господаря.

Ако обаче лекарят е бил в състояние да докаже пред съда чрез добри свидетели, че пациентът е спал с жена, че е пил вино или че е ял някаква

храна, която му е била забранена, или пък е направил нещо, което не е трябвало да прави, съдът преценява, че лекарят не трябва да върне нищо, тъй като пациентът е умрял поради неспазване на предписаната диета. Но ако лекарят не е предписал диета, защото той бил задължен да види господаря на роба и да му нареди какво да яде и какво да пие, и ако стане нещо с роба, щетата падала върху лекаря.

Законодателят предвижда, че ако същият лекар, който е поел лечението на роба, междувременно е възпрепятстван (заловен е от агаряните или е болен, или е съществувала някаква друга сериозна пречка) и не е могъл да дойде да види болния, той не бил задължен да дава обезщетение.¹⁰⁷

Но докато при такива случаи в Асизите се предвижда даване на обезщетение, то за лошо лечение на свободен мъж или жена същият закон предвижда лекарят да бъде обесен, а цялото му имущество да се конфискува в полза на владетеля. Ако лекарят предварително е взел нещо от починалия, то трябвало да се върне от имуществото на лекаря.¹⁰⁸

Ако лекар лекува роб или робиня, чиято ръка или крак е счупен, но ги лекува така лошо, че те останат сакати, правото предвижда лекарят да вземе този роб и да го заплати на господаря, колкото струва. Но ако лекарят не бил в състояние да заплати цената на роба, той трябвало да остави роба на неговия господар и да плати обезщетение заради това, че робът или робинята са осакатели заради своята грешка. Обезщетението се определяло горе долу толкова, колкото струва робът.¹⁰⁹

В Асизите много подробно се разглежда лечението на роби чрез билки или чрез пускане на кръв и др. В § 227 се говори за роб или робиня, които се разболеят от стомашна болест. Ако лекарят дойде при техния господар и се споразумее с него и му каже, че ще ги излекува добре и ги лекува не както трябва (ако даде на роба лекарства, раздвижващи или горещи, а е следвало да му даде стягащи или студени лечебни средства и не е направил това) и вследствие на това робът умре, този лекар според правото е задължен да върне един такъв роб или цената му. Цената се определяла колкото е струвал робът в деня на своята смърт.

Ако се случи един роб да страда от треска и лекарят му пусне повече кръв преди времето, когато трябва да му пусне кръв, и от това треската отиде в главата му и положението му се влоши и той умре, правото нарежда този лекар да възвърне това, което струва робът или онази робиня в деня, когато са умрели, или толкова, колкото е струвал робът при първото купуване.

Също така се говори за роб, който е настинал и лекарят идва и казва на господаря му: „Аз ще го излекувам добре“, и му обещава да го излекува и състоянието му да се подобри. И ако стане така, че лекарят пусне кръв и прави това злонамерено, тъй като не е познал добре неговото заболяване и не може да прецени от какво болният има суха кашлица или загубва говора си, или пък гърдите му изсъхват от простудата, която имал, и от пускането на кръв и от това е умрял, правото нарежда такъв лекар да обезщети господаря на роба или господарката му. Той трябвало да даде толкова, колкото е струвал на господаря или на господарката му, „защото това е справедливо според Асизите“.

Същото се отнася за роб или робиня с подут корем. Ако лекарят не може да извади водата (един или два пъти) и от това робът загуби дишане и умре, съответната разпорежба гласи той да върне стойността на роба или робинята.

В същия параграф се говори и за роб, който страда от треска, от огън или от хлад. Лекарят, ако се споразумее с неговия господар или господарка и кажел, че ще излекува роба с една пречистваща билка, и го вземел да го лекува и му давал лекарството първата вечер или посред нощ и то било толкова силно, че робът починал веднага щом го е изпил (лекарството е изкарало до сутринта всичко, каквото имал в корема си, и черния му дроб), лекарят бил задължен да го заплати на господаря му. Същото наказание се предвиждало, ако лекарят не бил лекувал роба както трябва или той починал с някои от тези признаци.

Асизите подробно се занимават с роб, който е болен (с болно дебело черво) и лекарят му дава да пие някакъв прах или билка или пък го гори с нажежено желязо и следствие на това робът почине. Лекарят е задължен да върне стойността на роба, колкото струва, на неговия господар.

При някои случаи се подхождало съвсем комерчески. Интересен е в това отношение случаят, когато робът е болен от проказа, от краста или някаква болест и лекарят и господарят се споразумеят, след като робът бъде излекуван, половината от стойността му да бъде за лекаря, а другата половина за господаря му (след като робът бъде продаден). Ако робът умре след проведеното лечение, при което лекарят е направил каквото знае, но нямало никаква полза, той не плащал нищо, „защото е загубил труда си предварително и работата си и всичко, което имал намерение да вземе“¹¹⁰.

Но ако лекарят е лекувал свободен човек (мъж или жена), Асизите нареждат този лекар да бъде обесен и всичко, каквото има, да бъде за краля. Но преди да го обесят, трябвало да го разходят из столицата, за да се уплашат другите лекари и да не правят злосторства. Но за всички тези случаи на неправилно поставена диагноза, на лошо проведено лечение и др. законодателят предвижда да бъдат налице свидетели, които да докажат вината на лекаря. Тези свидетели били длъжни да се закълнат над светото писание, че са видели лекаря пред тях да лекува болния с такива билки или с такива пътиета и от тях е умрял този болен, понеже имал друга болест, и че са чули от пациента да казва, че е почувствувал, че умира от дадените му лекарства. След това лекарят трябвало да заплати заради роба или да бъде обесен заради свободния човек. Иначе не носил отговорност.¹¹¹

И тук проличава разграничението между роби и свободни. При всички случаи, когато се лекувал роб и той осакатеел или починал, наказанието се ограничавало във връщане стойността на роба или парично обезщетение за господаря му. Обаче при неправилно лечение и последвала смърт на свободен човек според Асизите следвало обесване на лекаря и конфискация на имуществото му. При лечение, от което последвало осакатяване на свободен човек (на един християнин или на една християнка), законът отсъждал лекарят да загуби дясната си ръка и да не се наказва повече. Ако е взел нещо от пациента, за да го лекува, лекарят трябвало да го върне.¹¹²

Както бе отбелязано, робът се третира в Асизите като лице, непълноправно пред закона. Така например робът нямал право да става свидетел при завещание.¹¹³

В закона е обърнато голямо внимание на роби, които са освободени и са направили завещание. След като са покръстени и освободени, бившите роби имали значителни имуществени права, но известни права върху тяхната собственост при определени случаи запазвали техните бивши господари. Така например в § 194 се казва, че покръстен роб или робиня, които са по-

чинали, но преди това са оставили завещание, завещават цялото си състояние на законните си деца. Господарят или господарката на този бивш роб нямали никакви права върху имуществото му. Ако обаче робът имал незаконни деца, правото задължавало този бивш роб да остави една трета от имуществото си и от къщата и имота си на господаря или господарката,, които са го освободили. По отношение на останалите две трети робът могъл да изпълни волята си. Но ако той не е оставил нищо на господаря си, той е могъл да вземе една трета част от цялото имущество на бившия роб независимо от това, има или няма завещание, в срок от една година и един ден. Ако този срок минел, тези, които владеят имота на починалия бивш роб, не били задължени нищо да дадат. Това право на една трета част от имота на освободените роби притежавали и децата на господарите, ако бащата и майката са починали.¹¹⁴

Ако освободеният роб не е оставил завещание и нямал никакви деца, всичко оставало за господарите, които са го освободили, или за техните деца. Ако робът е имал жена, на нея се давала само покъщнината, а всичко останало било за господарите. Ако бившите господари не били живи или техните деца, или техните внуци, имуществото на роба оставало за краля.¹¹⁵

Щом робът е бил наследник на своя господар, той автоматично ставал свободен човек. Според Асизите робът бил длъжен веднага да вземе оставеното му наследство, ще или не ще, щом господарят му умре, и ставал свободен човек. Ако и господарят да не е казал изрично робът да бъде освободен, Асизите преценяват, че такава е била волята на господаря, щом го е направил господар на имуществото си. Същевременно Асизите нареждат робът или робинята, които са станали наследници на своя господар, да изплатят неговите дългове. Но ако имуществото било по-малко и не струвало колкото дълга, робът не е бил задължен, ако не желае, да изплати дълга на своя господар. При друг случай, ако робът не желаел да заплати дълговете, трябвало да се вземат къщите, тъканите и др., които той е получил от господаря си, и да се дадат на кредиторите, за да бъдат те удовлетворени.¹¹⁶

Законът защищавал правата на господарите на роби. Така в § 201 се казва, че който държи в къщата си откраднат роб или робиня и ги укрива или откаже да ги върне, да бъде обесен, а имуществото му да се даде на краля. „Ако един роб или една робиня, които са откраднати, се настанят в някоя къща, веднага да се съобщи в съда и да се разгласи в столицата никой да не приема и укрива откраднатия роб. Който откаже да върне откраднатия роб или робиня, да бъде обесен, а всичко, каквото има, да бъде за владетеля. „Но ако настанят роба в празна къща и когато го попитат кой го е поставил там и робът хвърли вината върху някого, съдът да не вярва, за да не стане това поради омраза към този човек. Но ако са видели този човек да говори много пъти с роба, съдът да арестува и разследва този човек и съдиите да преценят.“¹¹⁷

Интересни са разпоредбите на Асизите за човек, който доброволно се продава в робство (§ 200 — За продажба на свободен човек в робство с неговото съгласие). Ако някой мъж, който е на петнадесет години, т.е. пълнолетен според Асизите, бъде продаден на някой сарацин в столицата и онзи, който го е продал, вземе една част от цената при продажбата, а продаденият вземе другата част, то според правото последният оставал роб през всичките дни на своя живот и не може да се нарече и да бъде свободен. Но ако не е взел част от сумата и ако купувачът е знаел, че той е свободен човек, правото определя той изобщо да не бъде роб. Този, който го е продал в робство,

бил длъжен да върне получената от него сума, за да го продаде. Защото той е изтърпял, се казва в Асизите, да бъде продаден в робство поради голямо притеснение, в което бил поради глада. Онзи, който го е купил, или онази, която го е купила (със знанието на християнина или християнката), трябвало да загуби това, което е дал.

Този, който го е продал в робство, бил задължен да работи на държавата или пък един слуга да работи заради онези пари, за които го е продал. Ако съдът нямал доверие в него, можел да го държи в окови, докато отработи това, което е направил, и заради беззаконието си и заради измамата. Съдът бил задължен да му дава хляб и вода, ако не желае да му дава нещо повече, докато се издължи чрез работа. Но ако продавачът не желае да работи лично, а искал да върне сумата, съдът предвижда той да даде тази сума в троен размер — сумата, която е взел за продажбата на онзи християнин или онази християнка,¹¹⁸ т.е. на свободния човек.

Ако обаче продавачът е продал свободен човек било с негово знание или без той да знае на сарацините, законът нарежда той или тя, който е извършил това, да бъде влачен за опашката на кон през цялата столица и тогава да го обесят, „защото това е справедливо и подходящо според Асизите на Ерусалимското кралство“¹¹⁹.

Според законите на Кипърското кралство никой нямал право да подарява свободен мъж или свободна жена. Който искал да подарява нещо, трябвало да направи това от своята собственост, за да може да го владее законно този, на когото е направен подаръкът.¹²⁰

Асизите се спират и на случая, когато роб или робиня направят някаква нередна постъпка и след това станат свободни хора. Робът носел отговорност за своите действия и трябвало да бъде обвинен и принуден да даде обезщетение, ако и да е бил роб, когато е извършил това. И ако, докато е бил роб, е извършил някаква кражба и е дал откраднатото на своя господар и той е задържал откраднатото, като е знаел, че е крадено, и ако покръстеният и освободен роб е обвинен пред съда, то господарят бил длъжен да върне откраднатите неща. Той бил виновен, а покръстеният и освободен роб не бил виновен, защото е извършил това под закрилата на друг. Но ако господарят или господарката изобщо не са поискали да вземат краденото, но робът е направил това по своя воля, господарят на този роб бил невинен. Напротив, сега покръстеният роб, който е освободен, попадал под отговорност и според преценката на съдиите отговарял за това престъпление.¹²¹

Законът третира роба като непълноправно лице, ако е извършил престъпление със знанието на своя господар. Отговорността пада върху господаря, тъй като робът е извършил престъплението „под закрилата на друг“. Интересно е това, след като един роб бил освободен, той трябвало да отговаря с обратна сила за своите минали престъпления. По този начин може би законодателят е искал да предотврати освобождението на роба да служи като начин да се избегне отговорност за минали негови престъпни деяния. Нанесената вреда на трети лица при всички случаи била възвръщана или от роба, или от господаря в зависимост от гореспоменатите условия.

Асизите предвиждат сурово наказание за роб или робиня, които бият свободен човек. Ако някой роб, пише в Асизите, бие или нанесе открита рана на някой християнин или християнка (свободен човек), този роб да стане на държавата, т.е. държавен роб, а господарят на роба да излекува ранения.

Ако раненият умре, робът да бъде влачен за опашката на кон и след това обесен. Ако пък е робиня, тя да бъде изгорена.¹²²

Асизите забраняват свободен човек да бие чужд роб. Ако от побоя робът или робинята почине и това се докаже чрез свидетели, които са видели да го бие, съдът определя обезщетение за господаря. Обезщетението се определяло по справедливост от самия господар, защото робът му е струвал разноски от деня, в който го купил, до деня, в който е умрял.¹²³

Ясно е, че тук се касае до защита на чужда собственост. Законодателят не се интересува от съдбата на роба, а от материалните щети, които е понесъл неговият господар, и обезщетението, което следва да получи заради тях.

§219 — „За изгубени вещи, какво трябва да стане, и за робите, които бягат и се залавят от кралството“ — също защитава роба като собственост на господаря му. За този параграф се казва, че е от Царските закони и се обяснява на латински. За съжаление текстът на параграфа липсва. Подобен текст намираме във вариант Б на с. 424, § 217: „Ако роб на някой гражданин открадне нещо от господаря си и избяга от господаря си и стане така, че някой негов съсед приеме краденото в своята къща или упъти роба, който иска да избяга, или друг роб, господарят му може да го обвини като крадец и да докаже това чрез двама надеждни свидетели, и той е длъжен да върне на господаря неговия роб или което робът му дължи и колкото загуба му е направил робът.“¹²⁴

Асизите уреждат начина, по който може да стане освобождаването на роба. В някои от наративните извори също намираме сведения за това. Така Леонтий Махера пише в своята хроника, че е редно робът да служи шест години, а на седмата да бъде освободен.¹²⁵ Това е едно положение, което е установено още в библияга. Леонтий Махера апелира отношението към робите да се смекчи и съгласно господстващия християнски морал господарите да освобождават робите си след изтичане на споменатия срок. В Асизите намираме още по-ясно и конкретно изразена формулата, с която се освобождават робите и условията и формалностите, които трябвало да се спазват при освобождаването на някой роб. В § 198 се казва, че освобождаването на роб става по много начини, но господарят или господарката трябва да заяви пред трима или пред двама свидетели така: „Аз ти давам пълна свобода чрез бога и ти нареждам отсега да си свободен от службата си на роб към мене“, и да се направи нотариално заверен документ в съда според реда и добрия обичай и оттогава робът бил свободен. Ако господарят случайно бил извън столицата и желал да даде тази награда, той е могъл да заяви пред добри свидетели, че освобождава напълно роба и когато е отново в столицата, да направи и нотариално заверен документ, както при първия случай. Освен това пълна свобода на роба може да се даде според Асизите чрез документ или чрез завещание, но винаги потвърдени от двама или трима свидетели.¹²⁶

Всеки мъж, който е на четиринадесет години, или жена — на дванадесет години, съгласно Асизите, е могъл да направи завещание и да освободи робите си и това, което направят на тази възраст, е ненакърнимо.¹²⁷ При известни случаи роб, който е бил заложен, също можел да получи свобода.¹²⁸ §199 е озаглавен „За онзи, който е заложил роба си на друг човек и е пожелал да го освободи, дали може да стане това или не, докато е в залог?“ Ако някой мъж или жена са заложили своя роб или робинята си на някакъв човек и след това искали да го освободят, това не могло да стане без негово съгласие, докато не му бъде изплатен дългът, и ако робът е бил заложен съвсем сам

без друга някаква вещ заради дълга. Но ако робът е бил заложен с други тъкани, които струват повече от дълга, или този роб не е заложен лично заради друг, могло да му се даде свобода, ако кредиторът желас, и това било валидно според правото.¹²⁹

Също така мъжът могъл да освободи роба или робинята, която той е получил в зестра и ако това го желасла неговата жена.¹³⁰

От тези разпоредби се вижда, че робът е бил третиран като вещ и е бил залаган срещу дългове, сам или заедно с други предмети. Робиня също могла да бъде заложена. Робите били част от собствеността на господарите си и те могли да ги дават в зестра наред с другото си имущество.

Асизите предвиждат и някои санкции за роби, които нанесат побой или се опитат да убият бившите си господари или причинят някакви неприятности на господарите или на техните деца. § 196 е озаглавен: „Колко пъти може да се върне роб или робиня в робство?“ Ако стане така, че някой покръстен или една покръстена, след като бъдат освободени, направят някаква неприятност на господаря си или на господарката си, или на децата им, трябва да се върнат в робство. Това следвало и за роби, които се опитат да убият господаря си или господарката си, или децата им, или ако нанесат някакъв голям срам или причинят голяма вреда или друго някакво зло на господарите си. Те трябвало да се върнат в робство, но господарите им да не ги продават. Ако обаче робът или робинята, след като се върнат в робско състояние поради своето злосторство, имат деца, когато са били свободни, или пък робинята е бременна, тези деца не трябвало да бъдат роби, но да бъдат свободни, тъй като са били родени от свободна жена. „Защото злосторството на бащата или на майката не трябва да причинява вреда на оня, който още не се е родил, или не са били родени, според правото и асизите на Ерусалим. И добре да знаете, че трябва да има двама свидетели за това, което са направили робът или робинята, тъй като без тях не може да се установи истината.“¹³¹

Освобождението на роба е било свързано преди всичко с неговото покръстване. Това се отнася до роби от източен произход. Но покръстването, макар и стъпка към освобождаване на роба, невинаги означавало той да се пусне на свобода. От други извори научаваме, че в Кипър имало роби християни (например гърци, българи и др.) или пък роби, които са покръстени, носят християнски имена, но продължават да бъдат роби.¹³²

Асизите определят наказание за оня роб, който повдигне някакво обвинение срещу бившия си господар. В § 16 например се казва, че освободен роб, т.е. онзи роб, сарацин или друг, който е бил покръстен, не може и не се разрешава да повдигне обвинение срещу господаря си по причини, както и непълнолетният (срв. § 15), който се намира под властта на баща си. Ако пък повдигне обвинение, съдът да не го изслуша. Този роб трябвало да даде 50 солди, ако пък няма пари, да му се отреже езикът. Това обвинение се наричало „грях“ поради това, че е повикал на съд господарят си или господарката си, или техните деца.¹³³

Асизите съдържат интересни данни и за роби, които са избягали при арабите и след това се завърнат. Такъв роб (юдей или християнин, или самаритянин, или сириец или сарацин), след като е избягал от господарите си и е отишъл в Сарацинската земя и след това се върне към християнството, за да бъде християнин, според правото никой, който и да е, да няма повече никаква власт над него, „защото той е оставил лошия закон заради до-

брия“. Такъв роб ставал господар на себе си и имал пълна свобода.¹³⁴ Обаче роб, който избяга в християнска земя, ако бъде върнат, да бъде продаден на християнин, но не на лице от друго вероизповедание. Той трябвало да се накаже, защото е избягал поради неверието си, и за да се избави от робството, а не заради друго.¹³⁵

От текста на Асизите се вижда ясно тенденцията робите да бъдат освобождавани. Фактът, че завещаването на имущество от страна на господаря вече влече след себе си освобождаване на роба и че почти непълнолетни граждани (законната възраст за пълнолетие в Кипърското кралство е 15 години, а се разрешава на деца на 14 години за мъжете и 12 години за жените да правят завещание и да освобождават робите си) подсказва, че законодателят иска да поощри освобождаването на робите или най-малкото не създава пречки в тази насока. Също така законодателят е предвидил някои клаузи за връщане на бившите роби в състояние на робство, и то под властта на своите господари, без обаче да бъдат продавани на други лица. Това е направено по всяка вероятност с цел да се осигури известна защита на господарите по отношение на робите, които, вече свободни, са могли да изразят своето недоволство или да си отмъстят за нещо, което са претърпели от своите господари в миналото. По всяка вероятност такива случаи са наблюдавани в практиката, щом се допуска, че робът или робинята ще посегне да бие или даже да убива бившия си господар или господарка. Законодателят очевидно брани с това неприкосновеността на господарите от закъснялата мъст на бившите им роби.

От Асизите не стават ясни причините, поради които господарите освобождават своите роби. За тях може да се досещаме и да ги търсим преди всичко в спецификата на историческото развитие на Кипърското кралство. На пръв поглед стремежът на аристокрацията да придобива роби, от една страна, и тенденцията да бъдат освобождавани робите, от друга страна, като че ли се изключват взаимно. В същност тези две явления са тясно свързани. Робството било допълнителен източник за доходи на господстващата класа и робите били необходими за поддържане на разкошния ѝ начин на живот. Политическото и географското положение на Кипър, важен център на международната търговия, неговата близост с Изтока давали възможност да се придобиват голям брой роби. Във феодално общество като кипърското робите образували отделна прослойка, която била обект на жестока експлоатация. Наред с това обаче в Кипърското кралство е налице външна и вътрешна търговия, налице са развити градове. Това нарушавало затворения характер на феодалното стопанство, придавало по-голяма динамика на обществото на средновековен Кипър. В резултат на специфичното развитие, при определени условия в него личат тенденции към освобождаване на значителен брой от феодално зависимите селяни. Такава тенденция се забелязва и по отношение на робите, които били обект на покупко-продажби, както всички останали видове собственост.

В Кипърското кралство, при дадени обстоятелства, били освободени голяма част от робите. Така например по време на войната между Генуа и Кипърското кралство през 1373—1374 г. много роби участвували в нея — в първата фаза на войната на страната на генуезците, а след това на страната на Кипърското кралство. В хода на военните действия, за да привлечат на своя страна робите (гърци, българи, татари и др., на брой няколко хиляди души), кипърските управници освободили много от тях. След сключ-

ване на мира с Генуа крал Пиер II Лузинян (1369—1382) потвърдил освобождаването на много роби. Леонтий Махера съобщава това. Кралят заповядал и написали друго открито писмо, което разгласявало следното: „Пиер де Лузинян, с божия милост крал на Ерусалим и Кипър. Чрез това наше писмо съобщаваме на всички заедно и на всеки поотделно, да знаят, че всички освободени роби, които е освободил трижди скъпият ни чичо, конетаблт в Кериния и колкото опрощения е направил за злосторници, крадци, убийци и други, записани и обозначени с подписа му, ще бъдат закрепени и потвърдени завинаги, като че ли са станали от нашата ръка. Така също за увеличението на заплатите или намалението, което им е било задържано. Потвърждаваме увеличението на заплатите им и искаме то да бъде валидно, като че ли сме го направили ние, с нашата ръка. Така също потвърждаваме и всичките дарения за нашите рицари, които са били заедно с тебе, и даренията за гражданите, които имат за тях валидни документи, издадени от твоята ръка, както ти си ги направил. Освен това оказваме нова милост за всичките престъпници, злодеи и избягали роби, като всички те бъдат опростени и всеки да се върне в дома си и към занаятието си. Така също останалите роби, които моят чичо, принцът, е освободил, и което е направил в Кантара, Леонта и Агиос Иларион, да бъде валидно. И за сигурност и потвърждаване на истината съставихме и написахме настоящата грамота и я подписахме с нашия подпис и я подпечатахме с нашия обичаен печат.“¹³⁶

За освободени роби съобщава пак Леонтий Махера. При нахлуването на сарацините в Кипър през 1426 г. кипърските власти взели специални мерки, за да не би освободените роби от източен произход да се присъединят към тях. „И много сарацини, които били покръстени и били в Левкозия, били подтискани, заповядано им било под страх от смъртно наказание да не излизат от Левкозия, за да не би да избягат и да отидат със сарацините. Но напразно направили това, защото много бяха покръстените сарацини, които от страх пред сарацините, като научили за поражението на краля, се скрили в планините, да не ги заловят сарацините. От тях беше Георги от Дамат, който правеше пудра захар и сироп и вареше захар. Така също Теотокис, кралски строител, Никола — роб на собственика на банята, Михаил, събирач на такси, освободен сириец, Павел — роб на епископа, робът на манастира Махера, робът Ставриас от манастира Големият кръст и мнозина други обещаха да умрат, отколкото да попаднат в ръцете на сарацините. Но тъй като бог пожелал да отнеме разума от служителите и съветниците, всичко направиха наопаки. Така постъпиха с бедните хора, с бедния пратеник и с други бедни покръстени сарацини.“¹³⁷

Както се вижда, освободените роби се занимавали с най-различна работа (занаяти, търговия, част от тях останали на военна служба като наемници, например българите след войната от 1373—1374 г. и др.).

Както бе вече отбелязано, Кипърските асизи отделят голямо внимание на проблемите за робите, тъй като в резултат на редица специфични особености в историческото развитие на Кипърското кралство на Кипър имало голям брой роби. Законодателят регламентира отношенията към тях, включително и въпросите за тяхното освобождение от господарите им.

Ако някой искал да направи дарение (δόμα, λεγύτων), съгласно Асизите в случай, че дарението било законно, то не трябвало да се разваля лесно. Така например, ако някой даде 100 перпера на друг човек, дарението било валидно. Обаче ако сумата е по-голяма от 500 перпера, било необходимо да се направи документ. Под тази сума не трябвало да се съставя документ. Всеки можел да подарява от своето имущество, „но не може да дава от чуждото, докато не го закупи“¹³⁸.

§ 205 е посветен на това, какво може и какво не може да се подарява. Дарения могли да се правят, но светски частни лица нямали право да дават свещени предмети на други лица, а само на светата църква. И ако някой е направил такова дарение, лицето, мъж или жена, което е получило дарение, трябвало да го върне на църквата. В този параграф се вменават и някои други сделки. Ако някой даде капаро, за да му направят нещо, но то не е изпълнено, трябвало да върне взетата сума двойно. Но ако лицето, което е получило сумата, имало сериозни причини и не могло да изпълни работата, например поради болест или друга причина, трябвало да върне само взетата сума. Ако ставало дума за заплащане, за да бъде извършена селскостопанска работа, да се обработят лозя или ниви, и този, който е получил парите, не е направил нищо, бил длъжен да върне парите. Той бил задължен и да възстанови загубата от това, че не е засял навреме нивите. В този параграф се говори и за дадени пари, за да се извърши някакво престъпление или беззаконие. Ако такова лице, след като получи парите, откаже да извърши престъплението, парите не могат да се получат обратно. Или ако му бъдат обещани пари и престъплението е извършено, този, който обещал парите, не е длъжен да ги даде, ако не желае да ги даде. „Защото това деяние е против бога и против правото.“

Светските лица могли да дават като дарение сребро или злато, къщи, ниви, лозя и всякакви други неща, които са техни, стига да бъде това съгласно закона. Никой нямал право да подарява свободен мъж или свободна жена, т. е. да ги прави роби.¹³⁹

§164 е за даване на дарове от страна на съпруга на жената, след като се ожени за нея, и кой дар важи и кой не. Дар може да се направи според Асизите чрез завещание. Иначе наследниците могат да вземат това, което е дадено, но да не е изминала една година и един ден.¹⁴⁰

Като дар могли да се дадат и пари, които едно лице е дало на друго лице. Дори и длъжникът да не искал, ако кредиторът желал, можел да направи дарение на трето лице и то да изиска дълга. Също така могло да се направи дарение на къща, градина или друг имот приживе и ако това станело пред свидетели, дарението било валидно.¹⁴¹

Ако някой рицар, служител или гражданин, или който и да е друг, даде нещо на някоя лека жена ако тя не желае, да не бъде принуждавана да спи с него. Ако не желае, тя не била длъжна да върне нищо от даденото ѝ. „Защото това ѝ е било дадено да греши и заради злосторство, пише законодателят, и заради това тя не е длъжна да върне взетото“. Който е спал многократно с грешницата според Асизите да не получи обратно нищо от това, което е харчил за ядене, пиене и за дрехи. Това могло да стане по изключение въз основа на т. нар. „селско право“.

Ако някой човек е заловен в някакъв мръсен грях и вземат нещо от него, трябва да му го върнат, се казва в Асизите, „защото поради страх го е дал“ (διότι διὰ φόβον τὸ ἔδωκεν).¹⁴²

Както виждаме, дарението като форма на разпореждане със собствеността е разгледана в различни аспекти. То включвало както движимо имущество и пари, така и недвижими имоти. Като едно от най-важните условия при извършване на дарение е това, че дарителят трябва да подарява своя собственост. Изрично е подчертано, че никой няма право да подарява свободни хора, т. е. да ги превръща в роби.

АРЕНДА НА ЗЕМЯ. НАЕМИ

В Асизите се говори и за аренда на земя. Така например в § 97 се регламентират отношенията между собственика на земя и този, който я взел под наем. Ако стане така, се казва в този параграф, че един човек даде къщата си или нивата си, или градината си под наем на човек от двора, онзи, който плаща наем, може да развали договора във всеки час, когато пожелае, защото плаща, колкото време е държал наетия имот, ако, разбира се, нямат друга уговорка. Той можел да направи това и защото не вземал от реколтата освен колкото се следва: Но ако е лозе под наем или овощна градина и наемателят е събрал целия имот и иска да развали договора, това не могло да стане. Той трябвало да остави овощната градина или лозето, както го е получил и дори по-добре, както е обичайно, ако нямат други условия помежду си. Защото добре да знаеш, казва законодателят, че всички споразумения, които правят хората помежду си, трябва да бъдат валидни освен споразумения, които са против закона и против добрите обичаи. Такива условия нахърняват, но не побеждават закона.¹⁴³

Тук изрично е подчертано, че наемателят е лице от двора. Въпреки дадените известни права да разваля договора, когато пожелае, ако, разбира се, плаща дължимия наем, законът предвижда запазване правата на собственика на имота в случай, че този имот е овощна градина или лозе.

§ 98 е посветен на оня, който вземе нещо под наем и откаже да плати наема и как собственикът си връща имота? Ако стане така, че един човек даде къщата си или градината си под наем за определено време, и ако господарят или господарката искат от наемателя или от наемателката наема и той не иска да го плати, като казвал, че го е платил, съдът трябвало да изиска двама свидетели. Те трябвало да свидетелствуват, че са го видели да плаща в този ден. Ако нямало такива свидетели, собственикът или собственичката трябвало да се закъпнат, че наемателят не е платил, и след това с право да си получат наема.¹⁴⁴

Следващият § 99 се отнася до наемател, който не плаща наема за къща или за земя. Ако един мъж или една жена даде къщата си или градината си под наем за толкова години или толкова месеца, за колкото се споразумели с един човек, и когато дойде време за плащане на наема, наемателят откаже да заплати, според Асизите, собственикът можел да владее своята собствена градина или лозе, докато този плати. Но ако собственикът през това време направи разходи, тъй като не може да търпи как къщата му се разваля и пр., ако след това наемателят иска да вземе къщата или градината му и да плати наема, правото нарежда той да заплати и направените разходи от собственика. Но ако собственикът не е взел наема в продължение на една

година и един ден, той губел право върху наетия имот, освен ако са имали други спороазумения помежду си за това време от една година и един ден. Той можел да вземе това, което е негово, съгласно правото и според Асизите на Ерусалим.¹⁴⁵

Няколко параграфа се отнасят за даване на жилища под наем. Този, който е дал къщата си под наем за определен срок, нямал право да извади наемателя преди срока, нито пък наемателят имал право да напусне преди срока. Ако той искал да опразни къщата, бил задължен да плати наема за целия уговорен срок.¹⁴⁶

Асизите предвиждат изгонване на наематели, които са престъпници или с лош морал. Така например в § 90 се казва, че ако някой даде къщата си под наем на един мъж или на една жена за срок от една година, но се окаже, че лицето е злосторник или е в немилост пред владетеля, или е изгонено от града, или е изпратено на заточение, такъв човек трябвало да плати колкото време е стоял в къщата и не повече (*καὶ οὐχὶ πλέον*).¹⁴⁷

Хазайнът имал право да изгони от къщата си наемателка, която е сводница или проститутка или жена с лоша слава преди срока, за който са се уговорили. Тя трябвало да плати съответно за времето, през което е живяла в къщата. „Защото не е справедливо такива хора да живеят сред добри хора освен в публично място, което е определено да живеят такива хора.“¹⁴⁸

Ако наемателят, било мъж, било жена, не искал да заплати наема за жилището, бил преследван от закона. Хазайнът могъл да заключи вещите на такъв наемател в къщата и да ги продаде със знанието на висконта. С получените пари се плащал наемът или каквото наемателят дължал на хазайна. Ако тези пари не стигнат, собственикът на къщата могъл да задържи наемателя, докато му плати останалите пари за наема.¹⁴⁹

Законодателят предвижда определеният срок да се спазва от наемателите и те да заплащат наема за това време. Този срок, както видяхме, не бил валиден за лица с аморално поведение или които са нарушили закона.

В Асизите се обръща внимание и на въпроса за наемане на чужди коне или товарни животни, необходими за пренасяне на стоки. Ако някой вземе чужд кон или добиче и животното умре, ако се е грижил добре за него — не е отбивал коня от пътя, нито е направил нещо с цел конят да умре, след клетва над евангелието, не носел отговорност. Ако обаче е променил пътя или е отишъл другаде от уговореното, или пък е претоварил коня и той е умрял или е осакатял, съгласно правото той да обезщети стопанина му или в пари, или да даде друго добиче като онова, което е наел.¹⁵⁰

Ако камилар прави кирия с камилите си и те носят вино или зехтин или нещо друго и ако камилите паднат и нанесат щета на товара, който носят, камиларят не отговарял за щетата. Ако обаче въжетата на самара се скъсат, съгласно правото, камиларят заплащал щетата. Също така, ако собственикът на стоката докаже чрез двама свидетели, че камиларят поради невнимание е виновен за падането на камилата, той заплащал нанесената щета.¹⁵¹

Ако някой наемел чуждо добиче и по време на път то се преумори и умре, този, който го е наел, трябвало да даде обезщетение — толкова, колкото му искал, когато го наемал.¹⁵²

Ако мъж или жена наемат добиче и то спре на пътя и те го малтретират, в резултат на което добичето умре или осакатее, били длъжни да дадат обезщетение, „защото никой човек няма право да малтретира чуждо добиче или да му нанася каквато и да е рана освен неговия господар“¹⁵³.

„Ако някой наеме добиче и след това го продаде или го заложи, или му го вземат заради дълг, който дължи, съгласно правото, господарят или господарката на добичето да го вземе обратно, където и да се намери в кралството, със знанието на висконта или управителя на областта, където се намери добичето му. Той трябвало да доведе двама свидетели, които да се закълнат, че добичето е негово, а и собственикът сам да се закълне, че не е продал добичето, че не го е заложил, нито го е подарил, но го е дал под наем, и тогава да вземе своето добиче.“¹⁵⁴

III. Глава втора

ЗА ПОКУПКО-ПРОДАЖБИ И ЗА ТЪРГОВСКА ДЕЙНОСТ

Една значителна част от текстовете на Асизите регламентира покупко-продажбите, търговската дейност и особено търговията по море, даването на заеми, залагането на вещи, поръчителството и др.

Така например § 25 определя кои покупко-продажби са валидни и кои не са. Ако продавачът е получил капаро (*συνεβάζτην, ἀρραβῶναν*) и след това е размислил и искал да развали сделката, той бил задължен да върне двойно взетото капаро. Ако пък купувачът искал да анулира сделката, той губел даденото капаро. Това били задължени да направят купувачът или продавачът в случай, че не са имали никакво друго споразумение.¹⁵⁵

След като обаче продавачът вече е взел една част от сумата от купувача, сделката била валидна и не могла да се развали. Купувачът бил задължен да изплати и останалата част от дължимата сума. Това ставало, ако не са имали други уговорки.¹⁵⁶ Законодателят подробно се занимава с валидността на покупко-продажбата и в § 27.¹⁵⁷

При продажба на наследствен имот роднините имали предимство при покупката в сравнение със съседите или други лица. Продажбата трябвало да стане в седемдневен срок. След изтичането на този срок никой нямал право да отнеме продадения имот от този, който го е купил.¹⁵⁸ Това напомня правото на протимезис, което съществувало във Византия.¹⁵⁹

Ако наследството било купено от няксо и купувачът владее купената къща в продължение на една година и един ден, то никой нямал право да му я отнеме. Ако къщата била на кралско място и продавачът плащал годишен данък на краля, той бил длъжен да плати една марка сребро на съда, а купувачът да заплати три и половина перпера. Но ако къщата е била свободна и за нея не се плащал годишен данък (аренда) на краля, а на някой друг, при продажбата на наследството само купувачът плащал три и половина перпера и нищо новече.¹⁶⁰

Интерес представляват текстовете, които се отнасят до покупко-продажба на движимо имущество и по-специално на добитък и коне. Ако купувачът е купил кон и той се оказал злонравен (*ρῑστίβικον*), но го е държал повече от една година и един ден, ако продавачът не иска, купувачът нямал право да го върне. Но ако този срок не е минал и купувачът искал да върне животното, продавачът бил длъжен да го приеме обратно. Преди това бил длъжен да се закълне, че не е знаел за недостатъка на коня.¹⁶¹

Същото се отнася и за покупка на свиня, малка или голяма, от страна на касапин или на друго лице. Ако се окаже слаба, купувачът имал право да върне свинята, а продавачът да върне цената, дадена за нея.¹⁶²

При продажба кон на кредит, след като определеният срок за изплащане на сумата за коня мине и длъжникът не бил в състояние да заплати, той трябвало да се закълне, че не притежава нищо „нито на земята, нито под земята“, от което да плати. Съдът предавал длъжника на продавача и той имал право да го държи в продължение на три дни в тъмница, като го храни само с хляб и вода. Разноските за неговото издържане се прибавяли към дълга му. След като не е пожелал да заплати дълга си и са минали три дни, трябвало да го извадят от затвора.¹⁶³

Специално място е отделено за продажба на църковни вещи от светски лица. Ако мъж или жена купят нещо църковно от друг човек, което е на църква или на манастир (чаши, кръстове, дискоси, кърпи, свещенически одежди или части от тях, т.е. епитрахили, фелони, стихари и др.), тези предмети следвало да се върнат на църквата или на манастира, от които били взети. Такива предмети като свещени не подходило да бъдат собственост на светски лица.¹⁶⁴

Подчертано внимание се обръща на спазването на условията при извършване на търговията. Търговските сделки трябвало да се извършват по показаните преди това мостри, а не да се показва една мостра от стоката (например жито или някаква друга стока), а след това да се дава друга по-долнокачествена стока. Това се отнасяло както за търговци, така и за други лица, които сключвали сделка с препродавачи (μεταπράται). Всеки човек бил длъжен да спазва условията и споразуменията, които не са против Асизите и закона. Продавач, който не спазвал условията, които е сключил, заплащал двойно.¹⁶⁵

Регламентирани са и морската търговия и превозите по море. Това е напълно естествено, като се има пред вид значението на Кипър като изключително важен център в световната морска търговия, а така също значението преди това на пристанищните градове в Ерусалимското кралство. Морската търговия си има своите специфични особености, които са намерили отражение и в законодателството. Рисковете при тази търговия несъмнено са били много големи. Асизите предвиждат строго да се спазва уговореното между търговците и капитана на кораба, който ще пренася техните стоки. В случай, че той своеволно ги откара на друго място и корабът се разбие, а товарът пропадне, капитанът бил длъжен да върне стойността на загубената стока. Ако пък спечели, той бил длъжен да даде съответната част от печалбата съгласно правото.¹⁶⁶

При буря в морето понякога се налагало да се изхвърли част от стоката, за да олекне корабът и да се спасят хората на него. При такива случаи се правело разследване от Пристанищния съд и след клетва от страна на капитана и моряците, че казват истината, загубите се разхвърляли върху всички собственици на стоките според тяхното участие.¹⁶⁷

Асизите уреждат и положението, кой става собственик на изхвърлените от кораба стоки, ако те се намерят. В § 47 се казва, че ако търговци плават по море или други хора и поради лошо време те хвърлят една част от стоката си в морето, и се случи след това част от тези стоки да плават по морето към крайбрежието, който ги намери, да вземе половината от стоката. Другата половина трябвало да вземе собственикът на стоката. Но ако стоката

се намерела на дъното на морето, този, който я намери, вземал една трета част, „защото онази стока, която лежи на дъното, е на господаря на стоката“. Но ако господарят на стоката не бил там, за да вземе своята част, трябвало да я вземе владетелят на страната. Ако някой кораб се разбие при хубаво или при лошо време, или по друг някакъв начин, и ако в него се намират свети неща, казва законодателят, корабът трябва да бъде спасен за оня, който е негов собственик. От такъв кораб, който се е разбил на море или до суша, владетелят на областта получавал две корабни платна, „защото блажената душа на крал Амори (Амалрих) е дала тази свобода за цялото Ерусалимско кралство“¹⁶⁸.

От този текст се вижда, че местните феодали получавали облаги от разбитите кораби, т.е. ползували се от нещо като „брегово право“, което съществувало и в други средновековни държави (например във Византия).

В Асизите се разглеждат различни казуси все във връзка с пътуването по морска търговия: ако капитан на кораб, на голям или на малък, се съгласи да пътува и вземе капаро, но след това се откаже, ако се наемат други, по-скъпи кораби, кой плаща обезщетение и как се разпределят загубите и т. н.¹⁶⁹

Тук се говори и за стока, която е предадена да бъде превозена по море и се случи пирати да я вземат, и собствената и чуждата, или корабът да се разбие, какво губели собствениците и какво не. Ако поради нападение на пирати или поради лошо време корабът се разбие, капитанът не бил виновен в нищо и не отговарял за нищо. Но ако пътуването е минало добре и той пристигнал благополучно на местоназначението, но като е слязъл на сушата, е направил свада с някого или е убил някой човек и заради това владетелят на страната вземел всичко, каквото има, капитанът бил задължен да върне на хората, каквото е взел от тях, „защото не е справедливо добрите хора, които му дали собствените си стоки, да ги загубят поради неговата глупост, но каквото зло сам е направил, да получи сам такова зло“. Каквото бил загубил, трябвало да даде обезщетение. Но ако нямал с какво да заплати, Пристанищният съд го затварял в тъмница за осем дни, като трябвало да му дават през това време хляб и вода.¹⁷⁰

Както е известно, през тази епоха пиратството било много разпространено и било сериозна заплаха за търговските кораби. Към несигурността на морските пътища, зависимостта на тогавашните кораби от времето и морската стихия се прибавяла и заплахата от корсари. Пиратите били от най-различен произход. С пиратство се занимавали както араби и турци, така и представители на Запада — генуезци, венецианци, испанци и др., пък и самите кипърци. Както бе споменато, в определени политически моменти пиратите били поощрявани от кралството и от отделни аристократи в Кипър. Така например кипърските управници предприели система от действия срещу кайрския султан, който протакал години наред преговорите с Кипърското кралство, за да го принудят да сключи мирен договор. Пиер I Лузинян наредил и разгласил, „ако някой желае да отиде в земята на султана да граби, нека да върви и пак да се върне обратно в Кипър, за да си почине, и пак да отиде; от каквото имат нужда, да им го дадат от арсенала във Фамагуста“¹⁷¹. Регентът Жан де Лузинян издал аналогично разпореждане: „Регентът, когато чул това, се ядосал много и обявил, че всеки човек, който иска да отиде да граби в земята на Сирия, да има право, и ще им даде кораби и оръжие“, ¹⁷² пише Леонтий Махера.

От Асизите може да се добие представа за оживената търговия, която Ерусалимското и Кипърското кралство водели както по море, така и по суша. В тях се съдържа дълъг списък от стоки с оглед на тяхното облагане с мито и плащането на такси. Има стоки както от първа необходимост, така и луксозни стоки и най-вече така скъпо ценените подправки. В този списък се изброяват хляб, зехтин, яйца, осолена риба от Вавилон, кокошки и пилета, захар, грозде, бадеми, смокини, круши, ябълки, лук, чесън, сирене, което арабите носят за продажна, вино от Назарет, от Лаодикия и много други. Изброяват се стоки, характерни за Изтока — сусам и сусамово масло, фъстъци, канела, черен пипер, рожкови, мускатови орехчета, ливан, кардамон и др. Продавали се и други стоки, като коприна, памук, вълна, дрехи и забрадки, тъкани от коприна с вълнена нишка от Антиохия, лен, обувки, кошници от тръстика и пр. и пр.¹⁷³

На около десет страници в Асизите са изброени стоките, които се продавали както от местни, така и от чуждестранни търговци. Съобщава се и размерът на съответното мито и данъците, които били налагани от властите на кралството. Данъците били определяни съобразно стоките — откъде били докарани, от крайбрежието, от земята на сарацините и т.н. Така например съгласно старите разпоредби за коприна на стойност 100 перпера били събирани 20 перпера данък, докато за памука данъкът възлиза на 8 и половина перпера, за дърва — на 9 и половина перпера, за пипера — 11 перпера и 5 кукия, за захарта — 5 перпера на стока за сто перпера и т.н.¹⁷⁴ Приблизително данъкът, налаган при търговията с различни стоки, варира от 4 до 20 процента.

Активната търговия, която била водена между Кипърското и Ерусалимското кралство и арабския свят по това време, е отразена и в други извори. Така например Леонтий Махера съобщава за ролята на Кипър като много важно стоварище на подправки и други стоки между Изтока и Запада. Някои кипърски търговци натрупали огромни състояния от тази търговия (по няколко милиона златни дуката). „Където имаше много богатства, всички господари бяха богати, както беше богат сир Францис Лаха Несторианин и неговият брат сир Никола Лаха Несторианин, пише Леонтий Махера. И не мога да ви опиша богатството, което имаха, тъй като търговските кораби на християните, които идваха от Запад, не смееха да търгуват другаде освен на Кипър; и всички търговски сделки със Сирия ставали на Кипър. Защото така им било заповядано и наредено от светейшия папа под страх от отлъчване, за да имат печалба бедните кипърци, понеже били заселени върху една скала в морето и от едната страна били божиите врагове сарацините, а от другата страна — турците. И понеже Сирия е близо до Фамагуста, изпращали корабите си и те докарвали стоките във Фамагуста и имали като търговски агенти, които да им продават стоките — Францис Лаха Несторианин и неговият брат. И когато пристигали корабите на Венеция, на Генуа, на Флоренция, на Пиза, на Каталония и на целия Запад, намирали подправките и ако имали нужда, товарели и заминавали на Запад.“¹⁷⁵

Съгласно Асизите вносът на някои стоки бил забранен. Ако някой християнин, моряк или търговец, вземел забранена стока в земята на сарацините, т.е. в Сирия — всякакъв вид оръжие, копия, мечове, желязо и др., трябвало да го заловят и да го отведат в Пристанищния съд. Там трябвало да го разследват и да призват свидетели, търговци или моряци, или товарачи, или някой друг, който го е видял там, където е натоварил оръжието.

Ако е донесъл такава стока за повече от една марка сребро, имуществото му трябвало да се конфискува от господаря на областта, където се намира. Такъв човек подлежал на съд в Гражданската палата, а съдиите от Пристанищния съд трябвало да проучат показанията пред тази палата съгласно Асизите на Ерусалимското кралство.¹⁷⁶

Във връзка с търговията е и разпоредбата за точно мерене на стоките. Ако мъж или жена бъдат заловени да използват неточна мярка или везна съгласно правото и Асизите се осъждали да дадат на съда сумата от 67 и половина солди.¹⁷⁷

Прави впечатление, че докато при итаци от разпоредбите се чувствава известна дискриминация по отношение на някои народности, и то главно изповядващи мохамеданството, то в няколко параграфа във връзка с търговията към тях се проявява по-друго отношение. Изрично се подчертава, че представителите на всички народности трябва да имат подкрепата на баила, който действа по поръчение на краля, в Пазарния съд. Това се отнася и за сарацини, и за сирийци, и за евреи, и, разбира се, за всички християни. Не се прави разлика и във вероизповеданието — закрилата се отнася и за несториани и яковити, които от гледна точка на официалната църква били схизматици. Тази подкрепа се осигурява за всички търговци, защото те са дошли „да продават и да купуват“. Още по-ясно това отношение личи в § 294. В него се подчертава, че съдиите в Пазарния съд трябва да се закълнат да съдят така, както е определено в настоящата книга (в Асизите), както трябвало впрочем да съдят и съдиите от Палатата на гражданите, а не по друг начин. Защото „нека да са сирийци, гърци, юдеи, самарити, несториани или сарацини, и те са хора, както и франките“ и те трябвало да плашат и да връщат онова, за което ги осъдят, както е утвърдено в настоящата книга в Палатата на гражданите за целия народ.¹⁷⁸

Това по-благоприятно отношение към чужденците от източен произход очевидно е било продиктувано от материални интереси с оглед да се развива търговията, от която кралската власт извличала значителни приходи в резултат на налаганите такси и мита. Законодателят явно си е давал сметка за пестрия етнически състав на търговците, които се стичали в Ерусалимското и Кипърското кралство, и затова се стремил да внесе известно успокояване сред тях — всички дошли да продават и да купуват и не е необходимо да се обръща внимание на народностни и външни различия. Пазарният съд представлявал един вид съд за международно частно право,¹⁷⁹ както отбелязва Н. Зигадинос.

В Асизите има сравнително малко сведения за занаятите, макар че от други извори получаваме известия за развитието на занаятчийството в Кипър.

В § 88 например се говори за шивач, който избяга с всички дрехи и за други занаятчии. Ако се случи така, че един човек даде дрехата си на шивача да я ушие или да я стъкми, или даде на един тъкач да направи платно или нещо друго на друг занаятчия, за да го направи, и занаятчията избяга заедно с всички неща, след като неговата вещ или дреха се намери на друг човек или в къщата му, правото нарежда да си ги вземе обратно. Преди това обаче клиентът трябвало да се закълне, че тази вещ той не е дал в заем, нито я продал, нито я дал, нито я заложил, но му е дал дрехите си или плата си, или изобщо своята вещ, за да му я направи.¹⁸⁰

В § 226 се говори за подковач, който лошо лекува някое добиче. Но и този параграф има обобщителен характер и се отнася изобщо за занаятчиите. Занаятчия, който било поради зла воля, било поради незнание, се подчертава в Асизите, похабява или разваля поверената му работа, бил длъжен да заплати нанесената щета.¹⁸¹

ЗА СЪДРУЖИЕ

Във връзка с оживената търговия в Ерусалимското и особено в Кипърското кралство били създавани сдружения. Обединяването на средствата на няколко души били необходими особено при морската търговия или при изпращането на търговски керван.¹⁸²

Асизите допускат, че всеки човек може да направи сдружие с други хора, като единият внесе в сдружието примерно 100 перпера, а другите двама — по 50 перпера. Съобразно внесените суми била разделена и печалбата. В Асизите се предвиждат и други варианти, при които единият от сдружниците участва примерно с 50 перпера, т.е. дава парични средства, а другият сдружник дава труд вместо пари. Такова сдружие също било валидно. Сдружниците могли да се споразумеят помежду си и единият от тях да има една част от печалбата, но да не плаща нищо от загубите, а другият сдружник да има четири части от печалбата и тези споразумения били валидни и не били „против добрите обичаи“. Едно сдружие могло да трае десет години, ако сдружниците желаят това, или пет години, или една година и те не могли да се разделят, преди да изтече срокът, за който са се споразумели. Ако случайно единият от сдружниците би поискал да се отдели от сдружието или прогнл желанието на другите сдружници, или без другите сдружници да са направили някакво зло и преди срока, за който са се уговорили, съгласно правото този сдружник не е могъл да се отдели, преди да изтече срокът. Само ако единият от сдружниците се оказал лош човек или с лошо име, сдружието могло да се развали, преди да е изтекъл срокът. Ако в резултат на отделянето на единия от сдружниците другите понесат загуба, той трябвало да върне парите на сдружниците. Също така той връщал и парите, които е взел от общата сума за общи нужди.¹⁸³

Специален параграф (107) е посветен на сдружник, който нанася щета на сдружието. Ако двама или трима души се сдружат, се казва в него, и единият направи щета на сдружието, трябвало да даде обезщетение на сдружниците и да плати на краля като човек, който е нарушил своята клетва, и да не се приемат неговите свидетелски показания пред съда за каквото и да е.¹⁸⁴

ЗА ЗАЕМИ, ДЪЛГОВЕ И ПОРЪЧИТЕЛСТВО

Съгласно Асизите всички, които вземат на заем храни, вино или нещо друго, били задължени да връщат същите стоки и от същото качество, а не други стоки. Например, ако е взел жито, той не можел да връща ечемик, или ако е взел в заем зехтин, да връща вино и т.н. Също така, каквито пари е взел на заем, такива да върне — ако е взел грошове (γρόσια), да не връща дребни монети, а грошове. Законодателят се обосновава с това, че житото има една цена, а ечемикът — друга, освен това един грош понякога струвал пет солди,

а понякога — десет солди и др. Изобщо каквото е взето на заем, такова да се върне.¹⁸⁵

§210 определя, ако някой даде на друг човек кон, камила, вол или някаква друга стока, като зехтин, вино, зърнени храни, и ако изплащането се забави, загубите от промяната на цените или от влошаването на стоката да се изплатят от този, който е взел тези неща и не ги е платил навреме, т.е. в определения срок. Обаче ако не е бил определен срок, длъжникът не носел отговорност.¹⁸⁶

Ако някой е взел пари в заем (например 10 перпера), а след това отказвал да ги върне под предлог, че толкова перпери не му трябвали, съдът трябвало да накара длъжника да върне сумата, която е взел в заем.¹⁸⁷

§ 50 се отнася за човек, който обвинява друг човек, че му е дал някаква вещ в заем, а той не признавал. Ако след това обвиненият си признае пред съда без насилие и свидетели, че дължи въпросната вещ, съгласно правото той заплашал вещта и за в бъдеще загубвал доверието в съда, загубвал защитата в съда и не бил призоваван като свидетел.¹⁸⁸

Ако някой давал пари в заем на някого пред двама свидетели и единият от тях умре, и ако длъжникът откажел, че има да дава, живият свидетел могъл да свидетелствува заради себе си и заради починалия. Ако дългът бил повече от една марка сребро, длъжникът имал право да повика на двубой свидетеля. Победеният трябвало да бъде обесен.¹⁸⁹

В случай, че длъжникът е взел в заем една сума, а заявявал, че е върнал половината от нея (например взел е 20 перпера, а заявявал, че е върнал 10 перпера), това било необходимо да се докаже чрез свидетели.¹⁹⁰

§ 53 е за този, който заложи коня си например срещу 20 перпера, които да върне в определен срок. Но ако длъжникът не бил в състояние да върне парите в определения срок, кредиторът могъл да обяви залога за продажба за два дни и на третия да го продаде. Ако при продажбата получи повече от дължимата сума, да задържи сумата, а остатъка да плати на собственика на залога, т.е. на собственика на коня.¹⁹¹

При друг залог например, сребърен колан или нещо друго сребърно или златно, ако залогът се изгуби или са го откраднали, кредиторът бил длъжен да даде обезщетение на собственика на тези вещи.¹⁹²

Интересен е и § 55 — за този, който няма от какво да изплати дълга си. Ако някой даде пари в заем за определен срок, а срокът минава и длъжникът не е в състояние да изплати дълга си, трябвало да заяви и да се закълне, че не притежава нищо „нито на земята, нито под земята“, с което да изплати задължението си. Съдът го предавал в ръцете на неговия кредитор и той имал правото да го затвори в тъмница като християнин и да му дава хляб и вода, а дългът му се записвал.¹⁹³

Родителите невинаги отговаряли за дълговете на децата си. Ако непълнолетен син ходи на училище, за да учи писмо или някаква мъдрост, родителите били длъжни да платят това, което дължат за неговата издръжка или за обучението му. Също така, ако му се дадат никакви стоки, бащата бил длъжен да заплати това, което са му доверили, и да вземе това, което му дължат, и изобщо родителите отговарят за постъпките на своя син. Ако обаче синът е пълнолетен и отделно от своите родители и от техния имот било чрез съд, било без съд, има жена и деца, съгласно Асизите родителите му не отговарят за неговите действия и постъпки.¹⁹⁴

Ако франк обвини пред съда сириец, че му е дал нещо в заем, и сириецът откаже това и ако франкът няма свидетели, съгласно правото сириецът трябвало да се закълне над „честния и животворен кръст“, че не дължи нищо. С това сириецът бил свободен и квит с правото.¹⁹⁵

Ако сириец обвини някой франк пред съда, че му дължи нещо, и франкът отрече това, а сириецът няма свидетели, франкът не трябвало да се заклева пред сириец.¹⁹⁶

Ако обаче франк обвини сарацин пред съда и сарацинът откаже, че дължи, и франкът няма свидетели, правото нарежда сарацинът да се закълне над корана, т.е. във вярата си, че не дължи, и са квит. Ако обаче сарацин обвини франк в съда, че му дължи нещо, и сарацинът няма свидетели, то съгласно правото франкът не бил задължен да се закълне пред сарацина.¹⁹⁷

Франкът е поставен в по-благоприятно положение от другите народности и не бил задължен да полага клетва, когато липсват свидетелски показания.

§ 58 се отнася за франк и грък. Ако франк обвини грък, че му дължи нещо, и няма свидетели гърци да докаже това, други свидетели не се допускат. Съгласно Асизите франк не могъл да дава свидетелски показания срещу грък, нито грък — срещу франк.¹⁹⁸

Асизите разглеждат случай, когато грък обвини в съда арменец, че му дължи пари, или несторианин обвини яковит, или самаритянин обвини арабин и т.н. Съгласно закона от каквато народност бил обвиняемият, от такава народност трябвало да бъдат и свидетелите.¹⁹⁹

Много подробно се занимава съдът и със случаи, когато длъжникът имал дълг към няколко лица, как могъл да се освободи от затвора, като друго лице изплати дълга му, както първия, така и втория, и т.н.²⁰⁰

§ 214 е за кредитор, който иска дълга от жената на починал длъжник. Ако съпругата на починалия заяви, че нейният мъж преди смъртта си е направил завешание и е съобщил имената на всички, на които има да дължи, и името на кредитора не е съобщено и затова не иска да му заплати дълга, съдът отсъждал той да не получи нищо от исканата сума.²⁰¹

Кредитор, който искал повече от това, което е дал в заем (например дал е 20 перпера, а иска 100 или е дал един кон или добиче, а искал две вместо едно), се наказвал от съда. Такъв кредитор загубвал това, което искал, и това, което му се полагало по право да получи.²⁰²

Наличието на развит кредит говори за развити стоково-парични отношения, които са характерни за кипърското общество през този период. Правата на кредитора били гарантирани чрез системата на поръчителството. В повече от двадесет параграфа се третира различни случаи на гарантиране връщането на дълга и се разглежда ролята на поръчителите в кредитни сделки, уточняват се техните права и задължения.

Главното предназначение на поръчителите е било гарантирането правата на кредитора. Ако длъжникът не е бил в състояние по една или друга причина да върне своя дълг, той бил изплащан от поръчителя. За връщането на дълга поръчителят отговарял пред съда със своето имущество.

В § 63 от Асизите ясно е формулирана ролята на поръчителите. „Добре да знаете, че поръчителите са втори длъжници, защото, когато даваш нещо в заем и то не може да бъде платено от длъжника, съгласно правото го заплащат поръчителите. Затова кредиторът взема поръчителите, защото се бои от своите длъжници. И заради това добре да внимавате на кого поръчителствувате.“²⁰³

Ако кредитор поиска залога от поръчителя и той откаже своето поръчителство пред съда и след това без насилие признае, че е поръчител, такъв човек загубвал съгласно Асизите доверие пред съда. Той не можел за напред да бъде свидетел или да му се вярва, когато направи нещо, и следвало да даде данък на съда като неверен човек.²⁰⁴

Ако кредитор поиска от поръчителя залог и го продаде за повече, според Асизите е длъжен да върне остатъка на поръчителя, защото това било справедливо. Ако остатъкът от сумата е бил дадена на длъжника, следвало да се даде обезщетение на поръчителя.²⁰⁵

Ако имало няколко поръчители на един длъжник, единият не могъл да се освободи от поръчителство без другите, ако искал да заплати своята част.²⁰⁶

Законът оказва известна защита на поръчителя. Ако например заради длъжник се продадат залозите на поръчителите, съгласно Асизите длъжникът трябва да обезщети своите поръчители. Иначе той бил предаван на тях и те имали право да го държат в затвора си и в къщата си или където пожелаят, докато им плати дълга. Но те да го третират като християнин, да не го бият и да не му правят никакво друго зло, но да го хранят с хляб и вода.²⁰⁷

Ако били няколко поръчители и ако някой от тях замине извън кралството, този, който остане, трябвало да заплати заради другите. Но ако такъв поръчител заяви, че не може да изпълни поръчителството, то да се закълне, че няма нищо на земята или под земята, за да изпълни задълженията си като поръчител, и с това бил квит с правото.²⁰⁸

Залог на поръчител се продавал в петнадесетдневен срок на публична разпродажба, като се предвиждали три дни за разгласяване. Ако получената сума била по-голяма от залога, тя се връщала на собственика.²⁰⁹

Ако при продажба на залог (например муле, което струва 100 перпера) без знанието на поръчителя е продадено от кредитора за по-малко (например за 60 перпера) и след това той иска остатъка от поръчителя, правото е на страната на поръчителя.²¹⁰

Ако от няколко души поръчители единият умре, кредиторът да си иска дълга от другите двама, ако умрат двама от поръчителите, кредиторът да се обърне към третия поръчител, ако и тримата умрат, да плати длъжникът. Но ако той не е в състояние да плати, съгласно Асизите съдът да вземе имуществото на поръчителите и да го продаде, а от сумата да изплатят дълга. Ако тази сума не стигне, кредиторът отново да се обърне към длъжника.²¹¹

Ако някой даде заем на друг човек и му даде определен срок и за сигурност има и поръчители и след това, когато срокът изтече, кредиторът и длъжникът се споразумеят и кредиторът даде по-дълъг срок на длъжника да върне своя дълг, то поръчителството вече не важело.²¹²

Поръчител, който нямал от какво да плати дълга, трябвало да се закълне, че няма нищо нито на земята, нито под земята, от което да плати, се освобождавал от отговорност. Но ако впоследствие кредиторът научел по някакъв начин, че поръчителят притежава имущество, от което може да заплати дълга, той давал на съда данък, какъвто давал човек, извършил беззаконие. Ако длъжникът бил от чужда страна и искал да си замине, могъл да бъде спрян от кредитора, без да съобщава в съда, или да го задържи, докато съобщи за това в съда. Ако нямал откъде да плати, длъжникът могъл да бъде предоставен на поръчителя да го затвори и да го държи в своя затвор, докато изплати дълга. Разбира се, той трябвало да се отнася с него като с християнин, без да му причинява друго зло.²¹³

Поръчителят не е могъл да се освободи от поръчителството, преди да изтече определеният срок, за който се е уговорил с длъжника, ако не е имал никаква друга уговорка с него. Той нямал право да притиска длъжника преди този срок. Ако длъжникът искал да замине вън от страната, ако поръчителят пожелае, можел да бъде освободен от поръчителството.²¹⁴

Ако поръчител, след като настъпи определеният срок, заяви, че е поръчител за половината от сумата (например поръчител е за 20 перпера, но след това заяви на кредитора, че е поръчител само за десет перпера), длъжникът трябвало да докаже чрез двама свидетели, че сумата е била 20 перпера. Тогава поръчителят отговарял за цялата сума. Иначе, ако нямало такива свидетели, изисквани по закон, след като поръчителят се закълне, че не е поръчител освен за 10 номизми, не отговарял освен за тези десет номизми.²¹⁵

Поръчител, който вземал залог по насилствен начин, след като това се докаже чрез двама свидетели, се наказвал от съда и трябвало да го върне.²¹⁶

§ 79 е за продажба на къща на поръчител или на длъжник от страна на кредитора и коя продажба е валидна и коя не. Кредиторот нямал право да продаде къщата на поръчител, която е като залог за дълг. Поръчителят съгласно Асизите имал право да продаде къщата си и да се освободи от поръчителството.²¹⁷

Много интересен е § 81 за даване на кон в заем на някой приятел, за да си услуги или от добри чувства към него. Ако лицето, на което е даден конят, е длъжник или поръчител на някой мъж или на някоя жена, той могъл да отнеме животно и да погаси дълга си. Законодателят предупреждава: „Добре да се пазите кого почитате със своята добрина.“ В зависимост от това, кой яздел коня или кой яздел отпред и кой отзад на коня, се определяло кой е собственикът. Този, който яздел отпред, се смятал за собственик.²¹⁸

Тези параграфи са предимно от латински произход. В тях се дават отделни примери и за по-голяма яснота се посочват условно подбрани имена (пример: ако аз стана поръчител пред Бернард заради Мартин и Бернард иска от мене залога си, който е дал на Мартин, на когото съм поръчител, и т.н.). Изразяването на правната норма е твърде примитивно. В отделните параграфи липсват достатъчно обобщения. Законодателят се движи в рамките на отделните правни казуси, като обобщението е твърде слабо застъпено или липсва изобщо.

За поръчителство се говори и в други параграфи, като например § 120,²¹⁹ § 125²²⁰ и др.

ПРЕДАВАНЕ НА ВЕЩИ И ПАРИ НА СЪХРАНЕНИЕ

При тогавашните условия, при недостатъчно развито банково дело, съществувала нашироко практиката да се предават на съхранение пари и ценни вещи на други лица, които да ги пазят до поискване от техния собственик. Една група разпоредби, за които изрично се подчертава, че са латински, регламентират сложните отношения между лицето, което предава своите ценности, и т. нар. пазител, пазач ((*χανούταρης*, *χανιέρης*, *σιτληέρης*, *στελιέρης*). Самото депозиране на пари и ценности се наричало куманда или кумандиза латиника (на гръцки език се предава с думата *παρακατάτικι* — *παρακατάθήκη ἥγουν κομάντα*).²²¹

Така например, ако един човек даде на съхранение 100 марки и ценен пояс и ги сложат в един сандък и след своето завръщане намери само 50 пер-

пера, ако може да докаже чрез двама свидетели, че е сложил сто перпера, пазачът да му върне липсващите 50 перпера. Свидетелите трябвало да са видели или поне да са чули, когато собственикът им казва, че е оставил 100 перпера в сандъка. Ако обаче той нямал свидетели, пазачът следвало да се закълне, че не е отварял сандъка, нито пък е знаел какво е имало вътре, нито пък друг вместо него го е отварял, но го връща така, както са му го предали, и с това делото приключвало.²²²

По принцип, ако се даде някакво имущество на съхранение и ако то се загуби по някакъв начин, този, който го е приел на съхранение, трябвало да даде обезщетение. Но ако са имали предварителна уговорка, че в случай на кражба или на пожар, ако къщата на пазача изгори или се събори и вещите се изгубят, той не носел отговорност.²²³

В § 103 отново се разглежда въпросът за предадени вещи от един на друг човек. Ако пазачът откажел, че е вземал пари на съхранение, били необходими двама свидетели, които да се закълнат, че са видели, когато парите били предадени, без обвинителят да ги взема отново, и тогава пазачът бил задължен да върне парите. Но ако такива свидетели нямало, съгласно правото пазачът трябвало да се закълне, че този нито е дал, нито е предал въпросните пари, и така „да му помага бог и светите евангелия, в които се е заклеял“. С това пазачът бил освобождаван от отговорност. Законодателят предупреждава: „В тези работи внимавай добре на кого предаваш своето имущество, да бъде такова лице, че ти да не загубиш своето!“²²⁴

Ако двама души, преди да заминат заедно, предават на съхранение у някого 100 перпера и след това единият се върне и поиска тази пари, пазачът съгласно закона не трябвало да му ги дава. Защото, когато ги предавали, били двама и пак двамата трябвало да ги получат. Но ако са имали уговорка, единият от двамата можел да получи парите, но пред съда. Ако без такава уговорка пазачът даде парите на първия без втория, справедливо е съгласно Асизите да даде на втория половината, т. е. 50 перпера.²²⁵

От тези параграфи прозира колко неприятни изненади могъл да претърпи човек, който остави ценно имущество на съхранение и след своето завръщане тепърва да доказва своите собственически права. При липса на свидетели почти всичко зависело от добросъвестността на пазителя на поверените пари. Както и при други нарушения и престъпления, за които се говори в Асизите, клетвата пред съда играела огромна роля. При липсата на ясни доказателства, като не бил в състояние да установи по друг начин истината, съдът разчитал на страха от лъжлива клетва.

IV. Глава трета

ЗА СЪДА И ЗА НЕГОВИЯ ХАРАКТЕР И КЛАСОВА НАСОЧЕНОСТ

В Кипърските асизи се дават указания за това, какъв е съставът на съда, какви са функциите на съдиите, техните права и задължения, прави се строго разграничаване на компетенцията на отделните съдилища и какви дела имат право да разглеждат те и др. В това отношение този юридически сборник разкрива редица страни на организацията на съда и изискванията и условията за водене на съдебния процес.

Така например още в самото начало на Асизите се говори на кого е решено да бъде висконт, кои хора могат да бъдат съдии в Палатата на гражданите и кои не могат да бъдат. В първите параграфи на Асизите са изложени принципите, на които се гради правосъдието (например § 1 — За съда и справедливостта) — „... да дадем на всеки човек правото му“. Подчертана е тясната връзка между правосъдието и християнската религия. Законодателят пише, че правото от вярата живее, справедливостта на бога остава во веки веков. Като се позовава на Светото писание и на Давид в това отношение, авторът пише, че всеки човек трябва да получи правото си чрез вярата и съда. Евангелските принципи са изтъкнати на преден план, съдът трябвало да става със страх от бога. Човекът, който съди, поемал голяма отговорност. Според евангелието „както съдите, така ще бъдете съдени“ (§ 2).²²⁶

Много място е отделено на висконта, който председателствувал съда. Като един от висшите кралски сановници висконтът на столицата имал твърде голяма съдебна власт. Освен това той изпълнявал и полицейски функции. Той бил един от първите помощници на владетеля. Неговият избор според Асизите трябвало да стане от краля, след като той се посъветва с добри хора от своята страна.²²⁷ В Асизите се изискват високи религиозни и морални качества от лицето, което се избира за висконт — да бъде преди всичко вярващ, да бъде справедлив, да спазва закона. Това той трябвало да прави заради честта си и заради спасението на душата си, за да се носи славата му навсякъде като пример за добри дела на всички, които са под него.²²⁸ И в следващия параграф (§ 4) отново се подчертава, че висконтът трябва да обича бога, да бъде вярващ в бога, да бъде справедлив, за да прави съд, и да раздава справедливост на всички, които идват пред него да се оплакват. След като седнал на своя трон в палатата, висконтът бил длъжен „с любов и приветливо“ да изслуша обвинението на ищеца и отговора на ответника. След това той трябвало да заповяда съдиите да направят съд между ищеца и ответника и когато това стане, висконтът да отдаде правото, т.е. решението, както трябва и както подбава. Висконтът да даде правото на този, на когото се пада според съда.²²⁹

Не е необходимо да отбелязваме, че една част от изискванията към висконта имат риторичен характер и едва ли са намирали практическо приложение.²³⁰ Те имат по-скоро характер на пожелания и внушения висконтът да си гледа добре работата в палатата. Наред с тази възвишена фразеология обаче авторът на Асизите предвижда и санкции срещу висконт, който нарушава своите задължения. В § 5, озаглавен „Какво е разрешено на баила (висконта) на столицата? Кога е валидна помощта му и как да бъде наказан, ако прави това, което не е позволено?“, ясно е формулирана забраната баилът (висконтът) да не онеправдава човек, когото мрази, и че не може да съди извън установения ред и отделно от съдиите. Ако прави това, да бъде опозорен и изгонен от столицата и от кралството, а имуществото му да бъде по право на владетеля на страната.²³¹

От този параграф личи страхът на законодателя висконтът да не злоупотребява с правата си в палатата и да изземва функциите на съдиите.

Баилът (висконтът) бил задължен да премахва лошите обичаи и да въздига добрите и съдиите не трябвало да търпят лоши дела. Ако баилът насаждал лоши обичаи в столицата, съдиите не трябвало да го търпят, но да го обадят на владетеля и той да го извади от баилството му и ако не е васал, да го изгони от града в срок от осем дни. „Защото висконтът е задъл-

жен според клетвата си да държи за добрите обичаи, а да премахва лошите обичаи заради любовта на бога, за доброто на столицата и за спасение на душата си.²³²

„Условието „ако не е васал“ означава, че висконт, който е бил васал, е бил защитен от такава мярка (изгонване). Това е белег на привилегированото положение на кралските васали в Кипър.

В § 7 от Асизите се определя какви трябва да бъдат съдиите, които били поставени да съдят народа справедливо и според клетвата си. Съдиите трябвало да бъдат верни хора, които обичат бога и правото, да подкрепят всеки човек без измама, да бъдат приятели на истината, да дават добри съвети и т.н.

На съдиите според Асизите не се разрешава под никакъв предлог да бъдат едновременно и адвокати, и съдии. Ако някой постъпи така, да го извадят от състава на съдийската колегия и да загуби правото да съди.²³³

Съдиите били задължени да изслушат оплакването на ищеца и отговора на ответника и да дадат правото по съвест. Според закона съдиите трябвало да бъдат такива, че да „проправят път на истината и справедливостта, и не трябва да се отклоняват нито надясно, нито наляво, но еднакво да съдят и големия, и малкия, и бедния, както и богатия, и аристократа. Всички, които правят такъв съд, са приятели на бога, тъй като правят съд, какъвто трябва, както заповядва законът и Асизите.“²³⁴

Това, разбира се, си остава чиста фикция, като се има пред вид, че се предвиждат различни санкции при наказателното преследване за хората от различните социални слоеве. Тук е вложена известна доза социална демагогия от страна на законодателя — чрез тази фразеология да притъпи класовия характер на съда, да прикрие пред народните маси неговата класова същност и насоченост.

Съдиите нямали право да съветват някого или да слушат някого, след като вече са седнали на своето съдийско кресло. Забранява им се също така да разкриват тайните на съда. Съдиите нямали право да подкрепят никого по време на съда, т.е. били длъжни да съдят обективно. Съдия, който е извършил нещо от забранените тук неща, т.е. да оказва подкрепа на някое лице, или разгласява под някаква форма тайните на съда, такъв съдия бил лишаван от почитта, която имал, и се изгонвал от столицата за една година и един ден.²³⁵

Асизите предвиждат известна помирителна дейност от страна на съдиите, но при условие, че това стане преди процеса, преди да е разгледано делото. Съдиите имали правото, ако желаят, да помиряват съседите си, които не са се помирили, или някои други, преди да са завели дело. Те трябвало да бъдат общи съветници и да пазят правото, колкото могат по-добре. Съдиите могли да помиряват двама души, преди да е издадена присъдата, но след като тя е издадена, съдиите не могли повече да ги помиряват, защото те знаели добре кой е спечелил процеса и кой има победата.²³⁶

Препоръчва се съдиите да подпомагат със съвети само вдовици и сираци, т.е. незащитни хора. Съдия, който откаже съвет на сираци и вдовици, щял да бъде изваден от колегията на съдиите (те били дванадесет) и да плати глоба като неверник. Той не трябвало да има защита в съда и каквото каже, да не му вярват. Законодателят подчертава, че никой от дванадесетте съдии не е задължен по своята клетва да дава съвет на човек, който го вика срещу баща си или срещу майка си. И това е справедливо и добро, заключава законо-

дателят. „Съдиите са поставени да раздават правосъдие, да дават справедлив съвет на всички, които ги викат.“²³⁷

Очевидно това да се съветва син, който отива срещу родителите си, се смятало за аморално деяние от страна на сина и не следвало да му се окаже подкрепа. Само при такива случаи съдиите правели изключение и не давали своите съвети.

Светският съд и съдиите били задължени да помагат на църквата при нейните оплаквания, да ги разглеждат и разрешават.²³⁸

В Асизите, както споменахме, са изброени делата, които могат да бъдат разглеждани в Палатата на гражданите. Специален параграф от тях е посветен на това, за кои неща не се разрешава да се води процес пред Палатата и за кои неща може. Така например изрично се забранява да се водят дела за големината на небето, за големината на сушата или за дълбочината на морето. За всичко друго, посочено в предния параграф (21) — за злато и сребро, за тъкани и друго движимо имущество, за недвижими имоти, ниви, градини, села, или за престъпления като убийство, кражба, за заемн, дарения, покупко-продажби и др. дела, могат да се водят в Палатата и по цялото кралство.²³⁹

В Асизите подробно се изброяват всички лица, които могат да водят дела срещу други лица в палатата и кои нямат права. Така например лице, което е под властта на баща си, т.е. е непълнолетно, не може да обвинява своя баща или своята майка или някой друг пред съда. Но след като стане на законната възраст от петнадесет години, това лице могло да обвинява и да бъде обвинявано съгласно закона и Асизите.²⁴⁰

На освободен роб или на роб, сарацин или друг, който е бил покръстен, не се разрешавало да повдига обвинение срещу господаря си по причини, както и непълнолетният, който се намира под властта на баща си.²⁴¹

Ограничени били правата освен на непълнолетните и на хора, които са загубили зрението си, или на жена, която е женена, но е без мъж, и др. В някои случаи Асизите предвиждат тези лица лично да се явят в съда, а при други случаи техните права се представляват от други лица (например жена, която е без мъж, ако е болна, може да се представлява в съда от нейния баща).²⁴²

С ограничени правомощия са такива лица, които са извършили престъпления. Не могли да бъдат призовавани в съда заради други лица, хора, обвинени в кражба или грабеж. Те могли да бъдат викани в съда само по свои дела или заради децата си, но не и по дела на други хора.²⁴³

Непълнолетен син не е могъл да става защитник по други дела, „защото този човек, който губи своето имущество, как може да защитава нещата на друг?“²⁴⁴

Асизите предвиждат защитници пред съда или адвокати. § 129 определя всеки, който повдига обвинение в съда срещу някого, да има адвокат или защитник (ἀβοκάτος, ἀπουκάτω, ἀφανπαρλίέρης, ἀβανπαλίέρης). Той бил задължен да разясни правото на двамата — на ищеца и на ответника или на обвинителя и на обвиняемия. Ако адвокатът казал нещо, което не трябвало да каже, заради своя клиент, те могли двамата да разтълкуват казаното, преди да се произнесе присъдата. Напротив, ако ищецът нямал адвокат и казал нещо, което е в негова вреда, дори и да искал думите си обратно, не е могъл да го направи, защото те вече били чути от съда. Заради това било установено в Низшата палата (Палатата на гражданите) никой човек да не завежда дело без адвокат, нито пък в Палатата на рицарите (Висшата палата)

— без съвета на рицарите, тъй като чрез съвета на рицарите следва след това да се покаже неговото право,²⁴⁵ се казва в Асизите.

След указанията, какви са правата на съдиите, на висконта и на защитниците (адвокатите), на лицата, които имат право да водят дела пред Палатата и пр., в един от параграфите се изяснява ролята на владетеля в делата пред Палатата (§ 24 — „Тук се говори за това, каква власт има кралят над своите хора и с какво е задължен той към хората си и с какво са задължени хората му към краля и към клетвата пред краля“).

Не се разрешавали процеси на други лица с краля, защото кралят имал други задачи (да запази владенията, които получил от владетелите преди него, да запази добрите обичаи на кралството, да запази правата на хората, както на бедния, така и на богатия, както на големия, така и на малкия, и след това да подкрепя своите хора, васалите, и др.). Ако кралят наруши клетвата си, неговите хора не трябвало да го търпят, нито хората му, нито народът. Защото, продължава законодателят, *кралят или кралицата не са господари, а справедливи стопани*. Неговите заповеди излизат от хората, приходите получава от всеки един, а така също и правата си. „Да знаеш добре, продължава съставителят на Асизите, че никой не е господар да прави несправедливост и ако я направи, занапред няма да има подчинени, които да постъпват справедливо...“²⁴⁶

От този параграф на Асизите личи ясно феодалният характер на държавата и ограничаваната власт на краля. Той се третира не като господар (αὐθέντης), а като „справедлив стопанин“ (οἰκονόμος δίκαιος), чиито права идват от хората му, чиито приходи идват пак от хората му, и т. н.

В Асизите е подчертана тенденцията да не се поставя кралят над законите и над съда. В противен случай нито хората му, нито народът щял да изтърпи той да върши несправедливости. Макар и в твърде обща форма, Асизите изразяват правата на феодалите да действуват против краля, ако той извърши някакво нарушение. Естествено тези права намират един още по-ясен израз в Асизите на Високата палата, при нарушението на които феодалната аристокрация недоволствувала и дори се вдигала на бунт.²⁴⁷

В Гражданските асизи от Кипър намираме едно сравнително строго разграничение на функциите и компетентността на отделните видове съдилища, както местни, така и чужди, намиращи се на територията на кралството. В Кипърското кралство функционирали няколко съдилища. На първо място била Високата палата, която решавала дела предимно на аристокрацията, свързани с престъпления срещу държавата, съдела лица, направили заговор, обвинени в държавна измяна, в ерес и др. На второ място идва Низшата палата, в която се разглеждали дела, свързани с гражданското съсловие. В нея се решавали граждански искове, свързани с владението на собствеността, със семейноправните отношения и др., но се решавали дела и с углавен характер. Наред с тези съдилища съществувал и т. нар. морски или пристанищен съд (Съд на веригата — ἡ αὐλή τῆς ἀλύσεως τῆς λεγομένης τζαϊνάς)²⁴⁸ и т. нар. Пазарен съд (ἡ αὐλή τοῦ φοῦντικός). В тях се решавали дела из областта на търговското и морското право, дела из областта на транспортното на стоки, обмитяване и пр.

В § 41 се отбелязва какво е постановил крал Амори (Амалрих) за правото на моряците, на притежателите на кораби и на всички мореходи. „Добре да знаете, се казва в Асизите, че онези хора, които пътуват по море, ако се

случи да имат някаква злополука или на корабите им поради излизане на лошо време или поради причина на кораба, правото нарежда това да се съди от морския съд. Не следва да се прави бой т.е. двубой, за проверка или заради разследване на онова пътуване, защото в другите съдилища на гражданите следва да се правят двубои за проверка (доказване), ако обвинението възлиза на една марка и нагоре; и заради това морският съд, наречен Съд на веригата, е мястото, където се отправят тези дела, и заради това са го устроили с изключение на кражби или убийства, или заговори, защото тези дела следва да отиват в друг съд, освен ако са имали друга уговорка, защото всички уговорки, които не са против закона, трябва да бъдат спазвани.²⁴⁹

§ 288 е посветен на това, какво се заплаща в Пазарния съд и за какво се съдят и какво да вземат от тези, които пристигат със стоки по море и по суша. Начело на съда стоял управител (баил), който трябвало да бъде с добро име, боголюбив и да обича справедливостта. В Пазарния съд имало шест души съдии — четирима сирийци и двама франки. Тези шестима съдии били задължени да съдят всички оплаквания, които идвали при баила за загубени залози, за наеми на къщи или за нещо друго, което е направил един сириец или един евреин, самаритянин, арабин или християнин, несторианин, грък, яковит или арменец. Ако обвинението било за убийство, за предателство или за кръв, или за кражби, тези дела не се отнасяли за Пазарния съд, но трябвало да отиват в Палатата на гражданите.²⁵⁰

В Кипърското кралство функционирали и чужди съдилища, в които се съдели представителите на чуждите, предимно италиански републики. Многолюдните колонии на Венеция, Генуа и Пиза в Кипър се ползували с правото на екстериториалност. Техните търговци и моряци били подсъдни на управителите на италианските републики, които резидирали в кипърските главни градове, а не на кралските съдилища.

В § 139 от Асизите се казва изрично по какви въпроси могат да се съдят хората в съдилищата на републиките и по какви — в кралските съдилища. „Да знаете добре, че никоя република, като тази на генуезците, на венецианците и пизанците, не трябва да имат никакъв съд освен помежду си и хората си, и то само които имат спор помежду си при покупка или при продажба, или при други някои неща и условия, които имат помежду си; и те могат да бъдат решавани от техния консул за това, което е извършено не както трябва, и да ги слага в тяхната кесия. Но добре да знаете, че никоя република няма право да съди за кръв, т.е. за открита рана, нито за някакво убийство, нито за кражба, нито за предателство, нито за ерес, която е патаренска, нито за еретичество, нито за продажба или покупка на земя, нито на лозя, нито на градини, нито на имения, защото всички тези неща трябва да се съдят и да се извършват и да се продават в кралския съд и на друго място не могат да стават съгласно правото нито според Ерусалимските асизи.“²⁵¹

Ако някой от съдилищата на републиките отсъди по тях въпроси и дела, които са забранени за тях, те не били валидни и присъдата се анулирала от кралския съд.²⁵²

Някои документи, съставени от хора на републиките, не били валидни пред кралския съд. Така например, ако се сключи някакъв заем, за който бил съставен нотариално заверен документ съответно пред свидетели, такъв документ все едно че бил подпечатан сигилний. Той бил валиден само между хората на републиката и консулт могъл да застави длъжника да из-

плати на кредитора взетата в заем сума. Такъв документ обаче не се приемал в кралския съд, нито съдиите били компетентни да се произнесат по такива документи.²⁵³

Кипърските крале давали различни търговски привилегии на чуждите търговци, включително и правото на съд. Такива привилегии се давали преди всичко на търговците от Запад (италианци, испанци и др.). В една от клаузите на договора, сключен между Генуа и кипърския крал Пиер I Лузиня на 18 април 1365 г., се потвърждава правото на генуезците да се съдят от подеста и да бъдат изобщо под неговата юрисдикция. В параграф седми от договора се казва дословно: съдебните дела на генуезците да се решават от подеста, както е било отначало.²⁵⁴

След войната между Генуа и Кипърското кралство от 1373 — 1374 г. Фамагуста останала в ръцете на генуезците. При крал Жак I Лузинян (1382—1398) бил сключен неблагоприятен за Кипър договор с Генуезката република. Според този договор генуезците владеели Фамагуста и заповядвали на две мили извън града. Кралят и неговите рицари нямали право на съд в града и в рамките на тези две мили. В договора се предвиждало при скарване между генуезец и киприот, ако някой бъде ранен, то раненият не получавал предимство. Генуезецът бил съден от капитана на Фамагуста, а киприотът — от краля.²⁵⁵

Правото на съд, което било дадено на чужденците, често било нарушавано от страна на кралските власти. От своя страна и чуждите търговци и представители на италианските републики злоупотребявали с това право. Това понякога служело като повод за изостряне на твърде сложните отношения между Кипърското кралство и представителите на италианските власти на острова. Леонтий Махера съобщава на няколко места в своята хроника за възникнали инциденти във връзка с правото, кой да съди един или друг закононарушител.²⁵⁶ Понякога това право е било тълкувано и упражнявано твърде произволно и е било предмет на почти постоянни спорове между кралските власти и чужденците.

На Кипър функционирали и местни гръцки съдилища с църковен характер под контрола на епископа в Пафос. Те решавали спорове из областта предимно на семейно-брачното право. Съществували и съдилища в областта на низшето съдопроизводство (*μικροσπικαὶ αὐλαὶ τῆς Βουρσεσίας*), които били подчинени на Гражданската палата в Левкозия. Те разглеждали не само дела във връзка с брака, но и други дела с граждански характер. Техните решения били одобрявани от Палатата на гражданите в Левкозия. В своята дейност тези съдилища се ръководели от специален кодекс, известен под името *Ἑλληνικοὶ νόμοι ἰσχύοντες ἐν Κύπρῳ ἐπὶ φραυκοκρατίας*.²⁵⁷

В Кипърските асизи се забелязват и някои процесуални особености. Така например много често се споменава за единоборство при разрешаване на някои съдебни спорове. Двубоят бил прилаган в съдебната практика при разглеждане на някои дела (при спор пред съда за по-крупна сума, при убийство и др.). Така например в § 133 се предвижда двубой, ако искът надминава една марка сребро.²⁵⁷ В § 141 се говори за човек, който е обвинен в убийство, но понеже е ранен, могъл да си намери заместник, който да го замести в съда и да се бие вместо него в двубой.²⁵⁸

Ако владетелят се явявал като наследник на лице, починало без завещание и което нямало никакви роднини и трябвало да получи цялото му имущество, той бил длъжен съгласно Асизите да издържа бойците, които

ицели да участвуват в двубоя. Този двубой се предвижда заради убийство, кражба или друго дело. Владетелят трябвало да ги издържа в продължение на четиридесет дена, но не повече. Двубоят трябвало да се проведе в този срок от четиридесет дни. Съдът трябва да ги въоръжи и да ги облече в съответното червено облекло. Съдът бил длъжен да се погрижи и за вдовица или сираче или за чужденец, които не били в състояние да въоръжат свои бойци за двубоя. В такъв случай владетелят на страната ги въоръжавал и издържал, както в по-горния случай.²⁶⁰

Тези, които участвували в двубоя пред съда, полагали съответната клетва пред висконта. Те се заклевали над евангелието, че не са извършили убийството. След това се въоръжавали с еднакво оръжие. Двубоят не трябвало да почва преди третия час на деня, за да се издигне слънцето толкова, че светлината му да не пречи нито на единия, нито на другия. Никой нямал право от страна да им дава знак с кимване или с думи. Който бил победен, жив или мъртъв съгласно Асизите трябвало да бъде влачен за опашката на кон и след това обесен. По такъв начин следвало да полагат клетва и васалите, и рицарите и да се бият така, както е бил обяснен двубоят за гражданите.²⁶¹

Никой сириец, грък или сарацин не е могъл да се противопостави на християнин, т. е. да участвува в двубой срещу някой християнин (разбирай франк) в цялото Ерусалимско кралство. Но ако някой сириец, грък или арабин бил обвинен в убийство или в бунт, никой от тях не е могъл да се защити срещу франка, който го обвинява, и това било „подходящо и справедливо според ерусалимските закони“²⁶².

И тук, както и на други места в Асизите, латинците са поставени от закона в по-благоприятно положение. На много места чрез това се подчертава тяхното привилегировано положение спрямо другите народности в кралството.

В Пазарния съд не било разрешено да се провежда двубой, а само в Палатата на гражданите (*εις τὴν αὐλὴν τοῦς βουρφέζης*).²⁶³

Тази характерна особеност в Асизите — да се излиза на двубой пред съда, за да се установи по този начин, на чия страна е правдата, очевидно има чисто латински, западен произход. Във Византийската империя, въпреки че и в нейното съдопроизводство понякога се прилагали чисто средновековни начини за установяване на вината, общо взето, се следва разработената от римското право процедура на разследване.²⁶⁴ Във Византийската империя в сферата както на гражданското, така и на углавното право в по-голяма степен и за много по-дълго време, отколкото на Запад, се проявявало влиянието на римските юридически традиции. Важно отличие на Византия от другите страни на средновековния свят било преобладаването на римските правови норми във византийската юриспруденция през целия период на нейното десетвековно съществуване. Въпреки измененията във византийското право, предизвикани от промените, които настъпили във византийското общество, законодателството и съдопроизводството в империята остават на много по-високо ниво от западноевропейското право, в което има силни остатъци от варварските законници.²⁶⁵ С гордост византийският император Михаил VIII Палеолог (1261—1282) подчертава, че не е варварин, за да пипа горещо желязо и пр., а е ромей и се съди по ромейски закони.

СВИДЕТЕЛИ И ПРАВО НА СВИДЕТЕЛСКИ ПОКАЗАНИЯ

Важно място в съдопроизводството заемат свидетелите и свидетелските показания. В Асизите се отделя място на този въпрос, като за свидетелите

и за това, кой има право да дава свидетелски показания, се говори в няколко параграфа. Така например в § 130 се подчертава, че свидетелски показания в съда могат да дават само хора, които се ползват с добро име, които са верни и справедливи от гледна точка на закона. Лица, които са под властта на баща си или са съдени, не могат да дават показания или ако дадат показания, да не се вземат под внимание, „нито да се изслушват, нито да им се вярва“. Асизите допускат свидетелствуване на близки хора (баща, брат, зет), защото те могли по-добре да помогнат да се извлече правото, отколкото чуждите хора. Разбира се, това ставало след съответна клетва от страна на такива близки хора, че не са заинтересувани от разглежданото дело.²⁶⁶

Законодателят има пред вид, че близките хора са по-добре осведомени и с това ще подпомогнат съда.

Съдът отхвърля такива свидетели, които поради някаква заинтересованост биха могли да дадат неверни показания. Според Асизите на тези свидетели, които дават лъжливи свидетелски показания, следвало да им се пробие дланта с нажежено желязо, „защото ако някой полага лъжлива клетва, отрича бога и заради това трябва да му се пробие дланта“. Занапред на такива лица не трябвало да се вярва и те загубвали и защитата на съда. А този, който, за да спечели делото, е привлякъл лъжесвидетели, трябвало да даде данък на владетеля.²⁶⁷

Франк не е могъл да бъде свидетел против сириец и, обратно, съдът не приемал свидетелски показания от сириец срещу франк. В Асизите изрично се подчертава, че „франките са съдии по отношение на сириец, на сарацина и на всички други народности“²⁶⁸.

При обвинение за неизплатен дълг законодателят последователно се спира на различни дела, когато кредиторът и длъжникът са от различни народности. Така например, ако франк обвини сириец, че му дължи някаква сума, и сириецът откаже това, при липса на свидетели сириецът трябвало да се закълне, че не дължи нищо, и с това въпросът се изчерпвал.²⁶⁹ При обратен случай обаче франкът не бил задължен да полага клетва пред сириец.²⁷⁰

Ако сарацин е обвинен, че дължи нещо на франк, и той няма свидетели, сарацинът полагал клетва над корана, т. е. над вярата си, че нищо не дължи, и с това делото се приключвало. Обаче ако сарацин обвини някой франк, че му дължи нещо, и франкът откаже това и ако сарацинът нямал свидетели, според правото франкът не бил длъжен да положи клетва.²⁷¹

Ако франк обвини грък в съда за каквото и да е и ако франкът нямал свидетели гърци да докаже това, други свидетели не е могъл да представи. Защото съгласно Асизите франкът не е имал право да дава свидетелски показания срещу грък и, обратно, грък срещу франк.²⁷²

В следващите параграфи от Асизите се говори за различни случаи — когато грък обвини арменец, несторианин обвини яковит, самаритянин обвини сарацин (арабин), арабин обвини евреин и т. н. (§ 59—61, с. 57—68). Законът допускат свидетели от друга народност нито за дълг, нито за наследство, нито за каквото и да е друго дело, разглеждано в съда. Съгласно Асизите от каквато народност е бил обвиняемият, от такава народност трябвало да бъдат и свидетелите.

Никой от младите хора, които били непълнолетни, не е могъл да става свидетел в съда.²⁷³ Отделно се третира случаят, когато мъж става свидетел срещу жена.²⁷⁴

Асизите не разрешават на висконта и на неговите посредници, които са негови сержанти (слуги), да свидетелствуват в съда.²⁷⁵

Писмени свидетелства пред съда не се уважавали, освен ако това представява документ, подпечатан с печата на началника на столицата или на друга област. Съдиите само на това трябвало да вярват и да го приемат.²⁷⁶

Специално внимание се отделя и на документи, които не са подкрепени чрез свидетелски показания. Става дума за документи, издадени от някой консул на републиките (Генуа, Венеция и др.), в който не бил посочен нито жив, нито починал свидетел. Писмени документи без свидетели нямали стойност и не се уважавали от съда. Нито висконтът, нито съдиите били задължени да изискат от съответния консул да накара длъжника да плати дължимата по документа сума. Ищецът губел иска.²⁷⁷

Интересни подробности съдържат Асизите и за лица, които не се явят навреме в съда, на определената им за това дата. Така например § 116 е посветен изцяло на случаи, когато едно лице не може да се яви в определения ден в съда, и каква клетва полагал изпратеният от него слуга. Пречките за това могли да бъдат от различно естество. Ако се случело един човек да потегли, за да отиде в определения ден в съда, но по пътя си срещне голяма река, която е между него и града, в който отива, той трябвало да призове хората наблизо за свидетели, че не може да премине реката. При това положение той не загубвал правото си, но трябвало да се яви в съда и да посочи пред висконта и пред съдиите пречката, която трябвало да преодолее. Желателно било да посочи и двама свидетели. Същата процедура се предвижда, ако лицето е било повалено от болест и страдание по пътя или са го заловили чужденци или сарацини, или пирати, или поради някаква опасност или пречка. То било длъжно да уведоми съда за пречката, която се е появила, и да промени деня на явяване в съда. Лицето трябвало да изпрати слугата си и той да се закълне пред съда, че господарят му е възпрепятствуван да дойде. Не било необходимо след това господарят да полага клетва. Но ако слугата не е положил клетва, следвало господарят да се закълне, че не е могъл да дойде в определения ден в съда. Но известяването на съда трябвало да стане един ден преди определената дата в съда. Иначе то не се признавало.²⁷⁸

Тук, както и на други места в Асизите, например за лекар, който е възпрепятствуван да отиде да види болния, тъй като е заловен от агаряни и пр., са загатнати някои от специфичните исторически условия в Ерусалимското и Кипърското кралство — чести нападения на сарацини, на пирати и др.

За свидетели се отнася и § 140 — „За този, който иска да свидетелствува пред съда, но е ранен и е минал 60 години, дали може да бъде сменен и да постави друг вместо него“. Ако някой човек тръгне към съда и той е ранен и е минал 60 години и иска да свидетелствува за някакъв мъж или за някаква жена, според правото в Кипърското кралство той можел да свидетелствува по всяко дело. Ако някой искал да се проведе двубой, старият човек трябвало да бъде сменен от друг, който да се бие на негово място, „защото това е справедливо и подобаващо според асизите“²⁷⁹.

На лице, което е извършило престъпление и е загубило делото в съда, мъж или жена, не му се разрешавало да дава свидетелски показания.²⁸⁰

Асизите не разрешават на духовно лице да свидетелствува срещу някакво светско лице. Съдът не му разрешава да даде свидетелски показания и не го изслушва. Това се отнасяло и за свещеник, и за анагност (четец). Изключение се правело за светско лице, което се разболеел и направи своето завеща-

ние преди причастяването в присъствието на свещеника, на дякона и на други хора; тогава свещеникът или анагностът могъл да бъде свидетел, но заедно с двама миряни, т. е. с две светски лица. И това могло да стане само за движимо имущество. Ако ставало дума за наследство от недвижими имоти (къщи, ниви, лозя, ливади или имения), свещеникът или анагностът нямали право да бъдат свидетели. „Трябва да се знае, подчертава законодателят, че за всичко, „за което се съдят хората в светския съд, трябва свидетели светски лица...“²⁸¹.

Вече бе отбелязано, че парици не са допусkali като свидетели в съда.

От приведените примери могат да се констатират някои народностни, социални, професионални, възрастови и други ограничения, които се налагат в Асизите по отношение правото да се дават свидетелски показания в съда. Тези ограничения са продиктувани не само от чисто юридически съображения, които да осигуряват правилно протичане на съдебния процес. В тях прозира и опит за защита на чисто класови интереси, като се елиминират показанията на лица, произлизащи от низшите, подчинени слоеве на кипърското общество. В по-изгодно положение са поставени и представители на аристокрацията предимно от франкски произход. В Асизите се подчертава, че франките са съдии по отношение на другите народности, т. е. законодателят ги отделя и противопоставя на другите народности.

ПРЕСТЪПЛЕНИЯ И ПРЕДВИДЕНИ НАКАЗАТЕЛНИ МЕРКИ

В Асизите са споменати различни престъпления (срещу собствеността, срещу личността, срещу нравствеността и др., като са посочени и санкциите, които се предвиждат и налагат от съда.

Така например в Асизите се разглеждат различни казуси на престъпления срещу собствеността и се предвиждат строги мерки по отношение на крадците. Крадец, заловен на местопрестъплението, се водел в съда заедно с това, което е откраднал. Който пуснел крадец, сам отговарял пред съда и получавал тази присъда, която трябвало да получи крадецът. Обаче ако крадецът сам се е спасил, никой не отговарял за него.²⁸²

Ако крадец е заварен на местопрестъплението, но след това е побягнал и след него собственикът започнел да вика „дръжте крадеца“ и той хвърли откраднатото, съдът го съдъл. Съседите трябвало да се закълнат, че са видели крадеца как хвърля откраднатата дреха и хуква да бяга.²⁸³

Ако някой залови крадец в къщата си или на друго място и крадецът има на себе си откраднат предмет или дреха, собственикът не можел сам да ги вземе обратно. Съдът му дал обезщетение от имуществото на крадеца, а всичко останало от откраднатите предмети отивало в полза на владетеля.²⁸⁴

Ако някой крадец влезе в къща, лозе или в градина и след него тичат, но не го заловят, ако намерят нещо от откраднатото или от нещата на крадеца, всичко това се падало на владетеля. Защото владетелят бил длъжен да даде обезщетение за направената щета. Това, което е в повече от щетата, се падало на държавата. Ако е по-малко, държавата трябвало да даде обезщетение в рамките на понесените щети и нищо повече.²⁸⁵

С подобно съдържание е и § 235 за откраднатата дреха, която някой си я познал върху друг човек. Обвиненият в кражба бил длъжен да докаже чрез

свидетели от кого я е купил, а от своя страна собственикът трябвало да се закълне, че не е продал дрехата, не я заложил, не я подарил и т. н.²⁸⁶

При обвинение в кражба при недоказаност на обвинението този, който е повдигнал делото, трябвало да получи същото наказание, което очаквало обвинения в кражба.²⁸⁷

Ако се случи човек да залови крадеца, който краде в къщата му, и след това се споразумее с крадеца и той му даде пари, и го пусне безнаказано, съдът осъжда имуществото му да се конфискува в полза на държавата, а той да се подложи на телесно наказание като крадеца.²⁸⁸

Ако се даде открадната вещ на глашатая на града да я продаде, той не носел отговорност, но трябвало да се закълне, че не е знаел за това. Този, който е дал открадната вещ, той носел отговорност.²⁸⁹

Подробно се занимават Асизите с кражба на пчели и мед, с кражди на домашни птици (кокошки, гъски, гълъби и др.).²⁹⁰

За кражба на кон се предвижда смъртно наказание (обесване).²⁹¹

Ако някой е загубил добиче или му е откраднато или отнето насила някакво друго движимо имущество и след това го откриел у друг човек, последният трябвало да докаже чрез двама свидетели, че е купил това добиче или тази вещ, и не носел отговорност. Става дума за добиче, което е излязло извън границите на кралството и се намери примерно в земята на сарацините. Обаче ако се установяло, че този, у когото е добичето или имуществото, е крадец и той няма свидетели, които да са го видели, когато купува гова имущество или когато му го подаряват в земята на сарацините, собственикът си вземал обратно своето, а крадеца обесвали. Каквото имущество притежавал крадецът, отивало в полза на господаря на областта, в която е извършено това злодеяние.²⁹²

§ 222 е за онзи, който е изгубил свое добиче и назове деня, в който го е изгубил. Ако някой изгубил добиче или предмет и го намери у друг и на въпроса му, кога го е изгубил, отговори, че това е станало по Рождество или по Великден, този, у когото е имуществото, трябвало да докаже, че има това имущество един месец преди посочените дни. При това положение собственикът губел своите права над имуществото и не можел да го вземе обратно. Обаче ако не могъл да докаже, че владее това имущество от по-рано, този, у когото се открие добичето или предметът, бил обвиняван и наказван като крадец. Законодателят обръща внимание, че не е необходимо никой да назовава деня, в който е изгубено имуществото, защото никой насила не го карал да прави това.²⁹³ Тази бележка се прави по всяка вероятност, за да не се улесняват евентуалните крадци и те да не научават времето, когато е изгубено имуществото.

Изобщо за посегателство над чужда собственост се предвиждат сурови санкции. Така например, ако крадец бъде заловен при първата си кражба, съгласно Асизите трябвало да го разведат из града, да го набият хубаво, да го заклеят и до го изгонят от града, ако откраднатото имущество не надминава една марка сребро. При рецидив, ако се установи, че крадецът е дамгосан или че е понесъл преди това членовредително наказание (буквално, ако някой от крайниците му е отсечен), веднага да се залови и да се обеси.²⁹⁴

При кражба, както и при други тежки престъпления се предвижда бесилка или изгаряне на престъпника. В § 238 четем: „Ако стане така, че един човек го обвиня в кражба или в друго някакво престъпление и го осъдят да бъде обесен или да го изгорят, ако обвини други, когато го водят през

града, да не му се вярва.“ Затова трябвало да му превържат очите, за да не гледа и да не обвини някой друг. Каквото говорел осъденият на смърт, не трябвало да му се вярва.²⁹⁵

От тези разпоредби става ясно, че за да запазят частната собственост от посегателства, законодателят и съдът налагали жестоки наказания, в това число и смъртно наказание.

Убийството като едно от най-тежките престъпления, било наказвано твърде строго, като, разбира се, се вземали под внимание обстоятелствата, при които било извършено. Така например убийство при законна самоотбрана не се наказвало. В § 249 се казва, че ако някой скочи да бие друг човек или да го убие и нападнатият се брани така добре, че го убива или го ранява, или го бие до смърт, не носел никаква отговорност. Но това трябвало да се докаже чрез двама свидетели. Роднините на убития могли да извикат на двубой единия от свидетелите и победеният трябвало да бъде обесен. Обаче ако свидетелите се закълнат пред висонта и пред съдиите, че убитият е нападнал пръв, и това се потвърди и от други свидетели, убиецът не носел никаква отговорност, нито пък неговите свидетели били викани на двубой.²⁹⁶

Вече споменах по-горе за извършено убийство, на което двама васали са свидетели. Убиецът незабавно бил обесан. Обаче ако убиецът не признаел нищо и след прилагане на тридневен изтезание трябвало да го сложат в тъмницата, където да стои една година и един ден. Ако през това време никой не дойде да го обвини в станалото убийство, бил освобождаван от затвора.²⁹⁷

Ако някой се оплаче пред съда от някого, че го е бил, че му е оскубал брадата или косата, че му е разкървавил носа и устните, ако няма открита рана, а няма и свидетели, съдът да не съди обвинения, защото понякога, се казва в Асизите, носът и устните се възпаляват от само себе си, косите падат от главата много често, преди да бъдат оскубани, и много пъти от гняв някой сам се бие. Обаче ако има отсечено месо и побоят се докаже чрез свидетели, обвиняемият да бъде наказан с бой и затвор. Трябвало да се накаже такъв човек с бой, да се накаже тялото му и да не му се вземе глоба, защото „чрез тялото се извършва лошото и доброто“²⁹⁸. Този закон бил издаден от крал Балдуин.

Ако един човек бие друг човек, ако при този побой няма открита рана, нито кръв, следкато се докаже със свидетели това деяние, виновният трябвало да даде на бития сто солди и на владетеля — сто перпера. Ако обаче има открита рана и кръв, виновният трябвало да загуби дясната си ръка. Ако онзи, който е виновен за побоя, не бил в състояние да заплати стоте солди на бития и стоте перпера на съда, битият имал право да го задържи в своя затвор като християнин, докато заплати. След това имал право да го върне в съда, за да получи справедливост. Но ако пострадалият умре от този побой, виновникът трябвало да бъде обесен в къщата си и да виси на бесилото, без да отрежат въжето.²⁹⁹

Ако някой мъж или някоя жена накарат да набият някого и той умре, правото отсъжда подбудителят да бъде обесен, а всички, които са нанесли побоя, да загубят дясната си ръка. Ако битият не умре от побоя, то онзи, който е накарал други да го бият, бил задължен да заплати обезщетение на него и на държавата. Онези, които са нанесли побоя, трябвало да бъдат съблечени голи по гаси, добре бити и да ги разведат из града, та всички да научат за злосторството.³⁰⁰

Ако ранен обвини друг човек, че му е нанесъл открита рана на главата, съдът трябвало да затвори обвинения, докато се види какво ще стане с ранения, и лекарят от съда установи, че раната не е опасна. Висконтът и съдиите могли да приемат поръчителски за обвиняемия и съдът да му определи ден за защита. Ако обаче не се споразумеят и се докаже, че обвиняемият е нанесъл тази рана, съдът издавал присъда да му се отсеке ръката, да се разведе из града и да се изгони от града.³⁰¹

Ако смъртно ранен обвини някого, че той му е нанесъл раната, и този се закле пред евангелието, че не е виновен, че нито е накарал някой друг да му нанесе раната, то той бил освобождаван от отговорност. Ако раненият почине след това и някой от роднините му възбуди дело срещу убиеца, той не бил съден, „защото вече е направил това, което искал съдът от него“, т.е. заклел се е, че е невинен.³⁰²

Ако ранен човек с много удари се оплаче в съда, той можел да обвини толкова хора, колкото рани имал и „не повече“. След като ги обвини, съдът преглеждал раните, а висконтът затварял обвинените в затвора, докато се види какво ще стане с ранения. Ако някой от арестуваните поиска да бъде освободен чрез поръчителство, това могло да стане, но при условие, че поръчителят ще направи това, което е длъжен да направи обвиненият. Иначе поръчителите не се допускали. Ако раненият умре от нанесените рани, след като обвинените не признават, да стоят една година и един ден в затвора. Ако през това време някой повика на двубой един от обвинените, който и да е от тях, имал право да направи това, и ако го победи, да го обесят, а на всички други, участвували в раняването — да отсекат ръката и да ги изгонят от кралството. Ако обвиненият победи, всички да бъдат освободени, а този, който го е повикал на двубой, да бъде обесен.³⁰³

Интересен е и § 264 за ранен, който се споразумее с този, който го е ранил, било поради молби или получи пари и след това почине от раната. Ако роднините на починалия или жена му го съдят, обвиняемият трябвало да докаже съгласно Асизите, че се е споразумял с ранения, преди да почине, и в такъв случай не носел отговорност. Някой измежду роднините обаче имал право да повика някой от свидетелите по делото на двубой и ако бъде победен свидетелят, трябвало да бъде обесен.³⁰⁴

В друг параграф се говори за намерен на пътя заклан човек. Ако двама или трима души вървят по пътя и намерят заклан човек, който е още топъл, а наблизко откритият друг човек, който твърди, че го е убил при самоотбрана, след разследане от съда убиецът да не носи никаква отговорност. Но ако съдът открие, че този е виновен, веднага трябвало да го обесят без никакво отлагане.³⁰⁵

Подобен е случаят и в § 270 — За намерен убит човек на пътя. Заловеният в съседство, извън пътя, човек с окървавен меч, ако отрича, че е извършил убийството, като обяснява, че кръвта е от убито животно, такъв човек трябвало да се затвори за една година и един ден. Това се правело, за да се види дали някой ще го потърси и ще го обвини в убийство през това време. Ако никой не дойде в този срок, да бъде освободен от затвора и да не носи никаква отговорност за станалото убийство.³⁰⁶

Много интересни са няколко параграфа, които се отнасят за споразуменията, които правят хората помежду си (§ 108, 109 и 110). Ако се споразумеят за някаква работа, ушиване на дрехи и др., този, който е поел работата, трябвало да бъде честен и да я изпълни.³⁰⁷ Ако обаче някой се спора-

зумее с друг човек да убие негов враг или съседа му, или да изсече лозето му, или овощната му градина, или дърветата му, или да направи друго зло или щета, другият, ако не желае, не бил задължен да изпълни уговореното. Ако е взел пари, за да извърши това, да не ги връща, ако не иска, защото му е дал тези пари, за да върши зло. Обаче съгласно Асизите, ако е извършил вече тази работа или това деяние и не му е платено, този, който го е накарал, трябвало да му плати, „защото е извършил този грях“. Но ако не искал да му плати, според Асизите той не бил длъжен да му даде пари.³⁰⁸

Ако някой се споразумее с един човек да убие някой мъж или някоя жена поради любов или за друго нещо, или за някакво друго злодеяние и извърши това злодеяние, за което се е споразумял, и след това са го заловили, трябвало да бъде обесен. Законът предвижда и двамата да се обесят (заедно с този, който го е подтикнал към престъплението), а имуществото им да бъде конфискувано в полза на краля. Ако не било извършено проектираното убийство, и двамата трябвало да се накажат с бой — да бъдат набити, както трябва.³⁰⁹

§ 258 е за мъж или жена, които са намерени убити. Кой ще се погрижи да открие убиеца, ако убитите нямат нито роднини, нито близки и приятели? Съгласно Асизите кралят или владетелят на страната, който е истинският наследник на убития, бил задължен да издири и да осъди неговия убиец.³¹⁰

Интересен е параграфът от Асизите за случайно нанесени рани или щети. Ако някой гражданин или гражданка, се казва в § 149, случайно хвърли нещо извън стените на къщата си и удари или нанесе щета на човек, натоварен с дърва, или на товарни животни, които минават покрай къщата, не носят отговорност, защото не са имали нищо извън стените на къщата си. Но ако някой хвърли умишлено някакъв предмет и удари човек или добиче, бил задължен да даде обезщетение и да излекува и гледа човека, който е ранен, докато оздравее. По-тежка санкция се предвижда за човек, който поради омраза е дебално определено лице, за да му напаости. Ако го удари или осакати завинаги, съдът го осъждал да му отсекаят ръката.³¹¹

§ 271 разглежда случай на убийство от ревност. Той се отнася за съпруг, който завари жена си в леглото с друг мъж и ги убие и двамата. „Ако един мъж има жена, с която е венчан, и счита, че тя е добра жена, а тя не е, и стане така, че я завари един ден или през нощта с друг мъж в леглото и ги убие с меч или с друго оръжие, той не носи отговорност, но бог да му прости.“ Обаче ако същият е убил жена си отделно от любовника ѝ или любовника отделно от жената, съдът трябвало да го съди и да бъде обесен.³¹²

Смъртно наказание предвиждат Асизите за онези, които погребват мъртвец в къщата си. Погребението се извършвало в църквата и затова къщата, където е погребан мъртвецът, според Асизите ставала собственост на църквата. Всичкото имущество на този, който е извършил такова погребение, отивало в полза на владетеля, а виновните за извършеното беззаконие оставали на неговата милост, защото не се знаело дали не са убили погребения от тях човек. Ако се чуело сред хората, че погребеният е бил убит, трупът трябвало да се изрови и да се види мъртвецът от какво е починал. И ако се установи, че този човек е бил удушен или заклан или изобщо е загинал по насилствен начин, съдът разследвал случая. Той трябвало да накара виновните да кажат истината било насила, било доброволно. Всички участници в злодеянието били осъждани на смърт. Те трябвало да бъдат „заровени

живи в земята с главата надолу и краката нагоре и да не им се прави нищо друго“. Всичко, каквото имали, оставало за владетеля.³¹³

Както се вижда, редът да бъдат погребвани мъртвите в църквата трябвало стриктно да се спазва. Законодателят е искал да запази въведената от църквата традиция и същевременно да се упражнява известен контрол с оглед да не се допускат престъпления. Нарушаването на закона и погребването на мъртвци извън определеното място, например в частен дом, будело съмнение за извършено престъпление и насилствена смърт. Затова се предвиждат строги санкции срещу нарушителите. Интересно е това, че законодателят предвижда ексхумация на трупа, за да се открие евентуално престъпление.

Извънредно жестоко е наказанието за подпалвачество. Ако някой хвърли огън в града и опожари къща с цел да извърши грабеж, се наказвал със смърт чрез изгаряне. Разбира се, необходими били свидетели, които да докажат извършеното престъпление. Преди да го изгорят, престъпникът трябвало да бъде разходен по целия град с главня в ръка до мястото на екзекуцията. Всичко, каквото имал злосторникът, следвало да бъде за краля.³¹⁴

Няколко параграфа от Асизите са посветени на престъпления против нравствеността. Така например в § 127 подробно се говори за обезчестяване на девица. Ако някой вземел девойка по насилствен начин и я обезчести, ако и с желанието на девойката, поради нейната добрина, но без волята на бащата или на майката или на онези, които я пазят, той можел да се ожени за нея, но със съгласието на родителите. Но ако те не искали това да стане, виновникът трябвало да заплати всичко, което искал манастирът, за да я приеме за монахиня и за да получи монашеско облекло. Виновникът оставал на милостта на бога и на началника на областта. Но ако той нямал никаква собственост и не можел да заплати и не бил такъв, какъвто трябвало, т.е. бил по-лош от нея и лошо възпитан, ако и да е син на рицар или на гражданин, той бил изгонван от областта, в която извършил престъплението, след като увредят половите му органи. Той трябвало да бъде изгонен за срок от една година и един ден. Каквото имал, оставало за началника на областта. Престъплението обаче трябвало да се докаже от двама солидни свидетели. Ако такива свидетели нямало, младежът се изпращал в затвора на епископа и стоял там една година и един ден и през това време да изповяда или да признае своя грях. Ако не си признаел в този срок, от една година и един ден, трябвало да се извади от тъмницата и да се закълне, че не е извършил изнасилването, и с това бил оправдаван, ако нямало други показания.³¹⁵

Следващият § 128 е за този, който обезчести девица и се намира в затвора и поиска да го съдят според правото, наречено на франкски „жуиза“. Ако един мъж обезчести девойка, но нямало свидетелски показания, както законът и Асизите посочват по-горе, при другия съд, арестуваният могъл да поиска да го съдят по правото „жуиза“ (т̃ʒовіџа), като заявявал, че не е направил такова зло на девойката. Асизите нареждат той да бъде съден по това право, защото сам е пожелал това, но съдът не трябвало да го остави да се върне, ако той се разкае. И ако не бил виновен, следвало да го освободят от онова престъпление, „защото над клетвата и при свидетелство от страна на бога никой човек не трябва нищо да казва“. И ако е признат за невинен от правото (буквално, ако е спасен от правото), следвало да бъде съден, както е казано при другия съд,³¹⁶ т.е. да бъде затворен в епископския затвор.

Този параграф се явява като допълнение към § 127. Указанието, че този параграф се отнася до правото, наречено на френски „жуиза“, косвено доказва, че предишният параграф (127) има нещо от старото, местно византийско право.

§ 261 се отнася за мъжеложците и за всички други лоши мъже и жени, които да се убиват с лоша смърт. От тази разпоредба се вижда, че за хомосексуалисти, наречени содомити, за крадци, за патарени и предатели се предвижда смъртно наказание. Но никой нямал право да убива убиеца, нито предателя, нито еретика, нито крадеца, но трябвало да го доведе пред съда и съдът след това бил задължен да го съди и да го унищожи според неговото злодеяние. За това е било необходимо да се докаже престъплението чрез свидетели или обвиняемият да си признае. Веднага след това съдът трябвало да издаде смъртна присъда. „Защото, когато съдиите осъдят някой човек да умре, те изобщо не са причина за смъртта на оня, когото осъждат, но правят това, което заповядва законът и Асизите, и това трябва да знаят всички — съдиите трябва да осъждат свободно на смърт всички убийци или извършителите на някакво друго беззаконие, както горе бе казано.“³¹⁷

Тук се имат пред вид не само лица, които нарушават морала, но и тези, които са извършили други тежки престъпления както углавни, така и срещу държавата и религията. Наред с това законодателят освобождава съдиите от моралната отговорност при издаване на смъртни присъди. Той подчертава, че те нямат никакви вина, а само изпълняват това, което им нарежда законът и Асизите, т.е. изпълняват дълга си.

Както бе вече споменато, в Кипърските асизи се съдържат някои интересни данни за ереси и еретици на острова през периода XII—XV в. Така например в § 228, където се говори за това, по какви причини бащата може да лиши децата си от наследство, се изтъква, че това може да стане, когато бащата е православен, а синът или дъщерята са еретици. В този параграф има и известна конкретизация — еретици или латерини. По всяка вероятност тук се имат пред вид т. нар. патарени, които са характерни за Италия и са намерили разпространение и в Кипърското кралство. Патарените били привърженици, както е известно, на една дуалистична ерес, дълбоко повлияна от павликянството и богомилството.³¹⁸

За патарени се споменава и в § 229 — за лишаване на родителите от имуществото, което преминава към децата им, ако родителите са еретици. Изрично се подчертава, че този закон го е утвърдил ерусалимският крал Балдун II (Льо Бург), който управлявал от 1118 до 1131 г. Обстоятелството, че се подчертава при кой ерусалимски крал са оформени тези клаузи, говори за латинския характер на тези параграфи от Асизите. В следващия § 230 се казва, че и този параграф е латински. Очевидно това е част от латинското законодателство, в което са залегнали моменти от борбата на феодалната аристокрация и католическата църква с различни еретици и по-специално с патарените. Терминологията подсказва, че тук е отразена западната феодална действителност — феодалите от западен произход, които са отишли в Ерусалим, имали пресен спомен за проявите на еретиците (патарени) и затова са вмъкнали тези параграфи в Асизите. Ако тази разпоредба отразяваше източната, византийско-кипърска действителност и практика, то тогава би трябвало да очакваме еретиците да носят характерните за Юго-източна Европа и за тези области имена.

Както вече видяхме, в § 261 се споменават, наред с други престъпници и патарени в една изопачена форма „пателини“ (πατελλήνοι). В § 259 от вариант Б, който отговаря на § 261 от вариант А на Асизите, името патарени е дадено също като пателини (πατελλίνοι).³¹⁹ И тук става дума за еретици. Законодателят приканва към унищожаване на злосторниците, в това число и еретиците. Според Светото писание и закона, се подчертава в Асизите, тези, които убиват божните врагове, т.е. злосторниците, са приятели на бога.³²⁰

И § 272, въпреки че носи заглавието „За жената, която обвинява един мъж, че спи с нея противоестественно, т.е. другояче от това, което е редно, и какъв съд трябва да разглежда такова обвинение“, се отнася в същност за еретици. Ако един мъж обвини мъж в еретичество, или един мъж обвини една жена в гражданския съд, т.е. в светския съд в еретичество, то съдът преценявал, че такова дело не може да се разглежда в гражданския съд, а от църквата. Тя била задължена да разглежда такива дела, да изслушва, да поучава, да изправя и да разследва чрез духовниците и да изправя такива злини. Висконтьт бил задължен да изпраща такива дела да се разглеждат от духовните съдии, но пред него.

Във вариант Б липсва заглавието на § 270, който по съдържание е същият като § 272 от вариант А, с тази разлика, че съдържанието му е дадено по-сбито.³²¹

От този текст в Асизите става ясно, че те засягат религията, са от компетенцията на църковния съд, а не на гражданския. Разбира се, тези дела били гледани в присъствието на представители на светската власт, какъвто е бил висконтьт. И в двата варианта на този текст е подчертано, че висконтьт трябва да присъствува на тези дела.

За патарени се споменава и в § 139. Според Асизите съдилищата на италианските републики в остров Кипър нямали право да съдят за ерес.³²² Лица, обвинени в ерес или в други тежки държавни или углавни престъпления, били съдени от местните кралски съдилища.

Тежки са наказателните разпоредби за извършване на измама и фалшификации. Ако един писар, сарацин, франк или грък, който е на работа в пристанището, т.е. в митницата, на пазара или в някое село, мами господаря си и се споразумява с търговците да крадат или със селяните, за да дели заедно с тях, или задържа от това, което хората плашат на пазара или в митницата, или пуска търговците, без да платят данък, или заблуждава баила или господаря си и той не намира сметките му в ред, съгласно Асизите такъв писар трябвало незабавно да бъде обесен. Преди това престъпникът бил развеждан из града, а имуществото му било конфискувано в полза на краля.³²³

Писар, който съставя фалшив документ или подправя нотариално заверен документ, се наказвал с отсичане на дясната ръка и изгонване от кралството. А този, който го е накарал да състави фалшив документ и му дал пари за това, трябвало да бъде обесен, защото е направил две злини, а имотът му оставал за краля.³²⁴

Съгласно Асизите, ако някой златар фалшифицира печати на краля, който управлява, или на предишни крале, на някои живи или починали барони, и златаря и този, който го е накарал да направи фалшивите печати, се наказвал със смърт чрез обесване (ὃν κρεμάσουν καὶ τοὺς β').³²⁵

Коментарът на тия разпоредби е излишен. Законодателят е безпощаден към лица, които под една или друга форма мамят своите господари или

пък засягат интересите на краля и на държавата. Престъпления от такъв род (кражба от приходите на краля или на другите господари, намаляване на митото, фалшифициране на документи за собственост или кралски печати) засягали непосредствените материални интереси на владетеля и на феодалната аристокрация както по отношение на приходите, така и по отношение на собствеността върху имоти. Затова и санкциите са така сурови — смърт, отсичане на ръката и изгонване от страната, конфискация на имуществото. И при това тези санкции се предвиждали не само за извършителите, но и за подбудителите към такива престъпления. И едните, и другите понасяли солидарна отговорност пред закона, като понякога подбудителите били наказвани по-строго.

В Асизите при извършване на тежки престъпления освен членовредителни наказания или смъртна присъда се предвижда и конфискация на имуществото в полза на краля. По този начин кралската власт реализирала значителни приходи. Съдът бил своеобразен източник на приходи и с налаганите такси и глоби в полза на съда и на кралската власт. Така например в § 276 се съобщава какво получава владетелят от цялата своя земя от злодеянията, които вършат хората. Ако някой обвини друг човек пред съда и загуби делото, бил длъжен да даде на съда седем и половина солди, които да плати в седемдневен срок. Ако обвиняемият загуби делото, бил длъжен също да заплати седем и половина солди пак в срок от седем дни.³²⁶

За свидетелите, привлечени в съда (съдът ги определя да бъдат двама души), инициаторът на делото внасял петнадесет солди.³²⁷

§ 278 е озаглавен „За онзи, който бие друг, какво вземат от такъв?“. Ако някой се оплаче пред съда, че му е нанесен побой от друг човек и докаже това с двама свидетели, виновният давал сто перпера на съда и сто солди на бития. Най-напред бил длъжен да заплати на бития, а след това — на съда съгласно Асизите.³²⁸

Сириец, който бие франк, трябвало да заплати на съда 50 перпера и на франка — 50 солди. „Защото сириецът не плащал за побой освен половината и не получавал освен половината съгласно закона.“³²⁹

Също така жена, която бие мъж и той се оплаче и докаже това пред съда, заплащала на съда 50 перпера, а на пострадалия — 51 солди. Защото жената не вземала освен половината съгласно закона и не плащала освен половината според закона.³³⁰

Съдът правел изключение за малолетни и не ги осъждал. § 256 е за малолетни, обвинени пред съда. Ако мъж или жена обвинят малолетно момче за нанесен побой или някакво посрамяване или нападение, съдът не можел да го осъди, ако момчето не е навършило петнадесет години. Ако младежът бил под тази възраст и нямало кой да го възпитава и е свикнал да злосторничи, висконтът да го залови и да накара добре да го набият и да го заплаши, че ако друг път направи това, ще го накаже много по-лошо. Като го набият, щели да се уплашат и всичките други деца.³³¹

В случай, че се разгласи нещо в града от името на краля и някой мъж или жена го наруши, правото ги осъжда да дадат на съда 67 и половина солди.³³²

В Асизите е отделено място и на въпроса, на кого принадлежи намерено съкровище. Този въпрос особено е вълнувал хората през Средновековието. Липсата на сигурност при запазване на съкровища и ценности принуждавала хората да ги заравят в земята или да ги укриват по други различни

начини, като често проявявали изключителна изобретателност. Намирането на укрити съкровища е било често явление през тази епоха и държавата също проявявала интерес към тях като към източник на доходи за хазната. § 266 от Асизите е озаглавен „За онези, които намерят съкровище под земята, което го е скрил някой друг, преди да умре, и кой следва да има това съкровище съгласно правото“. Ако някой откриел съкровище в земята и го скриел, без да извести владетеля, т. е. краля, или господаря на областта, правото го третираше като крадец от кралската стая в двореца. Той попадал под милостта на владетеля и трябвало да получи такова наказание, „каквото получава крадец, заловен в стаята на краля, и каквото притежава, следва да бъде на краля, а той да бъде обесен“. Ако съобщи на владетеля, трябвало да получи една трета част от съкровището и всички разноси по неговото намиране, а другите две части оставали за краля. Този, който е открил имането, не трябвало да понесе никакво зло, но бил длъжен да даде намереното на краля и да не задържи нищо от съкровището, преди да го разделят.

Ако е знаел предварително, че има съкровище на това място, ако някой му е съобщил или „пък му се е явил сън“ и той копае, без да съобщи на краля, и намери съкровището, да се смята за крадец, имуществото му се конфискува от краля, а той остава на милостта на владетеля да го погуби. Защото никой човек нямал право да копае, за да намери съкровище в чуждо владение без знанието на господаря на областта. Никой нямал право да търси съкровище нито в къщата си, нито в друга къща, нито в нивата си, нито в лозето си, нито в имението си, защото всичко, което е под земята, без жив господар, всичко трябва да бъде на владетеля на земята съгласно правото. „Защото добре да знаете, че всичко, което е скрито в земята, е в съкровището на владетеля, затова всичко трябва да бъде на владетеля.“ Защото, продължава законодателят, ако не беше съкровището на краля, прочее висконтът нямаше да бъде задължен, нито съдиите да раздават правосъдие за всички злини, които стават в града и извън него, който е владение на краля.

Ако някой знаел къде има съкровище и съобщи на краля или на управителя (регента), който го замества в този ден, той трябвало да му разреши да копае, но след като постави стража. И ако се намерело имане — половината трябвало да се даде на краля, а останалото да се раздели на две части. Едната част да се даде на собственика на мястото, където е намерено съкровището, а другата част — на този, който е открил имането. Ако мястото е на откривателя на съкровището, кралят да вземе две трети, а той да вземе една трета. Кралят бил задължен да заплати разностите по изкопаването и изваждането, „защото вземал две трети от съкровището“³³³.

Съгласно Асизите всичко, което е под земята, е собственост на владетеля и затова, който открие съкровище и не съобщи на краля, се смятал крадец от кралския дворец и получавал съответно наказание. Този принцип според законодателя, че всичко е на владетеля, служи за основа на правото на висконта и на съдиите да съдят всички злосторници. Законодателят запазва правата на централната власт над намерените съкровища и за да предотврати евентуални нарушения от страна на поданиците, предвижда сурови санкции — смърт чрез обесване и конфискация на имуществото. Както е известно, и в други средновековни държави централната власт е следяла зорко при откриване на съкровище да получава дял или поне данък. Така например във Византийската империя бил въведен специален данък за откриване на съкровище.³³⁴

Във връзка със събирането на такси и глоби е интересен § 286, който представя известно изключение в тази насока. Законодателят обръща специално внимание в него — да не се вземат редовно 7 и половина солди от тези граждани, които не метат улиците пред къщите си. Тази разпоредба била утвърдена от крал Балдуин без съвета на неговите хора, нито на гражданите от столицата. Висконтът трябвало да има много голяма милост и да събира тази такса от хората, колкото се може по-малко. Повечето от гражданите нарушавали тази наредба.³³⁵

Тук проличава до известна степен отношението на законодателя към кралската власт и правата на краля. Това е в духа на феодалното схващане за ролята на краля, че той не може по принцип да утвърждава закони без своя съвет. Законът не бил приет по общоприетия начин, като кралят е действувал самоволно, без да се допита до своя съвет. Законодателят намерява за нарушение на феодалните принципи и на феодалното право, според което кралят бил длъжен да обсъжда важните решения във Високия съвет и да съгласува своите действия с него. В този параграф се проявява известна отстъпчивост към нарушителите, която не може да бъде обяснена по друг начин, като се имат пред вид общата насоченост и класовият характер на Асизите. Асизите допускат тази отстъпка, като се подчертава, че разпоредбата е издадена от крал Балдуин, без да е спазен съответният ред, следователно не е необходимо тя стриктно да се изпълнява. Трябва да се има пред вид, че и нарушението не е много сериозно.

Разбира се, не от този параграф на Асизите може да се съди за характера на законодателството, тъй като той е едно изключение. Почти навсякъде се подчертава незабавното плащане на такси и глоби в полза на съда или конфискацията на имуществото в полза на кралския фиск.

Цялата насоченост на законодателството говори определено за един класов съд. Чрез система от строги наказателни мерки законодателят се стреми да запази феодалната собственост от посегателства, да запази материалните интереси на господстващата класа и на държавната хазна, да поддържа авторитета и благосъстоянието на католическата църква и т. н.

Един от параграфите (235) е особено показателен в това отношение и не оставя никакви съмнения в тази насока. За онзи, който говорел лъжи за присъдите на съда и казвал, че са несправедливи, се предвижда сурово наказание — да бъде съден и да даде на съдиите 75 ливри и половина и на владетеля на страната двойно повече, отколкото на съдиите. Ако нямал откъде да плати, трябвало да му отсекаят една трета от езика (*ὃν κόψουσιν τὸ τρίτον τῆς γλώσσης τοῦ*), „за да не смее друг път да оскърбява съда, който е определен да види, да каже и да утвърди“³³⁶.

Оттук проличава ярко класовият характер на съда. Осъдените нямали право да дават преценка за работата на съда и на съдиите и в противен случай им се налагала висока парична глоба или членовредително наказание. С това се целяло да бъде укрепен авторитетът на кралския съд и на властта изобщо. Съдът се явявал като важна част от държавната машина и средство за насилие и подтискане на широки слоеве от населението в интерес на управляващото малцинство.

Както вече бе споменато, Асизите са написани на гръцки език, кипърски диалект. Езикът, освен че е изпъстрен с думи и изрази, характерни за кипърския диалект, е силно повлиян от френски и италиански език. В този законодателен паметник нашироко са използвани юридически термини, търговски и технически термини, които имат западен, по-точно френски или италиански произход. Законодателят много често употребява тези термини, но същевременно търси съответния гръцки словесен еквивалент или пък се старае да обясни чуждите термини, като ги дава описателно.

Ще се спрем на някои по-характерни термини, проникнали в Асизите от западното латинско право, без обаче да претендираме за изчерпателност в тази насока.

Така например за обвинител се използва думата *ἀκτοῦρ* от фр. *accusateur* — завеждам дело, а за ответник или подсъдим — *ρεὺν* от фр. *renier* — отричам се, отказвам, не признавам.

Думата адвокат се среща в няколко форми: *ἀπουκάτω*, *ἀβοκάτος*, т. е. *ἐμπροπότης*, *φαρπαλιέρος*, *ἀφαιπαρλιέρης*, *ἀβανπαλιέρης* от фр. *avant-parlier*. *σαζίνα*, *ή* — възбрана, забрана, от фр. *saisie* — налагане възбрана над имущество.

Κιτιάζω, *κήτες*, от фр. *quitter* — квит, нищо не дължащ, свободен от дълг. *ἄρρα* от фр. *arrhes* — залог.

ρεσπετιάζω от фр. *repetier* — искам обратно, връщам.

ριζικάρικα, *ρίζικο* от итал. *risico* (*rischio*) — риск, опасност; *risicare* — рискувам, излагам се на опасност.

Τζαϊνάς (*αὐλή τῆς ἀλύσεως* от фр. *chaîne* — верига, която затваряла пристанището, оттам със значение пристанищен, морски съд.

σταμπλιάζω — подпечатвам, от итал. *stampigliare* — слагам печат, щемпеловам, или от фр. *estampiller* — щемпеловам, слагам печат.

ράτα = *ή ζημία* — щета, вреда, загуба, от фр. *rater* — не успявам, претърпявам неуспех, несполучвам, или от *ratage* — несполука.

πατάλια, *πατάληα* от фр. *bataille* — битка, бой.

τερμένον, *терμένον* от фр. *terme* — край, завършек, срок.

τὸ δουέριν — зестра, дар; от фр. *douer* — дарявам, завещавам,

ρίβέρα = *παραθαλάσσιον* — понякога във формата *ληβέρα* — крайбрежие, от итал. *riviera* — крайбрежие (морско).

κρατημένος, *τό λέγουν τενηασμένος* от фр. *tenir* — държа, задържам в затвора (под арест), в случая — задържан, арестуван.

λίζιος — васал от фр. *lier* — връзвам, свързвам, съединявам.

τζάμβρας от фр. *chambre* — стая.

ρηστιβηκον (*ριστίβικον*) от итал. *restio* — своеобразен, злонравен.

κουμάντα — залог, от итал. *comando* — нареждане, разпореждане.

ή μουστρα от итал. *mostra* — образец.

корδιάζει (*ή στοιχηματίζει*) от фр. *accorder* — спогодявам, съгласявам се, споразумявам се, и много други.

Част от думите са така преобразени и нагодени към фонетиката на гръцки език, че трудно могат да се разпознаят. Въпреки че в Асизите езикът и употребата на диалектни и чужди думи създават затруднения, естеството на материалите с характерните за юридически текстове повторения и обяснения за постигане на яснота в правните норми и за избягване на двусмислие

подпомагат този, който работи с тях. Освен това наличието на втори вариант (Б) също улеснява работата с Асизите и за това трябва да благодарим на именития гръцки учен К. Сатас.

V. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Гражданските асизи, преведени на гръцки език и намерили широко приложение в Кипърското кралство, представляват един богат юридически паметник, който съдържа разнообразни и важни сведения за вътрешната история на средновековен Кипър. От него можем да съдим не само за развитието на правото в латинските държавици на Изток, но и за социално-правните и социално-икономическите отношения в тях и по-специално в Кипърското кралство. Кипърските асизи се явяват своеобразен синтез от западно-европейско, донесено от кръстоносците законодателство и силни остатъци от завареното местно, предимно византийско право. В резултат на това в този юридически паметник се е получила странна смесица между западните латински феодални норми, комбинирани с римско-византийската правна традиция, дълбоко вкоренена в съзнанието на местното гръцко население.

В Кипърските асизи са отразени господстващите феодални отношения и идеологията и мирогледът на господстващата класа. Това личи както от отделни правни разпоредби, така и от общата класова насоченост на това законодателство и съд. Данните от Асизите хвърлят допълнителна светлина върху социалната структура на Кипърското кралство, върху статута на някои категории население, на феодалната собственост и нейната защита и наследяване и др. В тях е отразен стремежът да бъдат защитени интересите и авторитетът на господстващата католическа църква. Интересни данни се съдържат и за бита и нравите в Кипър през XII—XVI в.

Специфичните исторически и икономически условия, при които се развива една феодална държавица от типа на Кипърското кралство, създават възможността за едно относително голямо развитие на робството. Законодателството отрежда значително място за уреждане на отношенията между роби и господари, за освобождаване на роби и др.

Кипърските асизи били прилагани в рамките на една феодална държава и по характер те носят белезите на едно по същество феодално законодателство. Същевременно обаче в кипърското общество са налице доста развити стоково-парични отношения, налице е една активна външна търговия, която се извършва частично и от местни търговци (гръци, евреи, сирийци и др.). Кипър бил център на извънредно голяма международна търговия и играел ролята на посредник между Изтока и Запада. Благодарение на търговията със скъпо ценените през тази епоха подправки много търговци натрупали огромни богатства. Наред с това обаче феодалните отношения и феодалната държава налагали тежък отпечатък върху развитието на кипърските градове. Той се изразявал както в тежката фискална система, така и в даването на концесии и привилегии на чужди търговци от страна на кипърските крале. Разбира се, феодалните отношения в кипърското село с налаганите форми на експлоатация се явявали сериозна пречка за възникването на развит вътрешен пазар. Като пречка за нормалното развитие на градовете се явяват и непрекъснатите борби сред господстващата феодална аристокрация за власт. Феодалните размирици са характерни особено за периода след 1458 г.

Кипърските градове страдали от наместата и аспирациите на италианските републики. В резултат на тяхната намеса, особено по време на войната от 1373—1374 г., кипърските градове били неколkokратно ограбени и понесли тежък удар. Неблагоприятно се отразили и нападенията на турци и сарацини (особено нахлуването на мамелюците през 1426 г. и ограбването на столицата на Кипър Левкозия).

Кипърските асизи дават възможност за известни наблюдения върху развитието и характера на търговията, за организиране на сдружения, за ролята на кредитните операции, поръчителството и др.

Наред с това могат да се набележат и някои особености в съда и съдопроизводството. Чрез система от строги наказателни мерки съдът защищавал интересите на господстващата класа, охранявал нейната собственост и права. В Кипърските асизи се чувствуват класовите различия в кипърското общество, намерили отражение в самите правни разпоредби, в налагането на диференцирани наказания съобразно социалното положение, в народността и религиозна дискриминация и др.

Кипърските асизи запазили своето значение като гражданско законодателство и при управлението на венецианците. Вече бе споменато, че Кипърските асизи са били преведени на италиански език, венециански диалект, през XVI в. Това не е било само един политически, шахматен ход от страна на венецианците, както смятат някои изследователи.³³⁷ Очевидно нуждата от такова законодателство, което вече било широко разпространено в кипърското общество, принудила венецианците да го използват.

Независимо от политическите промени не само в Кипърските асизи, но и в други законодателни сборници като действащо право от това време се чувствуват силни византийски традиции, които проявяват голяма жизнестойкост и устойчивост. Това се дължи до голяма степен на много голямата привързаност, която проявява към тях основната част от населението на острова — кипърските гърци.

БЕЛЕЖКИ

¹ L. De Mas Latrie. Histoire de l'île de Chypre sous le règne des princes de la maison de Lusignan. T. I. Paris, 1861, p. 2 sq.

² За значението на остров Кипър в търговията с Леванта срв. W. Heyd. Histoire du commerce du Levant au Moyen age, II. Leipzig, 1936, p. 3 — 23; A. Schaub. Handelsge-schichte der romanischen Völker des Mittelalters bis zum Ende der Kreuzzüge, München — Berlin, 1906.

³ Α. Κ. Αϊμίλιανίδου. Προνόμια τῶν ἀλλοδαπῶν καὶ διομολογήσεις ἐν Κύπρῳ, Κυπριακαὶ Σπουδαί, τ. Α'... Λευκωσία 1937.

⁴ Срв. История на средните векове, I (под редакцията на С. Д. Сказкин, Е. В. Гутнова, А. И. Данилов, Я. А. Левицкий). С., 1974, с. 247 — 248.

⁵ Един от най-важните извори за средновековната история на Кипър е хрониката на Леонтий Махара: Leontios Makhairas. Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled „Chronicle“, Edited with a translation and Notes by R. M. Dawkins, vol. I—II, Oxford, 1932. Срв. и с работата на неговия продължител Георги Бустрон: Γεωργίου Βουστρωνίου. Χρονικόν Κύπρου. — Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, том. β', ἐν Βενετίᾳ, 1873 (ed. Σάθας), σ. 413—543.

⁶ Leontos Makhairas, op. cit., I, p. 26, 1 — 31.

⁷ Ibidem, p. 540,7 — 14.

⁸ За категориите селяни срв. G. Hill. A History of Cyprus, vol. II. The Frankish Period. Cambridge, 1972, p. 8 — 10.

⁹ За общата характеристика на Кипърското кралство и неговата структура срв. П. Тивчев, Страници от социалната история на Кипър през XIV—XV в. ИПр., г. XXVII. (1971), кн. 5, с. 22—23; За роби у П. Тивчев, Известията в хрониката на Леонтий Махара за българи роби на остров Кипър през втората половина на XIV в.—В: Военноисторически сборник, 1966, кн. 5, с. 39—58.

¹⁰ За това срв. К. Σάθας. Μεσαιωνική βιβλιοθήκη. том. VI. ἐν Βενετίᾳ, 1877, σ. 50 (Πρόλογος).

¹¹ Срв. К. Σάθας. Μεσαιωνική βιβλιοθήκη. Том. VI. ἐν Βενετίᾳ, 1877, Πρόλογος σ. 53.

¹² За различни версии. Ibidem, p. 53 sq.

¹³ Според Сатас, Пролога, с. 55, причината да не се преведат Асизите на Високата палата била, че кръстоносците, се страхували да не се запознаят поданиците с това, че били владени като стадо.

¹⁴ К. Σάθας. Op. cit., σ. 57.

¹⁵ H. Mitteis, Zum Schuld- und Handelsrecht der Kreuzfahrerstaaten, Die Rechts-idee in der Geschichte, Gesammelte Abhandlungen und Vorträge, 1957, p. 147.

¹⁶ Mitteis, Op. cit., p. 147.

¹⁷ Ἀσίζαι τοῦ βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Κύπρου, е. Σάθας: Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, том. VI, σ. 46—47.

¹⁸ H. Mitteis. Op. cit., p. 136.

¹⁹ H. E. Mayer. Bibliographie zur Geschichte der Kreuzzüge, Hannover, 1960; H. Mitteis. Zum Schuld- und Handelsrecht der Kreuzfahrerstaaten. p. 148; M. A. Заболов. Крестовые походы. М., 1956; D. Jacoby. La féodalité en Grèce médiévale. Les „assises de Romanie“, sources, application et diffusion. „Documents et Recherches“. X. Paris — La Haye, 1971.

²⁰ К. Σάθας. Πρόλογος, σ. 78.

²¹ Mitteis, Op. cit., p. 137.

²² К. Σάθας. Πρόλογος, σ. 83.

²³ K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur. München, 1897, p. 899.

²⁴ 'Ασιζαι, σ. 497.

²⁵ К. Σάθας, Πρόλογος, σ. 97—98.

²⁶ Ibidem, 98—99.

²⁷ К. Krumbacher, Op. cit., p. 900.

²⁸ К. Σάθας, Πρόλογος, σ. 22.

²⁹ Ibidem, p. 88—89.

³⁰ К. Σάθας, Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, VI, σ. 1 — 497.

³¹ Ibidem, Πρόλογος, σ. 1—116.

³² Срв. К. Σάθας, Πρόλογος, σ. 88—102.

³³ H. Mitteis, Op. cit.

³⁴ N. Zygadinis, Zur Frage der Assisenrechtes (1099 — 1571). Eine Studie über die Entstehungs — Geschichte und Bedeutung der „Assisen von Jerusalem und Cypern“ mit besonderer Berücksichtigung der „Assises Bourgeois“ nach dem griechisch-cypriotischen Text (Auszug aus einer maschinenschriftl. Dissertation, München, 1925), Athen, 1928, 12 Seiten. Работата на Панаγ. Ζέπου. Τὸ δίκαιον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Ἀσίζας τῆς Κύπρου в Ἑπετηρίδι Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, 1955, 25, σ. 306 сл. ми е недостъпна.

³⁵ Това е изразено в текста по различен начин: „латински закон“, „тук започват латинските закони“, „и този е латински закон“, „тук да кажем латинския закон“, „тълкуванието е латинско“, „цялата глава е написана на латински“ и др. Срв. 'Ασιζαι, s. 92, 112, 115, 150 155 sq.

³⁶ К. Σάθας, Πρόλογος, σ. 65—66.

³⁷ Н. Зигадинос (Zur Frage des Assissenrechtes, p. 10) пише, че по отношение правата на личността Кипърските асиз не познавали никакви класови различия. Това се опровергава от редица текстове в Асизите. Срв. и неговата уговорка за наличие на социални тенденции — Ibidem стр. 11.

³⁸ Leontios Makhairas, Op. cit., I, p. 24, 18 — 30; p. 88, 5 — 13; П. Тишев. Страници от социалната история на Кипър през XIV — XV в. — ИПр., 1971, кн. 5, с. 31.

³⁹ Leontios Makhairas. Op. cit., I, 24, 30 — 31.

⁴⁰ Ibidem, I, p. 88, 9 — 13.

⁴¹ Ibidem, I, 88, 6 — 9.

⁴² 'Ασιζαι, § 288, σ. 234.

⁴³ 'Ασιζαι, § 193, σ. 143—144.

⁴⁴ 'Ασιζας, § 250, σ. 205—206.

⁴⁵ 'Ασιζαι, § 250, σ. 206.

⁴⁶ 'Ασιζαι, § 226, σ. 180—181.

⁴⁷ 'Ασιζαι, § 208, σ. 158—160.

⁴⁸ 'Ασιζαι, § 84, σ. 71—72.

⁴⁹ 'Ασιζαι, § 85—86, σ. 72.

⁵⁰ 'Ασιζαι, § 87, σ. 73.

⁵¹ 'Ασιζαι, § 244, σ. 200—202.

⁵² 'Ασιζαι, § 13, σ. 30.

⁵³ 'Ασιζαι, § 14, σ. 31—32.

⁵⁴ 'Ασιζαι, § 192, σ. 143.

⁵⁵ 'Ασιζαι, § 193, σ. 143—144.

⁵⁶ 'Ασιζαι, § 175, σ. 129—130.

⁵⁷ 'Ασιζαι, § 177, σ. 130—131.

⁵⁸ 'Ασιζαι, § 178, σ. 131—132.

⁵⁹ 'Ασιζαι, § 183, σ. 135.

⁶⁰ 'Ασιζαι, § 186, σ. 137.

⁶¹ 'Ασιζαι, § 180, σ. 132—133.

⁶² 'Ασιζαι, § 187, σ. 137—138.

⁶³ 'Ασιζαι, § 184, σ. 135—136.

⁶⁴ 'Ασιζαι, § 185, σ. 136.

⁶⁵ 'Ασιζαι, § 188, σ. 138—140.

⁶⁶ 'Ασιζαι, § 189, σ. 140—141.

⁶⁷ 'Ασιζαι, § 190, σ. 142.

⁶⁸ 'Ασιζαι, § 191, σ. 142—143.

⁶⁹ 'Ασιζαι, § 170, σ. 125—126.

⁷⁰ 'Ασιζαι, § 153, σ. 113—115.

⁷¹ 'Ασιζαι, § 153, σ. 115.

⁷² 'Ασιζαι, § 152, σ. 113.

⁷³ 'Ασιζαι, § 154, σ. 115—117.

- ⁷⁴ 'Ασιζαι, § 155, σ. 117.
- ⁷⁵ 'Ασιζαι, § 156, σ. 117—118.
- ⁷⁶ 'Ασιζαι, § 157, σ. 118.
- ⁷⁷ 'Ασιζαι, § 158, σ. 118—119.
- ⁷⁸ 'Ασιζαι, § 159, σ. 119—121.
- ⁷⁹ 'Ασιζαι, § 228, σ. 186—188.
- ⁸⁰ 'Ασιζαι, § 229, σ. 188—189. Срв. и § 227 от вариант Б, σ. 439—440.
- ⁸¹ Срв. и вариант Б — ако бащата би поискали да убие майката на децата или ако майката поиска да убие бащата на децата, 440.
- ⁸² 'Ασιζαι, σ. 440.
- ⁸³ Срв. и § 227 от вариант Б, σ. 440.
- ⁸⁴ Във вариант А — πατερίνα, във вариант Б — αἰρετικοί πατερίνοι.
- ⁸⁵ Във варианта Б, σ. 440 — „Или отидат да променят вярата си в зсмята на сарацините“.
- ⁸⁶ 'Ασιζαι, § 229, σ. 188—189.
- ⁸⁷ 'Ασιζαι, § 229, σ. 188—189.
- ⁸⁸ 'Ασιζαι, § 169, σ. 125.
- ⁸⁹ 'Ασιζαι, § 161, σ. 121—122.
- ⁹⁰ 'Ασιζαι, § 162, σ. 122.
- ⁹¹ 'Ασιζαι, § 163, σ. 122.
- ⁹² 'Ασιζαι, § 167, σ. 123—124.
- ⁹³ Срв. § 223 от 'Ασιζαι, σ. 175—176, за даване в зестра на незаконно придобити неща, за да се прикрие престъплението.
- ⁹⁴ 'Ασιζαι, § 174, σ. 128—129, срв. и § 173.
- ⁹⁵ 'Ασιζαι, § 172, σ. 126—127.
- ⁹⁶ 'Ασιζαι, § 164, σ. 375—376.
- ⁹⁷ 'Ασιζαι, § 168, σ. 124—125.
- ⁹⁸ Leontios Makhairas. Op. cit., I, § 666; Леонтий Макера. Кипърска хроника. Превод от гръцки, подбор и бележки П. Тивчев, С., 1974, с. 231.
- ⁹⁹ За името Романия срв. Fr. Thiriet. La Romanie Venitienne au Moyen âge. Le développement et exploitation du domaine colonial venitien (XIIe—XVe siècles), Paris, 1959, p. 1—8.
- ¹⁰⁰ Leontios Makhairas. Op. cit., I, p. 464, 19—25; срв. D. J. Geogra. Slavs in Cyprus? Кипριακαὶ Σπουδαί, 14, 1951, p. 1—32; P. Tivchev. The war between Cyprus and Genoa in 1373—1374 and Participation of Bulgarians in it. — Etudes historiques, III, S., 1966, p. 137—142.
- ¹⁰¹ Leontios Makhairas. Op. cit., I, p. 676, 33—678, 12.
- ¹⁰² Actes passés à Famagouste de 1299 à 1301 par devant le notaire génois Lamberto de Sambuceto, publiés par le chevalier Cornelio Desimoni (Actes Génois de Famagouste), Gênes, 1883; И в. С а к ъ з о в. Новооткрити документи от края на XIV в. за българи от Македония, продавани като роби. — Македонски преглед, VII, кн. 2—3, 1931, с. 1—67; A. Rubio i Lluch. Diplomatarium de l'orient català (1301—1409). Barcelona, 1947, p. 688 sq.; Ch. Verlinden. L'esclavage dans l'Europe médiévale, tome premier, Peninsule Iberique—France, Brügge, 1955, p. 340—347; B. Krekič, Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen âge, Paris—La Haye, 1961, p. 109—110; p. 128—129 sq.; J. Richard. Chypre sous les Lusignans. Documents chypriotes des archives du Vatican (XIVe et XVe siècles). Paris, 1962; p. 123 sq.; H. Köpstein. Zur Sklaverei im ausgehenden Byzanz. — Berliner byzantinistische Arbeiten, Band 34, Berlin, 1966, p. 115—118, и др.
- ¹⁰³ Leontios Makhairas, Op. cit., I, 464, 25—29; P. Tivchev. The War between Cyprus and Genoa, p. 136—137.
- ¹⁰⁴ 'Ασιζαι, § 32, σ. 41—42.
- ¹⁰⁵ 'Ασιζαι, § 33, σ. 42.
- ¹⁰⁶ 'Ασιζαι, § 31, σ. 41; § 34, σ. 42—43.
- ¹⁰⁷ 'Ασιζαι, § 225, σ. 177—179.
- ¹⁰⁸ 'Ασιζαι, § 225, σ. 179—180.
- ¹⁰⁹ 'Ασιζαι, § 227, σ. 186.
- ¹¹⁰ 'Ασιζαι, § 227, σ. 185.
- ¹¹¹ 'Ασιζαι, § 227, σ. 182—186.
- В Асизите се определя как един лекар получава право да лекува. Ако лекарят е чужденец, дошъл от Запада или от земята на сарацините, нямал право да лекува, докато не се изясни чрез по-добри лекари от столицата и пред епископа дали е в състояние да лекува, и тогава епископът му давал разрешение да лекува в столицата. Но ако се установило, че не

е добър лекар, който не може да лекува, правото отсъждало епископът и съдът да го изгонят от града, без да лекува някого. Ако някой лекар се осмелявал да лекува в столицата без разрешение, съдът трябвало да го залови и да го изгони от столицата. Срв. 'Ασιζαι, § 227, σ. 186.,

- ¹¹² 'Ασιζαι, § 225, σ. 180.
¹¹³ 'Ασιζαι, § 193, σ. 143—144.
¹¹⁴ 'Ασιζαι, § 194, σ. 144—146.
¹¹⁵ 'Ασιζαι, § 194, σ. 146.
¹¹⁶ 'Ασιζαι, § 197, σ. 147—149.
¹¹⁷ 'Ασιζαι, § 201, σ. 152—153.
¹¹⁸ 'Ασιζαι, § 200, σ. 150—151.
¹¹⁹ 'Ασιζαι, § 200, σ. 151.
¹²⁰ 'Ασιζαι, § 205, σ. 155.
¹²¹ 'Ασιζαι, § 202, σ. 153.
¹²² 'Ασιζαι, § 203, σ. 154.
¹²³ 'Ασιζαι, § 255, σ. 211.
¹²⁴ 'Ασιζαι, § 217, σ. 424.
¹²⁵ Leontios Makhairas. Op. cit., I, p. 464, 33—35.
¹²⁶ 'Ασιζαι, § 198, σ. 149; формулите за освобождаване на роби са византийски — срв. Σάθας, Πρόλογος, σ. 71. За освобождаване на роби срв. П. Тивчев. Страница от социалната история на Кипър, с. 31—32.
¹²⁷ 'Ασιζαι, § 199, σ. 150.
¹²⁸ 'Ασιζαι, § 199, σ. 149.
¹²⁹ 'Ασιζαι, § 199, σ. 150.
¹³⁰ Пак там.
¹³¹ 'Ασιζαι, § 196, σ. 146—147.
¹³² Leontios Makhairas. Op. cit., I, § 677, p. 656, 12—29.
¹³³ 'Ασιζαι, § 16, σ. 32—33.
¹³⁴ 'Ασιζαι, § 240, σ. 195—196.
¹³⁵ 'Ασιζαι, § 240, σ. 196; П. Тивчев. Страница..., с. 31—32.
¹³⁶ Leontios Makhairas, Op. cit., I, § 516, p. 506—508; Леонтий Махера, Кипърска хроника, § 516, с. 182—183.
¹³⁷ Leontios Makhairas, Op. cit., I, § 677; passim; срв. Леонтий Махера. Кипърска хроника, § 677, с. 235.
¹³⁸ 'Ασιζαι, § 204, σ. 154—155.
¹³⁹ 'Ασιζαι, § 205, σ. 155—156.
¹⁴⁰ 'Ασιζαι, § 164, σ. 122—123.
¹⁴¹ 'Ασιζαι, § 206, σ. 156—157.
¹⁴² 'Ασιζαι, § 211, σ. 162—163.
¹⁴³ 'Ασιζαι, § 97, σ. 77—78.
¹⁴⁴ 'Ασιζαι, § 98, σ. 78.
¹⁴⁵ 'Ασιζαι, § 99, σ. 78—79.
¹⁴⁶ 'Ασιζαι, § 89, σ. 74.
¹⁴⁷ 'Ασιζαι, § 90, σ. 74.
¹⁴⁸ Пак там.
¹⁴⁹ 'Ασιζαι, § 91, σ. 74—75. За даване на жилища под наем срв. и Leontios Mskhairas. Op. cit., I, passim.
¹⁵⁰ 'Ασιζαι, § 92, σ. 75.
¹⁵¹ 'Ασιζαι, § 93, σ. 75—76.
¹⁵² 'Ασιζαι, § 94, σ. 76.
¹⁵³ 'Ασιζαι, § 95, σ. 76—77.
¹⁵⁴ 'Ασιζαι, § 96, σ. 77.
¹⁵⁵ 'Ασιζαι, § 25, σ. 37.
¹⁵⁶ 'Ασιζαι, § 26, σ. 37—38.
¹⁵⁷ 'Ασιζαι, § 27, σ. 38.
¹⁵⁸ 'Ασιζαι, § 28, σ. 38—39.
¹⁵⁹ За протимезис срв. Д. Ангелов. История на Византия. II. С., 1974, с. 77—78.
¹⁶⁰ 'Ασιζαι, § 29, σ. 39—40.
¹⁶¹ 'Ασιζαι, § 31, σ. 41.
¹⁶² 'Ασιζαι, § 34, σ. 42—43.
¹⁶³ 'Ασιζαι, § 37, σ. 44.
¹⁶⁴ 'Ασιζαι, § 36, σ. 43—44.
¹⁶⁵ 'Ασιζαι, § 39, σ. 45.
¹⁶⁶ 'Ασιζαι, § 42, σ. 46—47.

- 167 'Ασιζαι, § 43, σ. 47—48.
 168 'Ασιζαι, § 47, σ. 50—51.
 169 'Ασιζαι, § 44, σ. 48—49.
 170 Срв. 'Ασιζαι, § 46, σ. 49—50.
 171 Leontios Makhairas, Op. cit., I, § 213.
 172 Ibidem, I, § 284.
 173 'Ασιζαι, § 295—296, σ. 237—246.
 174 'Ασιζαι, § 295—296, σ. 237 sq.
 175 Leontios Makhairas, Op. cit., I, § 91; срв. Леонтий Махера. Ки-
 пърска хроника, § 91, с. 45—46.
 176 'Ασιζαι, § 45, σ. 49.
 177 'Ασιζαι, § 284, σ. 232.
 178 'Ασιζαι, § 294, σ. 236.
 179 Zigadinos, Op. cit., p. 5.
 180 'Ασιζαι § 88, σ. 73.
 181 'Ασιζαι, § 226, σ. 181.
 182 'Ασιζαι, § 105, σ. 82.
 183 'Ασιζαι, § 106, σ. 83.
 184 'Ασιζαι, § 107, σ. 83—84.
 185 'Ασιζαι, § 48, σ. 51—52.
 186 'Ασιζαι, § 210, σ. 161—162.
 187 'Ασιζαι, § 49, σ. 52.
 188 'Ασιζαι, § 50, σ. 53.
 189 'Ασιζαι, § 51, σ. 53.
 190 'Ασιζαι, § 52, σ. 53.
 191 'Ασιζαι, § 53, σ. 54—55. Срв. и § 38.
 192 'Ασιζαι, § 54, σ. 55.
 193 'Ασιζαι, § 55, σ. 55.
 194 'Ασιζαι, § 209, σ. 160—161.
 195 'Ασιζαι, § 56, σ. 55—56.
 196 'Ασιζαι, § 56, σ. 56.
 197 'Ασιζαι, § 57, σ. 56.
 198 'Ασιζαι, § 58, σ. 56—57.
 199 'Ασιζαι, § 57, 60, 61, σ. 57—58.
 200 'Ασιζαι, § 62, σ. 58, 59.
 201 'Ασιζαι, § 214, σ. 166—167.
 202 'Ασιζαι, § 218, σ. 171.
 203 'Ασιζαι, § 63, σ. 59.
 204 'Ασιζαι, § 64, σ. 59—60.
 205 'Ασιζαι, § 65, σ. 60.
 206 'Ασιζαι, § 67, σ. 61.
 207 'Ασιζαι, § 69, σ. 62.
 208 'Ασιζαι, § 70, σ. 62—63.
 209 'Ασιζαι, § 71, σ. 63.
 210 'Ασιζαι, § 72, σ. 63—64.
 211 'Ασιζαι, § 73, σ. 64—65.
 212 'Ασιζαι, § 74, σ. 65.
 213 'Ασιζαι, § 75, σ. 66—67.
 214 'Ασιζαι, § 76, σ. 67.
 215 'Ασιζαι, § 77, σ. 68.
 216 'Ασιζαι, § 78, σ. 68.
 217 'Ασιζαι, § 79, σ. 68—69; срв. и § 80, σ. 69.
 218 'Ασιζαι, § 81, σ. 96—70.
 219 За неявяване в съда в определен ден.
 220 За жена-поръчителка, която може да се освободи от поръчителство по настояване
 на мъжа ѝ.
 221 'Ασιζαι, § 101, σ. 79; срв. и § 100, σ. 79.
 222 'Ασιζαι, § 101, σ. 79—80.
 223 'Ασιζαι, § 102, σ. 80—81.
 224 'Ασιζαι, § 103, σ. 81.
 225 'Ασιζαι, § 104, σ. 81—82.

- 226 'Ασιζαι, § 1—2, σ. 24—25.
 227 'Ασιζαι, § 3, σ. 25—26.
 228 'Ασιζαι, § 3, σ. 26.
 229 'Ασιζαι, § 4, σ. 26.
 230 Срв. напр. Γεωργίου Βουστρωνίου Χρονικόν Κύπρου, ed. Σάθας, том. β', σ. 428—429.
 231 'Ασιζαι, § 5, σ. 26—27.
 232 'Ασιζαι, § 6, σ. 27.
 233 'Ασιζαι, § 7—8, σ. 27—28.
 234 'Ασιζαι, § 9, σ. 28.
 235 'Ασιζαι, § 10, σ. 28—29.
 236 'Ασιζαι, § 11, σ. 29.
 237 'Ασιζαι, § 12, σ. 29—30.
 238 'Ασιζαι, § 14, σ. 31—32.
 239 'Ασιζαι, § 21—22, σ. 35.
 240 'Ασιζαι, § 15, σ. 32.
 241 'Ασιζαι, § 16, σ. 32—33.
 242 'Ασιζαι, § 17—18, σ. 33.
 243 'Ασιζαι, § 19, σ. 33—34.
 244 'Ασιζαι, § 21, σ. 34—35.
 245 'Ασιζαι, § 129, σ. 99.
 246 'Ασιζαι, § 24, σ. 36—37.
 247 Срв. например за заговора на аристократите през 1369 г. срещу Пиер Илзузиня у Leontios Makhairas, Op. cit., I, § 261—281; срв. Леонтий Махера, Кипърска хроника, § 261—281, с. 86—100.
 248 Името на съда идва от веригата, която била спускана, за да се затвори пристанището. През Средновековието съществувала практиката да се поставя масивна желязна верига между две укрепления, за да пречи на неприятелските кораби да влизат в пристанището. В случая името идва от фр. chaîne и от гръцката ἄλυσις—верига.
 249 'Ασιζαι, § 41, σ. 46.
 250 'Ασιζαι, § 288, σ. 233—234.
 251 'Ασιζαι, § 139, σ. 105—106.
 252 'Ασιζαι, § 139, σ. 106.
 253 'Ασιζαι, § 137, σ. 104—105.
 254 Leontios Makhairas. Op. cit., I, § 154.
 255 Ibidem, § 613.
 256 Ibidem, I, 146—147; § 311—316.
 257 Срв. К. Σάθας. Μεσαιωνική βιβλιοθήκη, т. I, σ. 500—604; Zygodinos. Zur Frage des Assisenrechtes. S. 9.
 258 'Ασιζαι, § 133, σ. 102.
 259 'Ασιζαι, § 141, σ. 106.
 260 'Ασιζαι, § 257, σ. 212—213.
 261 В § 259, с. 215, от вариант А е казано „двубоят за българите“, а във вариант Б, § 257, с. 467 — „двубоят за гражданите“, което е по-близо до действителността. Все пак споменаването на „българи“ трябва да се смята като съвсем случайно. Може би тази грешка е допусната в споменатия ръкопис, като копистът е имал пред вид ролята и значението на българите в Кипърското кралство, особено през втората половина на XIV в. Те са били в неговото съзнание. Както е известно, след войната между Генуа и Кипър през 1373—1374 г. много от робите-българи останали на наемна военна служба в Кипърското кралство, Срв. П. Тивчев. Известията в хрониката на Леонтий Махера за робни българи, с. 39 сл.
 262 'Ασιζαι, § 260, σ. 215—216.
 263 'Ασιζαι, § 293, σ. 235—236.
 264 Срв. А. П. Каждан. Византийская культура (X—XII вв.), М., 1968, с. 94.
 265 Срв. История Византии, т. III, М., 1967, с. 319—321; срв. също К. В. Хвостова. Особенности аграрноправовых отношений Поздней Византии (XIV—XV вв.), М., 1968.
 266 'Ασιζαι, § 130, σ. 100.
 267 'Ασιζαι, § 131, σ. 101.
 268 'Ασιζαι, § 132, σ. 101—102; срв. и § 133, σ. 102.
 269 'Ασιζαι, § 56, σ. 55—56.
 270 'Ασιζαι, § 56, σ. 56.
 271 'Ασιζαι, § 57, σ. 56.
 272 'Ασιζαι, § 58, σ. 56—57.
 273 'Ασιζαι, § 133, σ. 102.

- 274 'Ασιζαι, § 132, σ. 102.
 275 'Ασιζαι, § 134, σ. 102—103.
 276 'Ασιζαι, § 136, σ. 104.
 277 'Ασιζαι, § 138, σ. 105.
 278 'Ασιζαι, § 116, σ. 88—90.
 278 'Ασιζαι, § 140, σ. 106.
 280 'Ασιζαι, § 143, σ. 107.
 281 'Ασιζαι, § 144, σ. 107—108.
 282 'Ασιζαι, § 231, σ. 189.
 283 'Ασιζαι, § 232, σ. 190.
 284 'Ασιζαι, § 234, σ. 191.
 285 'Ασιζαι, § 234, σ. 191.
 286 'Ασιζαι, § 235, σ. 191—192.
 287 'Ασιζαι, § 236, σ. 192—193.
 288 'Ασιζαι, § 239, σ. 195.
 289 'Ασιζαι, § 241, σ. 196—197.
 290 'Ασιζαι, § 242—243, σ. 197—200.
 291 'Ασιζαι, § 237, σ. 193—194.
 292 'Ασιζαι, § 221, σ. 172—174. За изгубено добиче или някакво имущество срв. и § 220.
 293 'Ασιζαι, § 222, σ. 174—175.
 294 'Ασιζαι, § § 281—282, σ. 231.
 295 'Ασιζαι, § 238, σ. 194—195.
 296 'Ασιζαι, § 249, σ. 204—205.
 297 'Ασιζαι, § 250, σ. 205—206.
 298 'Ασιζαι, § 247, σ. 203—204.
 299 'Ασιζαι, § 254, σ. 210—211.
 300 'Ασιζαι, § 254, σ. 210—211.
 301 'Ασιζαι, § 118, σ. 90—91.
 302 'Ασιζαι, § 262, σ. 216—217.
 303 'Ασιζαι, § 251, σ. 207—208.
 304 'Ασιζαι, § 264, σ. 219.
 305 'Ασιζαι, § 269, σ. 224—225.
 306 'Ασιζαι, § 270, σ. 225—226.
 307 'Ασιζαι, § 108, σ. 85.
 308 'Ασιζαι, § 109, σ. 85.
 308 'Ασιζαι, § 110, σ. 85—86.
 310 'Ασιζαι, § 258, σ. 213—214.
 311 'Ασιζαι, § 149, σ. 111—112.
 312 'Ασιζαι, § 271, σ. 226—227.
 313 'Ασιζαι, § 268, σ. 224—225.
 314 'Ασιζαι, § 267, σ. 222—223.
 315 Срв. 'Ασιζαι, § 127, σ. 96—98. Този параграф напомня съответния член на Еклогата.
 Срв. Еклога, византийский законодательный свод VIII века, вступительная статья, перевод, комментарий Е. Э. Липшиц, М., 1965, с. 71, 182—185.
 316 'Ασιζαι, § 128, σ. 98—99 — τζονίζα е преведено като δίκαιον, от фр. juger — съдя.
 317 'Ασιζαι, § 261, σ. 216.
 318 Патарени, патарини, патерини, се наричали еретиците в Италия и в Босна. Името е произлязло вероятно от гр. Патара в Ликия (Мала Азия). За тези еретици, сродни с богомилите, срв. Е. Вернер. Богомилството и ранносредновековните ереси в Латинския Запад. — ИПр., XIII (1957), кн. 6, с. 25 — 29; Д. Ангелов. Богомилството в България. С., 1969, с. 420 и сл.; Б. Примов. Бутрите. С., 1970, с. 62 и сл.
 318 'Ασιζαι, § 261, σ. 216; § 259, σ. 468.
 320 'Ασιζαι, § 261, σ. 216.
 321 'Ασιζαι, § 270, σ. 477.
 322 'Ασιζαι, § 139, σ. 105—106.
 323 'Ασιζαι, § 274, σ. 228—229.
 324 'Ασιζαι, § 273, σ. 227—228.
 325 'Ασιζαι, § 275, σ. 229.
 326 'Ασιζαι, § 276, σ. 229—230.
 327 'Ασιζαι, § 277, σ. 230.

³²⁹ 'Ασιζαι, § 279, σ. 230—231.

³³⁰ 'Ασιζαι, § 280, σ. 231.

³³¹ 'Ασιζαι, § 256, σ. 211—212.

³³² 'Ασιζαι, § 283, σ. 231.

³³³ 'Ασιζαι, § 266, σ. 220—222.

³³⁴ Срв. Д. Ангелов. История на Византия. Ч. I. С. 1968, с. 271 — 272; Г. Острогорски. Историја, Београд, 1959, с. 194.

³³⁵ 'Ασιζαι, § 286, σ. 232.

³³⁶ 'Ασιζαι, § 253, σ. 209—210.

³³⁷ Zygarinos, Op. cit., p. 9.

LES ASSISES DE CHYPRE — UNE SOURCE HISTORIQUE

Petar Tivčev

(R é s u m é)

Les assises civiques, traduites en grecque et répandues dans le royaume de Chypre représentent un monument juridique très riche, qui contient des renseignements variés et importants sur l'histoire intérieure de Chypre médiéval. Par ce document on peut mettre en jugement pas seulement l'évolution du droit dans les petits Etats latins de l'Est, mais aussi les relations social-juridiques et sociales et économiques et particulièrement dans le royaume de Chypre. Les assises de Chypre se présentent comme une synthèse singulière de la législation de l'Europe de l'ouest apportée par les croisés et des survivances rencontrées sur place d'un droit avant tout byzantin. Il en résulte que dans ce monument juridique on a reçu un mélange bizarre entre les lois de l'ouest latins féodaux combinées avec la tradition juridique romaine et byzantine, invétérée dans l'esprit de la population locale grecque.

Dans les assises de Chypre se reflètent les rapports féodaux qui prédominent. On voit ça aussi bien dans les décrets juridiques isolés, comme dans l'orientation de classe générale de cette législation et de cette justice. Les données des assises jettent une lumière complémentaire sur la structure sociale du royaume de Chypre, sur le statut de certaines catégories de la population, sur la propriété féodale, sa défense, l'héritage, etc. Les conditions spécifiques historiques et économiques dans lesquelles se développe un petit Etat féodal de type du royaume de Chypre créent la possibilité d'un épanouissement de l'esclavage assez grand.

Les assises de Chypre donnent la possibilité de certaines observations sur l'évolution du commerce et son caractère, sur l'organisation des associations sur le rôle des opérations de crédit, la garantie, etc.

A côté de cela on peut marquer certaines particularités dans le tribunal et la juridiction. Par un système de mesures punitives sévères le tribunal défend les intérêts de la classe dominante, surveille sa propriété et ses droits. Dans les assises de Chypre on sent les différences de classe dans la société de Chypre, qui ont trouvé leur image dans les décrets juridiques même, dans l'imposition des sanctions différentes, d'après le rang social, etc.

Les assises de Chypre ont gardé leur importance de législation civique aussi sous le gouvernement des Vénitiens. Indépendamment des changements politiques, dans les assises de Chypre ainsi que dans d'autres codes en vigueur du même temps, on sent des traditions byzantines très fortes, qui manifestent une stabilité et vitalité assez grandes. On le doit, jusqu'à un certain point, au dévouement exclusivement grand, que manifeste vers eux la partie principale de la population de l'île — les Grecs de Chypre.

СЪДЪРЖАНИЕ

I. Уводна — част	7
II. Глава първа. Сведения за класово-съсловната структура на феодалното латинско общество. Собствеността и разпореждането с нея	17
III. Глава втора. За покупко-продажби и за търговска дейност.	41
IV. Глава трета. За съда и за неговия характер и класова насоченост	51
V. Заключение	73
Резюме	83